

*Maatalouden
tutkimuskeskuksen
julkaisuja*

S A R J A B

23

*Juha Rutanen
Matti Luostarinen*

**Luontoyrittäjyys
Suomessa**

**Alueelliset verkostot:
luontoyrittäminen, matkailu- ja
maaseutuklusteri -hankkeen
loppuraportti**

Juha Rutanen ja Matti Luostarinen

Luontoyrittäjyys Suomessa

**Alueelliset verkostot: luontoyrittäminen,
matkailu- ja maaseutuklusteri -hankkeen
loppuraportti**

ISBN 951-729-580-4

ISSN 1238-9943

Copyright

Maatalouden tutkimuskeskus
Juha Rutanen, Matti Luostarinen

Julkaisija

Maatalouden tutkimuskeskus, 31600 Jokioinen

Jakelu ja myynti

Maatalouden tutkimuskeskus, tietopalveluyksikkö, 31600 Jokioinen
Puhelin (03) 4188 2327, telokopio (03) 4188 2339, sähköposti julkaisut@mtt.fi

Painatus

Vammalan Kirjapaino Oy, 2000

Sisäsivujen painopaperille on myönnetty pohjoismainen Joutsenmerkki.
Kansimateriaali on 75-prosenttisesti uusiokuitua.

Tiivistelmä

Maatalouden tutkimuskeskus (MTT) ja Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikkö (HY-Makes) toteuttivat yhteistyössä Ympäristöklusterin tutkimusohjelmaan kuuluneen esitutkimuksen, jossa tarkennettiin luontoyrittäjyyden määritelmää, kartoitettiin luontoyrittäjyyden toimintaympäristöä sekä selvitettiin alan kehittämistarpeita yhteistyön lisäämistä ajatellen. Työ toteutettiin haastattelemalla noin 200 toimijaa koko Suomen alueelta. Selvityksen perusteella saatiin luontoyrittäjyydestä kokonaiskuva, jonka avulla esitetään jatkotoimia alan eteenpäin kehittämiseksi.

Luontoyrittäjyys määriteltiin hankkeen tuloksena luonnonantimiin ja luonnon tarjoihin elämyksiin perustuvaksi ympäristövastuulliseksi yrittäjyydeksi. Luonto on alan toiminnassa keskeinen tuotannontekijä, jonka tulee pysyä kunnossa. Luontoyrittäjyydessä painotetaan erityisesti luonnon aineettomia arvoja ja uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä. Uusiutumattomia luonnonvaroja hyödynnetään toiminnassa säästäen sekä mahdollisimman vähän luontoa kuluttaen. Luontoyrittäjyyteen kuuluvaa toimintaa kuvaavat määreet luontokeskeisyys, vastuullisuus, kotimaisuus, paikallisuus, käsitettävyyttä ja yksilöllisyys.

Luontoyrittäminen jaettiin toimialan ja hyödynnettävien luonnonvarojen mukaan sektoreihin seuraavasti:

1) luonnon tarjoihin mahdollisuuksiin perustuva vastuullinen matkailu (mm.

luonto-, elämys- ja metsästysmatkailu) ja muut elämyspalvelut

- 2) puun ja puista saatavien tuotteiden ympäristövastuullinen jalostaminen muussa kuin suuressa ja keskisuuressa teollisuudessa
- 3) luonnonmarjojen, -sienien ja -yrttien yms. keruutuotteiden hyödyntäminen sekä luonnonkasveja hyödyntävä viher-rakentaminen
- 4) riistan, kalojen ja rapujen hyödyntäminen
- 5) turpeen ja kiven sekä muiden maaperä-ainesten pienimuotoinen ja kestävä käytön mukainen hyödyntäminen
- 6) vesivarojen sekä lumen ja jään hyödyntäminen
- 7) muut luontoon tukeutuvat palvelut (mm. ympäristön siistiminen ja raivaus, virkistyspalvelut, luontoon liittyvä sisäl- tötuotanto)

Maakunnittain toteutetuissa haastatte- luissa nähtiin luontoyrittäjyyden mahdol- lisuuksina kunkin alueen luonnon erityis- piirteet sekä yhteistyöhön perustuva tuo- tekehitys ja markkinointi. Vaikka luonto- yrittäjyys on kehittymässä vireästi koko Suomessa, alan laajan ja hajanaisen toimin- takentän kokoaminen nähtiin välttämättö- myytenä. Luontoyrittäjyysverkoston raken- tumiseen näyttää tutkimuksen tulosten perusteella olevan hyviä mahdollisuuksia. Alan toimijoiden yhteistyövalmiudet ovat kehittyneet viime vuosina koko Suomessa. Yhteistyötä oltiin valmiita hakemaan kan-

sallisella ja maakuntarajat rikkovalla tasolla. Yrittäjyyden ja tutkimuksen lisäksi toimintaan haluttiin kytkeä mukaan alan koulutus ja muu kehittämistoiminta.

Yhteistyön aiheina ja luontoyrittäjyysverkoston tehtävinä selvityksessä nousivat esille markkinointi, tiedon kokoaminen ja välittäminen, alan yhdenmukaistaminen, tuotekehityksen tehostaminen, toimijoiden osaamisen kehittäminen sekä alan edunvalvonta. Selvityksessä korostui luontoyrittäjyyteen liittyvä vastuullisuus, laatu sekä imago ja sen hyödyntäminen. Myös toiminnan yrittäjämäisyyden kehittäminen nähtiin tärkeänä. Verkostoon liittyen nähtiin tarpeen luoda kriteeristö tai luokitus mukaan pääsemisen rajaamiseksi toiminnan laadun ja ympäristöasioiden huomioon ottamisen pohjalta. Selvityksen perusteella luontoyrittäjyyden imago ja arvomaailma on syytä nostaa alan yhteistyön ja liiketoiminnan perustaksi.

Luontoyrittäjyyden yhteistyön ja liiketoiminnan kehittymistä hankaloittaa selvityksen tulosten perusteella alalla vallitseva tiedon puute. Luontoyrittäjyyden tietoverkko nähtiinkin lähes yksimielisesti merkityksellisenä alan kehittymisen kannalta. Tietoverkko nähtiin alan markkinointikanavana, tiedon välittäjänä, toimijoiden löytämispaikkana ja keskusteluforumina. Keskitettyä tietopankkia pidettiin luontoyrittäjyysverkoston työkaluna.

Evästyksenä luontoyrittäjyysverkoston kehittämiseen työssä nousi esille toiminnan käytännönläheisyys ja yrittäjälähtöisyys. Selvityksen perusteella verkoston tulisi olla laaja ja kattava. Lisäksi verkoston tehtävät ja pelisäännöt sekä työnjako pitäisi olla selkeästi määritellyt. Tärkeänä nähtiin, että verkostolla on puolueeton, vastuun ottava koordinaatitaho.

Selvityksen perusteella keskeisinä luontoyrittäjyyden kehittämiseen tähtävinä jatkotoiminna työssä esitetään seuraavaa:

1. Luontoyrittäjyysverkoston rakentaminen ja luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen toiminnan käynnistäminen
2. Luontoyrittäjyyden tietoverkon ja yrittäjärekisterin toteutus
3. Luontoyrittäjyyden imagon rakentaminen
4. Luontoyrittäjyyden laatujärjestelmän luominen
5. Luontoyrittäjyyden ympäristöohjelman rakentaminen
6. Yhteisten tuotemerkkien rakentaminen
7. Tuotekehitystoiminta, esimerkiksi alan palvelulaboratorion perustaminen sekä alan laitekehitys ja uuden tekniikan kehittäminen
8. Luontoyrittäjyyden markkinatutkimukset ja asiakaskartoitukset ulkomailla ja kotimaassa
9. Markkinointitoimet ulkomailla ja kotimaassa (kärikyritykset ja koko yrityskenttä)
10. Alan toimijoiden osaamisen kehittäminen

Työssä esitetään organisaatiomalli ja toiminnan käynnistämissuunnitelma kansalliselle luontoyrittäjyyden osaamiskeskuselle. Koordinoivan yksikön kehittämistoiminta keskittyisi alan kansallisen ja kansainvälisen verkostoitumisen kehittämiseen, alan yhtenäistämiseen ja imagon luomiseen, markkinointiin sekä tiedonkulun kehittämiseen. Luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen ja sen toimijoiden puitteissa toteutettaisiin alan valtakunnallisia tutkimus- ja kehittämishankkeita.

Sisällys

Tiivistelmä	3
1 Johdanto	7
1.1 Luontoyrittäjyysverkosto osa ympäristöklusteria	7
2 Luontoyrittäjyyden alueelliset verkostot	8
2.1 Esitutkimus tutkimuslaitoksien yhteistyönä	8
2.2 Hankkeen tavoitteet ja toteutus	9
3 Selvityksen tulokset	11
3.1 Luontoyrittäjyyden määrittely ja alan yleiset linjaukset	11
3.2 Luontoyrittäjyyden rajaus ja alan erityispiirteet osa-alueittain	14
3.2.1 Matkailu	14
3.2.2 Puuala	17
3.2.3 Keruutuoteala	18
3.2.4 Riista, kalat, ravut	20
3.2.5 Maaperäainekset	21
3.2.6 Vesivarat, lumi ja jää	23
3.2.7 Luontoon tukeutuvat muut palvelut	23
3.3 Luontoyrittäjyyden alueelliset vahvuudet ja mahdollisuudet	24
3.3.1 Yhteenvedo maakuntakohtaisesta tarkastelusta	24
3.3.2 Uusimaa	25
3.3.3 Varsinais-Suomi	25
3.3.4 Itä-Uusimaa	26
3.3.5 Satakunta	26
3.3.6 Kanta-Häme	27
3.3.7 Pirkanmaa	27
3.3.8 Päijät-Häme	28
3.3.9 Kymenlaakso	29
3.3.10 Etelä-Karjala	29
3.3.11 Etelä-Savo	30
3.3.12 Pohjois-Savo	30
3.3.13 Pohjois-Karjala	31
3.3.14 Keski-Suomi	31
3.3.15 Etelä-Pohjanmaa	32
3.3.16 Pohjanmaa	33
3.3.17 Keski-Pohjanmaa	33
3.3.18 Pohjois-Pohjanmaa	34
3.3.19 Kainuu	34
3.3.20 Lappi	35
3.4 Luontoyrittäjyyden toimijat	35
3.5 Luontoyrittäjyyden yritys ympäristö ja yhteistyöverkostot	36
3.5.1 Yhteenvedo maakuntakohtaisesta tarkastelusta	36
3.5.2 Uusimaa	37

3.5.3 Varsinais-Suomi	37
3.5.4 Itä-Uusimaa	38
3.5.5 Satakunta	39
3.5.6 Kanta-Häme	39
3.5.7 Pirkanmaa	40
3.5.8 Päijät-Häme	40
3.5.9 Kymenlaakso	41
3.5.10 Etelä-Karjala	41
3.5.11 Etelä-Savo	41
3.5.12 Pohjois-Savo	43
3.5.13 Pohjois-Karjala	43
3.5.14 Keski-Suomi	44
3.5.15 Etelä-Pohjanmaa	45
3.5.16 Pohjanmaa	45
3.5.17 Keski-Pohjanmaa	46
3.5.18 Pohjois-Pohjanmaa	46
3.5.19 Kainuu	47
3.5.20 Lappi	48
3.6 Yhteistyön laajentamisessa nähdyt mahdollisuudet	48
3.6.1 Yhteistyökumppaneita yli rajojen	48
3.6.2 Yhteistyön aihealueet	49
3.7 Kansallisen luontoyrittäjyysverkoston tehtävät	51
3.8 Luontoyrittäjyyden tuotekehityksen painopisteet	53
3.9 Kuinka luontoyrittäjyysverkostoa tulisi lähteä kehittämään?	54
3.10 Luontoyrittäjyyden tietopankki alan kehittämisen työkaluna	56
3.10.1 Luontoyrittäjyyden tietopankin merkitys	56
3.10.2 Tietopankin tehtävät	57
3.10.3 Tietopankille esitetyt vaatimukset	58
4 Johtopäätökset ja jatkotoimet	59
4.1 Työn tuloksista tehdyt päätelmät	59
4.1.1 Vireästi kehittyvä luontoyrittäjyys tarvitsee kansallista alan kokoamista	59
4.1.2 Luontoyrittäjyyden tietoverkko alan yhteistyön ja yrittäjyyden kehittämisen tueksi	59
4.1.3 Luontoyrittäjyyden imago ja arvomaailma alan yhteistyön ja liiketoiminnan perustaksi	60
4.2 Esitykset jatkotoimiksi	60
4.3 Lisätietoja luontoyrittäjyysverkoston ja alan tietoverkon rakentamiseen liittyvistä hanke-ehdotuksista	62
4.3.1 Luontoyrittäjyysverkoston rakentaminen ja luontoyrittäjyyden osamiskeskuksen toiminnan käynnistäminen	62
4.3.2 Alan tietoverkon ja yritysrekisterin suunnittelu ja toteutus	64
4.3.3 Alakohtaiset tutkimus- ja kehittämistarpeet	65
Liitteet	
Liite 1 Haastatteluissa käytetty haastattelurunko	67
Liite 2 Haastatellut henkilöt maakunnittain lueteltuna	74
Liite 3 Asiantuntijatyöryhmien kokoonpanot	81
Liite 4 Haastatteluissa mainitut luontoyrittäjyyden toimijat	84

1 Johdanto

1.1 Luontoyrittäjyysverkosto osa ympäristöklusteria

Kiinnostus luontoa hyödyntävään yrittäjyyteen on kasvamassa. Perinteisten maaseutuelinkeinojen täydentäjiksi ja korvaajiksi haetaan nykyisessä muutospaineessa uusia ratkaisuja, sillä maaseudun elävänä pysyminen vaatii työpaikkoja ja kannattavia elinkeinoja. Tarvittavassa muutoksessa on järkevää tukeutua maaseudulla oleviin voimavaroihin ja osaamiseen. Erityisesti luontoa onkin sukupolvien ajan osattu hyödyntää elantoa hankittaessa. Tätä perinnettä ja ehkä jo unohtumassa olevaa osaamista voidaankin pitää maaseudun uuden yrittäjyyden laajenemisen yhtenä lähtökohtana ja vahvuutena. Lisäksi luonto voi tarjota runsaasti vielä löytämättömiä mahdollisuuksia yrittäjyyteen esimerkiksi nykytekniikoita hyödyntäen.

Mikä tahansa luontoa hyödyntävä yrittäminen ei ole kuitenkaan ekologista. Luontoyrittäjyydellä tarkoitetaan luonnonantimiin ja luonnon tarjoamiin elämyksiin perustuvaa ympäristövastuullista yrittäjyyttä, josta puhuttaessa syntyy usein myönteinen mielikuva. Toiminta yhdistetään helposti luomuun ja luonnonmukaisiin menetelmiin. Tätä onkin osattava hyödyntää oikealla tavalla, vastuullisesti. Luontoyrityksen tulisi toimia kestävän kehityksen mukaisesti. Ympäristövastuullisuus edellyttää sitoutumista varovaisuuteen ja toimimiseen luonnon kantokyvyn rajoissa. Luontoyrittäjyyttä määritettäessä onkin muistettava tarkastella aihepiiriä tarkemmin kuin vain luonnosta saataviin aineellisiin ja aineettomiin hyödykkeisiin perustuvana yritystoimintana. Asian tärkeyttä korostaa se, että kuluttajien vaatimusten kestävän kehityksen mukaisesta toiminnasta arvioidaan lisääntyvän vahvasti tulevaisuudessa.

Monimuotoinen ala muodostuu sekä palveluiden että tuotteiden tarjoajista. Luontoyrittäjyyden toimintakenttään kuu-

luvat mm. kerääminen, alihankinta, jalostaminen ja palveluksi tuotteistaminen. Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen kuuluvista toimista ovat luonto-, elämys- ja metsästysmatkailun lisäksi kalojen, rapujen, riistan, puun sivutuotteiden, luonnonmarjojen ja -sienten, lääke-, väri- ja yrttikasvien sekä kivi- ja muiden maaperäaineksien hyödyntäminen.

Ympäristöklusterilla tarkoitetaan alan yritysten, viranomaisten sekä tutkimus- ja koulutusyksiköiden muodostamaa osaamisen keskittymää, jonka toisiaan tukevien toimijoiden muodostama verkko ulottuu lähes kaikille tuotantoaloille. Ympäristöklusteri muodostaa yhden kansantalouden kilpailutekijöistä edistämällä kestävää kehitystä ja lisäämällä yritysten ekokilpailukykyä. Klusteri tuottaa uusia innovaatioita, tutkii, kehittää ja tuotteistaa osaamista ja teknologiaa sekä soveltaa ja markkinoi työn tuloksia.

Luontoyrittäjyys toimijoinen soveltuu hyvin osaksi ympäristöklusteria. Molemmissa on keskeistä kestävän kehityksen sekä talouden ja toiminnan kehittämisen tavoitteet. Vastuullisesti toimimalla vältetään hyödynnettävien luonnonvarojen tuhlausta ja vähennetään luonnon pilaantumista luoden samalla kuitenkin uusia työpaikkoja.

Luontoyrittäjyyden osaamiskeskittymän avulla pyritään edistämään luontoyritysten mahdollisuuksia talouden ja työllisyyden parantamiseen. Kuitenkin alan yritysmahdollisuuksiin ja uusien tuotteiden ja palvelujen kehittämiseen vaikuttavat olennaisesti julkisen vallan toimet. Koska ala on uusi, julkisen vallan tulisi luoda mahdollisuuksia kehittää alaa mm. tutkimuksen, koulutuksen ja muun kehittämistoiminnan edistämisen sekä rahoitusjärjestelyjen ja säädäntötoiminnan avulla.

Luontoyrittäjyyden kehittämistä hankaloittaa alan nykyinen hajanaisuus ja esimerkiksi tuotekehityksessä tarvittavan tiedon sirpaleisuus. Tutkimusta tekevien tahojen ja yritysten sekä muiden tutkimustuloksien hyödyntäjien yhteishankkeiden avulla lisätään ja kehitetään toimijoiden välistä yh-

teistyötä. Tärkeää on näkökulmien laaja-alaisuus: uusia virikkeitä voidaan saada rikkomalla eri tieteiden, toimialojen ja elämän eri osa-alueiden välisiä rajoja. Näin voidaan vahvistaa uusien innovaatioiden syntyä ja tutkimustulosten hyödyntämistä kehittämistyössä.

Yhteistyön vahvistuminen helpottaa eri tahojen osaamisen ja yhteyksien hyödyntämistä tutkimusten toteuttamisessa tarjoten mahdollisuuden saada aikaan enemmän kuin yksin toimimalla. Lisäksi kytkeytyminen verkostoksi mahdollistaa tutkimusyksiköiden erikoistumisen ja työnjaon syvenemisen, mitä vaaditaan, sillä luontoyrittäjyys on alana uusi ja sisältää lukuisia erityistietämystä vaativia osa-alueita. Yhteistyön avulla nykyisillä voimavaroilla on mahdollista saada entistä enemmän aikaan. Näin alan yritystoiminnan tarpeisiin voidaan saada tehokkaasti riittävän monialaista, mutta kuitenkin syvällistä tutkimustietoa, jolloin verkostossa toimija voi nähdä itsensä osana merkittävää osaamisen keskittymää.

Luontoyrittäjyysverkoston yhteyksien kannalta keskeinen työväline on toimiva tietoverkko, jonka avulla julkinen hallinto, tutkimus- ja koulutusyksiköt sekä yritykset voivat hoitaa yhteyksiään ja tarjota palveluitaan. Tietoverkkoa voidaan hyödyntää esimerkiksi yhteistyökumppaneiden etsimisessä ja suhteiden luomisessa niihin. Lisäksi tietoverkon avulla voidaan mahdollistaa ajantasaisen tiedon saanti.

2 Luontoyrittäjyyden alueelliset verkostot

2.1 Esitutkimus tutkimuslaitoksien yhteistyönä

Maatalouden tutkimuskeskus (MTT) ja Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikkö (HY-Makes) toteuttivat yhteistyössä ympäristöministeriön rahoittaman *Alueelliset verkostot: luontoyrittäminen, matkailu- ja maaseutuklusteri* -hankkeen, jonka loppuraportista tässä julkaisussa on kyse. Projekti toteutettiin aikavälillä 1.5.1999–30.6.2000. Hankkeesta käytettiin työnimeä *Luontoyrittäjyyden alueelliset verkostot*. Hanke kuului ympäristöministeriön koordinoimaan Ympäristöklusterin tutkimusohjelmaan, jonka toteutukseen osallistuvat myös kauppa- ja teollisuusministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, työministeriö, Teknologian kehittämiskeskus ja Suomen Akatemia.

Esitutkimustyyppisessä hankkeessa kartoitettiin luontoyrittäjyyden toimintaympäristöä ja toimijoita, selvitettiin alan kehittämistarpeita ja organisoitumismuotoja sekä luotiin kehittämissuunnitelma asetettujen tavoitteiden toteuttamiseksi. Tutkimuksen johtajana toimi MTT:ssa erikoistutkija Matti Luostarinen ja käytännön työtä toteutti projektipäällikkö Juha Rutanen HY-Makesissa.

Hankkeelle nimettyyn tutkijapainotteeseen johtoryhmään koottiin eri ministeriöiden edustajien lisäksi luontoyrittäjyyttä lähellä olevien tutkimuslaitosten ym. tahojen edustajia. Johtoryhmän rooli oli keskeinen erityisesti pohdittaessa luontoyrittäjyyden määrittelyä ja rajausta. Johtoryhmän kokoonpano oli seuraava:

Puh.joht. Elina Rautalahti-Miettinen	Ympäristöministeriö
Erkki Alasaarela	Ympäristöministeriö/Ympäristöklusterin tutkimusohjelma
Pekka Tuunanen	Ympäristöministeriö
Pirkko Mäkelä	Maa- ja metsätalousministeriö/Luonnontuotealan teemaryhmä
Mirja Nylander	Maa- ja metsätalousministeriö/Maaseutumatkailun teemaryhmä
Jussi Yli-Lahti	Kauppa- ja teollisuusministeriö
Kai Karsma	Kauppa- ja teollisuusministeriö
Martti Aarnio	Metsähallitus/Villi Pohjola
Unto Eskelinen	Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Laukaan kalantutkimus ja vesiviljely
Seppo Heiskanen	Elintarviketeollisuusliitto
Jyrki Kangas	Metsäntutkimuslaitos, Kannuksen tutkimusasema
Matti Luostarinen	Maatalouden tutkimuskeskus
Asko Niemi	Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto
Esko A. Repo	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus
Matti Ruotsalainen	Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio
Johtoryhmän sihteerinä toimi:	
Juha Rutanen	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus

Käytännössä yhteistutkimus toteutettiin ostopalveluperiaatteella. Ympäristöministeriön myöntämää hankerahoitusta hallinnoi MTT Jokioisilla, mutta selvityksen vaatima keskeisin työpanos matka- ja toimistokustannuksineen ostettiin HY-Makesilta Seinäjoelta. Yhteistyön tarkoituksena oli helpottaa molempien yksiköiden osaamisen ja yhteyksien hyödyntämistä tutkimuksen toteuttamisessa. Hankkeelle voitiin saada myös lisää näkyvyyttä ja vaikuttavuutta tutkimuslaitosten kautta. Lisäksi yhteistyöpohjainen toteutusmalli sopi hyvin tutkimuksen aihepiiriin. Vaikka molemmissa yksiköissä oli jo aiemmin toteutettu alaan liittyviä hankkeita, yhteistyö tarjosi mahdollisuuden saada aikaan enemmän kuin yksin tekemällä. Hankkeen toteuttaminen yhteistyössä vaati kuitenkin tutkijoiden vilkasta yhteydenpitoa mm. puhelimitse, sähköpostin avulla ja kokoustamalla.

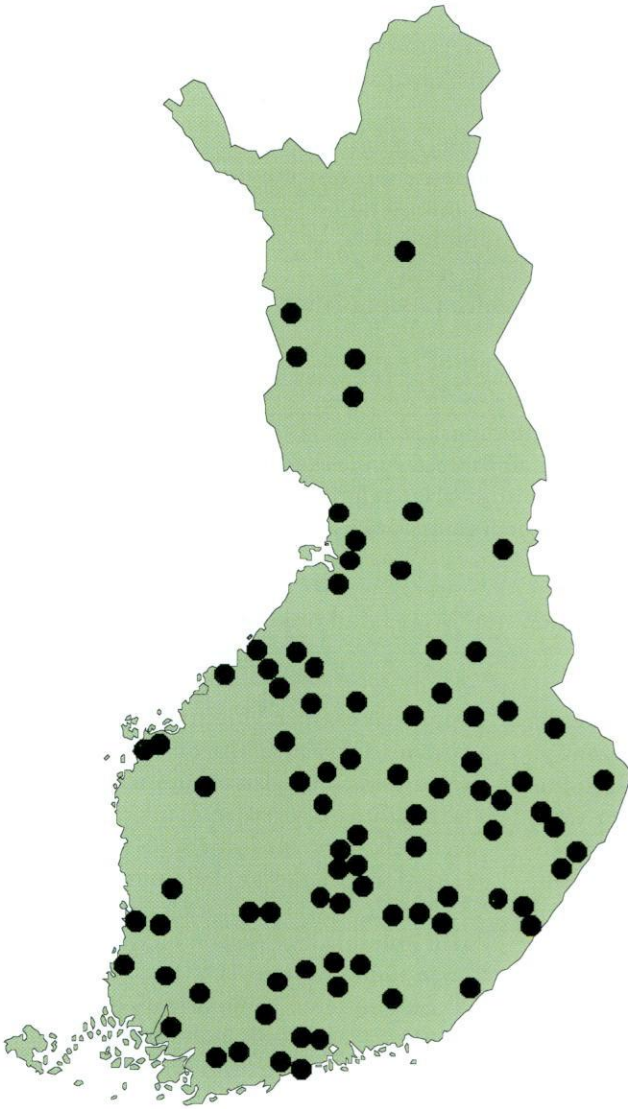
2.2 Hankkeen tavoitteet ja toteutus

Luontoyrittäjyyden alueelliset verkostot -kehittämishankkeessa rakennettiin alalla

toimivien osaajien yhteistyöohjelmaa. Kehittämisen päämääränä oli aluksi etsiä ja verkostoida toimialan osaamista, tutkimusta, hallintoa ja yrittäjiä. Hankkeen tavoitteena oli käynnistää yhteistyö, jonka avulla tuotetaan jatkossa alalle uutta tietoa ja osaamista, uusia innovaatioita sekä luodaan alan toiminnalle yhteinen imago ja kansallinen toimintastrategia.

Suunnittelun painopiste oli luontoyrittäjyydessä ja sen verkottamisessa tutkimuslaitoksiin, viranomaisiin sekä koulutus- ja neuvontaorganisaatioihin. Lisäksi työhön sisältyi logistisia ja tietoteknisiä kehittämistarpeita sekä markkinointiin, tuotekehitykseen, tuotteistamiseen ja rahoitusjärjestelmiin liittyviä kehittämistehtäviä.

Selvitystyö toteutettiin haastattelemalla maakunnittain mm. alan yrittäjiä, tutkijoita, kouluttajia, kehittäjiä ja hallintoa loppukesän ja syksyn 1999 aikana. Haastattelujen alueellinen jakautuminen on esitetty kuvassa 1. Haastattelujen avulla selvitettiin alan toimijoita, kuten yrityksiä, tutkimus- ja koulutusyksiköitä ja muita kehittäjätahoja. Lisäksi selvitettiin alan osaamista, olemassa olevia yhteistyöverkostoja, alaan liittyviä kehittämistarpeita ja

Kuva 1. Haastattelujen alueellinen jakautuminen. Täplät kuvaavat 88 paikkakuntaa, joilla haastatteluita järjestettiin. Haastattelutilaisuuksia oli kaikkiaan noin 160 ja näissä oli mukana noin 260 henkilöä (Liite 2). Haastateltuja tahoja puolestaan oli noin 200. Etelä-Pohjanmaan osalta hyödynnettiin hiljattain tehtyä luontoyrittäjyyselvitystä.

avainhankkeita sekä toimijoiden halukkuutta osallistua muodostettavaan kansalliseen luontoyrittäjyysverkostoon. Käytetty haastattelurunko on raportin liitteenä 1.

Haastattelut kohdennettiin alaan liittyviin kehittäjätahoihin (maakuntien liitot, TE-keskusten maaseutuosastot, maaseutukeskukset, Leader- ja POMO-ryhmät yms.), oppilaitoksiin, tutkimuslaitoksiin sekä yrityksiin. Jokaisesta käydystä haastattelusta täytettiin haastattelurunkona toimintunut lomake. Haastattelutilaisuuksia oli kaikkiaan noin 160 ja näissä oli mukana

noin 260 henkilöä. Haastateltuja tahoja puolestaan oli noin 200. Yrityksiä tässä joukossa oli noin 30. Haastatellut henkilöt on lueteltu raportin liitteessä 2. Etelä-Pohjanmaan osalta tutkimuksessa hyödynnettiin maakunnassa hiljattain tehtyä luontoyrittäjyyttä koskenutta laajaa selvitystä, joten haastattelujen määrä on käytännössä huomattavasti tässä tutkimuksessa ilmoitettua suurempi.

Keskeinen osa hanketta oli määrittellä luontoyrittäjyyden toimintaympäristöä. Tähän paneuduttiin luontoyrittäjyyden

määrittelyn ja linjausten hakemisen avulla. Johtoryhmän tekemän työn jälkeen koottiin aihetta pohtimaan viisi luontoyrittäjyyden osa-alueittain muodostettua asiantuntijatyöryhmää. Yrittäjien vahva osallistuminen työryhmätyöhön alan tutkijoiden ja kehittäjien lisäksi oli tärkeää. Ryhmien kokoonpanot ovat raportin liitteenä 3. Ryhmien työskentelyn jälkeen sovitettiin kunkin osa-alueen ottamat linjaukset yhteen luontoyrittäjyyden yleisen rajauksen hahmottamiseksi ja eri osa-alueiden linjausten täsmentämiseksi.

3 Selvityksen tulokset

3.1 Luontoyrittäjyyden määrittely ja alan yleiset linjaukset

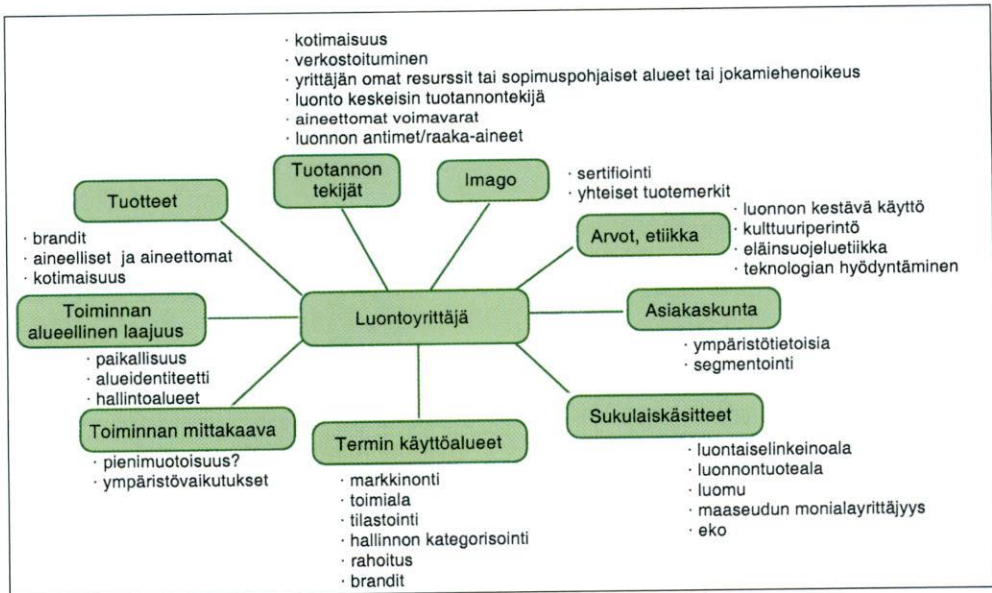
Hankkeen johtoryhmän ja muodostettujen asiantuntijatyöryhmien ottamien linjausten pohjalta koostettiin ja sovitettiin yhteen luontoyrittäjyyden yleinen määrittely ja osa-aluekohtaiset linjaukset. Työskentelyn

tuloksena saatu alan määrittely linjauksiin on seuraava:

Luontoyrittäjyydellä tarkoitetaan luonnonantimiin ja luonnon tarjoamiin elämyksiin perustuvaa ympäristövastuullista yrittäjyyttä.

Luonto on alan toiminnassa keskeinen tuotannontekijä, jonka tulee pysyä kunnossa. Luontoyrittäjyydessä painotetaan erityisesti luonnon aineettomia arvoja ja uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä. Uusiutumattomia luonnonvaroja hyödynnetään toiminnassa säästämällä sekä mahdollisimman vähän luontoa kuluttaen ja jälkiä jättäen. Tuotannontekijöiden luontokeskeisyyden ja toiminnan arvomaailman lisäksi luontoyrittäjyyden määrittelyyn vaikuttavia muita tekijöitä on esitetty kuvassa 2.

Yleensä luontoyrittäjyydessä on kyse pienyrittäjyydestä, mutta yrityskoko ei ole toiminnan rajaamisen kannalta ratkaiseva tekijä. Keskeisempää on se, että luontoon perustuvat tuotteet tai palvelut muodostavat olennaisen osan yrityksen tarjonnasta. Paikallisesti toimivassa pienyrityksessä toiminnan ympäristövaikutukset saattavat kuitenkin olla selvästi pienemmät kuin suu-

Kuva 2. Luontoyrittäjyyden määrittelyyn vaikuttavat tekijät. Pohjana Unto Eskelisen (RKTL, Laukaa) hahmottama kaavio, jota täydennettiin hankkeen kokoaman työryhmän voimin.

remmassa yrityksessä esimerkiksi tarvittavien raaka-aineiden hankkimisen osalta. Toisaalta suuressa yrityksessä saatetaan kytetä paremmin vaikuttamaan tuotantomenetelmien ja -tekniikoiden kehittämiseen kuin pienessä yrityksessä. Lisäksi alalle tarvitaan menestystarinoita.

Luontoyrittäjyydessä tuotteiden ja palveluiden keskeinen ja korvaamaton elementti on alkuperäinen suomalainen luonto. Tuotteet tai niiden raaka-aineet ovat keskeisiltä osin kotimaisia ja peräisin luonnosta. Hyödynnettävien kasvien tai eläinten tulee olla sopeutuneita Suomen luontoon. Lisäksi elämystuotteiden toteutusympäristönä on suomalainen luonto. Tavallisesti asiakas kokeekin tuotteeseen tai palveluun liittyvän vahvan yhteyden luontoon.

Luontoyrittäjyyteen sopivana tavoitteena on hyödyntää kutakin raaka-ainetta sille luontevimmin sopiviin käyttötarkoituksiin. Alan yrittäjyyteen saadaan tehokkuutta parhaiten jalostusastetta nostamalla. Koko jalostusketjussa tukeudutaan kuitenkin kestävän kehityksen periaatteisiin. Tärkeä seikka toiminnan kriteerinä on myös se, että luonnon raaka-aineen alkuperä on voitava todentaa. Luontoyrittäjyyteen liitetyt tuotteet ja palvelut ovat tavallisesti yksilöllisiä, eivät suurille massoille suunnattuja. Valmistetuissa tuotteissa näkyvät luonnon raaka-aineen ominaispiirteet ja käsityömäisyys.

Luontoyrittäminen on mahdollista jalkaa toimialan ja hyödynnettävien luonnonvarojen mukaan sektoreihin seuraavasti:

- 1) luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin perustuva vastuullinen matkailu (mm. luonto-, elämys- ja metsästysmatkailu) ja muut elämyspalvelut
- 2) puun ja puista saatavien tuotteiden ympäristövastuullinen jalostaminen muussa kuin suuressa ja keskisuuressa teollisuudessa
- 3) luonnonmarjojen, -sienien ja -yrttien yms. keruutuotteiden hyödyntäminen sekä luonnonkasveja hyödyntävä viherkentäminen
- 4) riistan, kalojen ja rapujen hyödyntäminen

- 5) turpeen ja kiven sekä muiden maaperäainesten pienimuotoinen ja kestävän käytön mukainen hyödyntäminen
- 6) vesivarojen sekä lumen ja jään hyödyntäminen
- 7) muut luontoon tukeutuvat palvelut (mm. ympäristön siistiminen ja raivaus, virkistyspalvelut, luontoon liittyvä sisältötuotanto)

Monimuotoinen ala muodostuu sekä palveluiden että tuotteiden tarjoajista. Monialayrittäjyys on luontoyrittäjyydessä tavallista. Koska yleensä on kyse pienyrityksistä, alalla tarvitaan yhteistyötä muiden kanssa. Mukana olevat tahot muodostavat yrittäjistä, tutkijoista, kouluttajista sekä kaupan ja markkinoinnin osaajista syntyviä ketjuja. Lisäksi luonteenomaista on ympäristön kestävän käytön periaatteiden sisäistäminen ja tuotteiden tätä kautta innovatiivinen luonne.

Luontoyrittäjyydestä syntyy kuluttajalle myönteinen mielikuva. Usein toiminta tukeutuu vähämerkityksisinä pidettyihin, mutta imagollisesti luontoa korostaviin tuotteisiin tai palveluihin. Itse tuotteet voivat olla entuudestaan tuttuja, kulttuuriperintöä hyödyntäviä, historiasta haettuja tai näiden uudella tavalla toteutettuja ideoita. Oleellista on, että luontoyrittäjyys vastaa kuluttajan odotuksia myönteisestä, ympäristöä kunnioittavasta toiminnasta.

Luontoyrittäjyydelle antavat oman leimansa alaan liitetty vastuullisuus. Vastuullisuus käsittää paitsi luonnon kestävän käytön mukaisen hyödyntämisen, myös sen, että paikallisten ihmisten ja paikallisen kulttuurin näkökulmat otetaan toiminnassa huomioon. Toiminnalle syntyy lisäarvoa, kun alan yrittäjyyteen yhdistyy arvomaailmaa tiukemmin kuin esimerkiksi lainsäädännössä määrätään.

Koko luontoyrittäjyyden imagoa muodostettaessa eri toimintojen tulee olla tätä imagoa tukevia. Tästä syystä alan tuotantovälineisiin ja -tekniikoihin kohdistuu erityisiä odotuksia. Luontoyrittäjyys ei kuitenkaan edellytä paluuta pelkkään käsityöhön tai nykytekniikan hylkäämiseen.

Esimerkiksi tuotteiden valmistusmenetelmissä hyödynnetään ympäristön kannalta parasta soveltuvaa tekniikkaa. Palveluiden tarjoamisessa tekniikan hyödyntäminen on puolestaan usein jo turvallisuuskysymys.

Luontoyritysten raaka-aineiden hankinnassa ja tuotteiden valmistuksessa ei käytetä voimaperäisiä, luontoa pysyvästi tai laajasti muuttavia keinoja. Toiminnanaikeisten ympäristövaikutusten tulee olla niin vähäisiä, etteivät ne olennaisesti haittaa esimerkiksi muuta samanaikaista luonnon virkistyskäyttöä tai paikallisten asukkaiden elämää. Alan yrittäjille asetetaan vaatimuksia myös etiikan ja korkean moraalien suhteen. Luontoyrittäjien odotetaan esimerkiksi valistavan ja ohjaavan asiakkaitaan luonnon hyödyntämiseen liittyen. Mikä tahansa ei ole sallittua.

Paikallisuudella on usein suuri merkitys luontoyrittäjyydessä. Monasti alan yrittäjien tuotteet ja palvelut ovat hyödynnettävissä lähialueella. Tämä onkin järkevää niin kuljetuskustannusten kuin ympäristösyidenkin takia. Tuotteiden laatuakin säilyy hyvänä lyhyillä kuljetusmatkoilla. Paikallisuutta voidaan varta vasten hyödyntää markkinoinnissa lähiruoka-ajattelun tavoin sekä alan tuote- että palvelutarjonnan osalta. Toisaalta luontoyritystoiminta lisää seudun elämää ja elinvoimaisuutta esimerkiksi tarjoamalla työtilaisuuksia ja alihankintamahdollisuuksia paikallisille ihmisille. Lisäksi usein kyläyhteisöllä ja paikallisverkostojen muodostumisella on tärkeä rooli alan yritystoiminnan kehittämisessä.

Luontoyrittäjyys on nähtävä yritystoimintana siinä missä muukin yrittäjyys. Toiminnan on oltava kannattavaa. Koska luonto on toiminnan kannalta keskeinen tekijä, on jo toiminnan jatkuvuuden takia huolehdittava tämän tuotannon tekijän hyvinvoinnista. Taloudellisten seikkojen ja toiminnan kannattavuuden rinnalla onkin huolehdittava yritystoiminnan vastuullisuudesta ja eettisyydestä. Joillekin alan yrittäjille tai alan parissa toimiville luontoyrittäjyys on elämäntapa, jolloin toiminnan tuotto-odotukset voivat olla varsin erilai-

set kuin tavallisessa yrittäjyydessä. Tavoitteena voi olla elää mukavaa elämää sopuisuudessa luonnon ja lähiympäristön kanssa. Tämäkin puoli luontoyrittäjyydestä on nähtävä olennaisena alaan liittyvänä mahdollisuutena.

Yhteenvetona voidaan todeta, että seuraavat määreet kuvaavat tyypillisesti luontoyrittäjyyteen kuuluvaa toimintaa:

- Luontokeskeisyys
- Vastuullisuus
- Kotimaisuus
- Paikallisuus
- Käsiyömaisyyys
- Yksilöllisyys

Luontoyrittäjyyden yleiset linjaukset:

- Luontoyrittäjyys on luonnonantimiin ja luonnon tarjoamiin elämyksiin perustuvaa ympäristövastuullista yrittäjyyttä
- Luonto on alan toiminnassa keskeinen tuotannon tekijä
- Luontoyrittäjyydessä painotetaan erityisesti luonnon aineettomia arvoja ja uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä
- Uusiutumattomia luonnonvaroja hyödynnetään toiminnassa säästämällä mahdollisimman vähän luontoa kuluttaen ja jälkiä jättäen
- Yrityskoko ei ole toiminnan rajaamisen kannalta ratkaiseva tekijä
- Luontoon perustuvat tuotteet tai palvelut muodostavat olennaisen osan yrityksen tarjonnasta
- Tuotteiden ja palveluiden keskeinen ja korvaamaton elementti on alkuperäinen suomalainen luonto
- Tuotteet tai niiden raaka-aineet ovat keskeisiltä osin kotimaisia ja peräisin luonnosta
- Käytetyn raaka-aineen alkuperä on voitava todentaa
- Toimintaan saadaan tehokkuutta jalostusastetta nostamalla
- Koko jalostusketjussa tukeudutaan kestävän kehityksen periaatteisiin
- Toimintaan liittyvä vastuullisuus käsittää luonnon lisäksi paikalliset ihmiset ja kulttuurin

- Luontoyrittäjyyteen liitetyt tuotteet ja palvelut ovat tavallisesti yksilöllisiä, eivät suurille massoille suunnattuja
- Valmistetuissa tuotteissa näkyvät luonnon raaka-aineen ominaispiirteet ja käsitömyisyys
- Tuotteiden valmistusmenetelmissä hyödynnetään ympäristön kannalta parasta soveltuvaa tekniikkaa
- Toiminnassa ei käytetä voimaperäisiä, luontoa pysyvästi tai laajasti muuttavia keinoja
- Toiminnanaikaisten ympäristövaikutusten ja häiriöiden tulee olla vähäisiä
- Paikallisuudella on usein suuri merkitys luontoyrittäjyydessä

3.2 Luontoyrittäjyyden rajausta ja alan erityispiirteet osittain

3.2.1 Matkailu

Matkailuun liittyvän luontoyrittäjyyden suhteen alan yleinen määrittely sopii hyvin. Varsinaista tarkkaa rajausta alalle ei haluta, vaan matkailusektorin luontoyrittäjyyttä haetaan yleisten linjausten ja yrityskohtaisen tarkastelun kautta. Alaan liittyvän nimikkeistön (luonto-, elämys-, metsästysmatkailu jne.) runsauden, kirjavuuden ja määrittelyvaikeuksien takia on selkeintä täsmentää luontoyrittäjyyden matkailusektoriksi luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin perustuva vastuullinen matkailu. Eri painotuksia on syytä nostaa esille vasta alan myyntitermistössä.

Matkailualaan liittyviä luontoyrittäjyyden linjauksia ovat:

- Luontoon perustuvien palveluiden tulee olla olennainen osa yrityksen palvelutarjontaa
- Yritystoiminta on ympäristövastuullista eli se ei aiheuta luontoon pysyviä muutoksia eikä häiriötekijöitä itse toiminnan aikana
- Toiminta tapahtuu kaupunkimaisen ympäristön ja infrastruktuurin ulkopuolella

- Toiminnan on sovittava alueelle
- Oman kulttuurin, paikallisuuden ja luonnon erityispiirteiden hyödyntäminen toiminnassa ovat arvoja
- Luonto nousee esille alan myyntitermeissä, kuitenkin arvojen suhteen on tärkeää, millaisia termejä käytetään markkinointiviestinnässä
- Tärkeä osa myytävää tuotetta ja sen ostomotiivi on luonto ja luonnossa tapahtuva toiminta
- Toiminta on harvoin massamatkailua
- Asiakaskunnan luonnon tuntemuksen ja arvostuksen lisääminen tärkeää yrittäjän toiminnassa, luonnossa ollaan yrittäjän ehdoilla
- Verkostoituminen ja arvoketjupohjainen yhteistyö ovat alalle tyypillistä ja lähes välttämätöntä toimintaa
- Luonto itsessään ja siihen liittyvät aineetomat arvot (mm. hiljaisuus ja väljyys) ovat keskeisessä asemassa
- Matkailutuotteiden toteutuksessa suositetaan lihasvoimalla liikkumista, moottorikulkuvälineiden hyödyntämisessä noudatetaan erityistä vastuullisuutta
- Alaan liittyvää ammattitaitoa kehitetään esimerkiksi luonnon tuntemuksen suhteen
- Metsästys ja kalastus voivat olla luonteva osa luontoyrittäjyyteen sopivaa matkailupalvelua kestävän kehityksen periaatteiden ja perinteisen eränkävynnin mukaisesti toteutettuna

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen liittyvästä matkailutoiminnasta ovat:

- Maaseutumatkailuyritykset, joilla on luontoon tukeutuvia oheis- ja ohjelmapalveluja joko itse järjestettynä tai ostettuna palveluna, esimerkiksi kalastusta, metsästystä, metsäretkiä tai opastettuja marjastus- tai sieniretkiä. Luonto vastuullisesti hyödynnettynä on keskeinen elementti yrityksen toiminnassa.
- Luontoon tukeutuvia matkailun oheis- ja ohjelmapalveluita tuottavat yritykset, mm. opastetut luontoretket, eräateria-palvelut, metsästyspalvelut, luonnonläheiset kuljetuspalvelut (koiravaljakot,

- vaellusratsastus, koskenlasku, veneretket jne.), linturetket, riistan tarkkailu, koiratoiminta luonnossa, valokuvaussafarit
- Opastuskeskusten, luontokoulujen ja leirikoulujen tai vastaavien tapahtumien järjestäjät, kun toiminnassa esimerkiksi yhdistetään luontoon liittyvä tieto ja osallistuminen vaikkapa johonkin teemaan liitettynä. Teemoja voivat olla esimerkiksi suo, metsä, riista, perhoset tai tapa liikkua ja selviytyä luonnossa.
  - Mökkien ja omatoimilomien tarjoajat, majoitus tukeutuu luonnon tarjoamiin kulisseihiin ja toimintamahdollisuuksiin

Matkatoimisto tai välittäjätaho, joka saa huomattavan osan tuloistaan myymällä luontomatkailutuotteita, voi olla luontoyrittäjyysverkoston osa, mutta ei välttämättä itse luontoyrittäjä. Tällainen matkatoimisto toimii luonnon kanssa ikään kuin välikäden kautta.

Matkailun osalta luontoyrittäjyysverkostossa tarvitaan yhteistyötahoina alan yrittäjiä, myyjäporrasta, kuntia/elinkeinoasiamiehiä (hyvät jakelukanavat ja muu auttaminen), maanomistajia ja alan toimialajärjestöjä (edunvalvonta). Yhteistyön perustana on kysynnän luoman tarpeen lisäksi se, että näin saadaan enemmän aikaa kuin erikseen toimimalla. Yhteistyön etujen on oltava haittoja suuremmat. Tärkeää on myös toiminnan pitkäjänteisyys. Yhteistyön syntymiseen vaaditaan usein henkistä nokkamiestä toimijoitten välille.

Luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin perustuvan matkailun tulevaisuus näyttää valoisalta. Alalle kaivattaisiin ohjelmapalveluyrittäjien mukaan kuitenkin lisää yrittäjiä, jotta sektorilla syntyisi todellista kilpailua. Tällä olisi myönteistä vaikutusta mm. toiminnan laadun ja palveluvalikoiman kehittymisen kannalta.

Esimerkkejä luontoyrittäjyyttä toteuttavista matkailuyrityksistä:

Lomarengas Oy

Verkotettu kirjavan tasoista mökki- ja maaseutumatkailutarjontaa, majoitus

perustuu luonnon tarjoamiin kulisseihiin ja toimintamahdollisuuksiin, verkottunein ja laatuvarmistetuin pienimuotoinen luontomatkailutuote maassamme, yhteistä markkinointia, valtakunnallinen tuote

Metsänväki Oy

Koottu joustava verkosto Pielisen-Karjalan matkailuun liittyvistä yrittäjistä (majoitus, ruokailu, ohjelmapalvelut, opastus, käsityöt), yrityksille ja tuotteille työstetty yhteinen laatumerkki, tarjotaan merkkিতavaraa tietyllä imagolla, tavoitteena on kehittää luontoa säästävää ja perinteitä kunnioittavaa matkailua metsäistä teemaa noudattaen

Villi Pohjola

Koottu luontoon liittyvää majoitus-, elämys-, kalastus-, metsästys- ja aktiiviteettitarjontaa valtakunnallisesti, luotu laatukriteeristö, koottu toimija- ja alihankintaverkosto palvelemaan erilaisia luontomatkailun asiakasryhmiä, sertifioitu ympäristöjärjestelmä

Leirintäalueverkosto

Tietyllä tavalla merkkituote, mutta valitettavasti päästetty rappeutumaan

Lomakylä Järvisydän

Etelä-Savossa Rantasalmella järviluontoon, alueen historiaan ja geologiaan (geologinen luontopolku yhteistyössä Geologian tutkimuskeskuksen kanssa) liittyvää matkailutoimintaa, verkostoitumista tapahtunut vähitellen eri suuntiin

Matkailutila Lehtomäki

Keski-Suomessa Karstulassa majoitusta, ruokaa, ohjelmapalveluita, luonto-, metsästys-, ja metsäretkiä sekä kalastusta tarjoava maaseutuyritys, palveluissa korostetaan luovaa hulluutta (esim. mökötyspaketit), luonnon elämyksiä ja kii-reettömyyttä (esim. Kiireen kääntöpiiri) ja yhteistyötä alueen muiden toimijoiden kanssa

Varjolan Tila

Keski-Suomessa Laukaassa sijaitseva majoitusta, ruokailuja, kalastusretkiä ja muita ohjelmapalveluja tarjoava yritys, kalastuksen kärkekohteita maassamme,

Kalatalouden Keskusliiton Kala-Suomi-projektin ja Matkailun edistämiskeskuksen valitsema vuoden matkailukalastustuotekilpailun voittaja vuonna 1999

tuotteella Urheilukalastajan unelmaviihkonloppu, mukana valtakunnallisessa Fishing Finland -markkinointihankkeessa

Luontoon tukeutuvan matkailun nelikenttäanalyysi

(Pohjana Luontoyrittämisen toimintaohjelmassa 1998 esitetty analyysi, jota täydennettiin hankkeen kokoaman työryhmän voimin):

Vahvuudet

Laaja ja vaihteleva luonto sekä harva asutus
Perifeerisuus
Puhdas maaperä, vesistö ja ilma
Organisoitu luonnonsuojelu ja asenteet luonnonsuojeluun
Useita vähän hyödynnettyjä luonnonvaroja
Paikalliset ihmiset
Suomalainen luontosuhde
Luontomatkailevan infra
Järvi-Suomi, saaristo, Lappi
Itäisyys ja läntisyys
Maaseudun kulttuurimaisema ja kansanperinne
Metsien määrä
Vuodenaikojen vaihtelu
Valo-olosuhteet
Hiljaisuus, luonnonrauha ja väljyys
Lumi ja pakkanen
Hyvät peruspalvelut
Luonnon hyvä saavutettavuus, tieverkot
Neuvonta- ja koulutusjärjestelmä
Nykyaikaiset tietoliikenneyhteydet
Hyvät ja kattavat peruspalvelut
Turvallinen yhteiskuntarakente
Jokamiehen oikeus
Mahdollisuudet monipuoliseen elämys- ja aktiviteettitarjontaan

Mahdollisuudet

Alan toimijoiden verkostoituminen
Tietoverkot
Luonnonmukaisuus ja ympäristöystävällisyys
Luonnontuotteiden kytkennät luonto- ja elämysmatkailuun
Luova hulluus

Heikkoudet

Toiminnan sesonkiluonteisuus
Sään yllättävät vaihtelut
Alan toimijoiden hajanaisuus
Herkkä luonto
Piittaamattomat asenteet
Yrittäjyysosaaminen vähäistä, alan yrittämisen harrastelijamaisuus
Yhteistyön puute ja kateus
Yhteisen näkemyksen puuttuminen
Tuotteiden laatu
Tuotekehittely vähäistä
Alan tutkimus vähäistä
Rahoitus ohjaa kehittämistä
Pitkät etäisyydet
Ostamisen vaikeus erityisesti kokonaispakettien osalta
Puutteellinen markkinointi
Heikko jakeluteiden tuntemus
Jakeluteiden selkiintymättömyys
Heikot opastusjärjestelmät
Suuryrityksiä suosiva yrityskulttuuri
Toimijoiden heikko alan tietämys
Neuvojen ja kouluttajien heikko taso
Pääomien puute pk-yrityksissä ja pienyritysjyyden erityisongelmat
Suomen huono tunnettavuus
Heikko kannattavuus

Uhat

Ympäristön laadun heikkeneminen
Matkailun ja luonnon käytön aiheuttamat ympäristöongelmat
Äänimaiseman heikkeneminen
Erilaisten ympäristöön kohdistuvien odotusten yhteensovittaminen
Laadun ja tuotekehittelyn riittämättömyys
Hoitamattomat rakenteet
Viljelyn loppuminen hävittää yhden maisemaelementin
Maaseudun peruspalvelujen heikkeneminen
Maaseudun etenevä autoituminen

3.2.2 Puuala

Puuhun ja puista saataviin tuotteisiin liittyvän luontoyrittäjyyden suhteen alan yleinen määrittely sopii varsin hyvin. Rajauksessa korostuu kuitenkin toiminnan paikallisuuden ja ympäristövaikutusten laajuuden merkitys. Niinpä puualan luontoyrittäjyyteen kuuluva toiminta onkin tyypillisesti pienyrittäjyyttä. Esimerkiksi raaka-aineen hankinnan suhteen pienyritysten ympäristövaikutukset voivat olla selvästi pienemmät kuin suuryrityksillä kuten suursahoilla ja selluteollisuudessa. Vastaavasti pienyrityksessä raaka-aine on helpommin mahdollista ohjata yksilöllisesti sille parhaiten soveltuvaan käyttötarkoitukseen kuin massatuotannossa. Paikallisessa toiminnassa myös kuljetusten vaikutukset ovat vähäiset.

Puualaan liittyviä luontoyrittäjyyden linjauksia ovat:

- Hyödynnetään kotimaista luontoystävällistä raaka-ainetta, puulajit kasvaneet Suomessa
- Raaka-aineen on oltava alkuperältään todennettavissa ja sertifioitua
- Voidaan vedota ympäristövastuullisuuden ja kestäväan kehitykseen koko jalostusketjussa, taustalla metsien sertifiointi ja monimuotoisuuden kehittäminen
- Erityisesti jalostusketjun alkupää on luontoyrittäjyyttä
- Raaka-aine käytetään sille parhaiten soveltuvaan käyttötarkoitukseen
- Jalostusasteen korkeus tuo toimintaan ja resurssien käyttöön tehokkuutta
- Tuotteissa korostetaan puun ulkonäköä, erityisominaisuuksia ja yksilöllisyyttä ja suositaan massiivipuurakenteita
- Tuotteissa näkyy käsityömäisyyden jälki käytetystä nykytekniikasta huolimatta
- Käytettäville tekniikoille ja menetelmille (esim. liimaukset ja lakkaukset) asetetaan erityisiä vaatimuksia mm. ympäristöasioissa
- Toimintaa voidaan yhdistää kulttuuriperinteeseen, elämyksiin ja matkailuun

- Yhteistyö antaa mahdollisuuden laajaan toimintaan esimerkiksi sirkkelisahu-reilla
- Toiminnan kehittäminen vaatii standardisointia ja yhteisiä laatuvaatimuksia sekä yhteistä tuotemerkkiä
- Paikallisuus ja kyläyhteisön merkitys korostuvat toiminnassa ja alan yritysitten kehittämisessä

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen liittyvästä puun ja puista saatavien tuotteiden hyödyntämisestä ovat:

- Pienimuotoinen puusepänteollisuus, jossa puun ulkonäköä ja erityisominaisuuksia (erikoispuuta) hyödyntäen valmistetaan käyttöesineitä, huonekaluja, koriste-esineitä, liikelahjoja, matkamuiistoja, soittimia, erityisesineitä jne. Vaikka toiminnassa käytetäänkin kehittyntä tekniikkaa, työn tulisi olla laadultaan käsitömäistä.
- Erikoispuiden taimituotanto, sahaus ja jatkojalostus, esimerkiksi metsätila, joka jalostaa puunsa itse erityisominaisuuksien mukaan
- Tervan ja hiilen poltto sekä perinteisillä että nykyaikaisilla menetelmillä (eri tuotteet)
- Petun, mahlan, kaarnan, tuohen, pahkojen, lehdeksien, havujen, kerkkien, käpyjen, siementen yms. hyödyntäminen
- Puusta lähtöisin olevien erityisten ainesosien hyödyntäminen
- Joulukuusien ja koristehavujen yms. kasvattaminen
- Energiapuun ja hakkeen paikallinen tuottaminen
- Metsien ja puiden maisemallinen ja suojaava hyödyntäminen

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen luettavista puuta ja puista saatavia tuotteita hyödyntävistä yrityksistä:

Tree Farm

Satakunnassa Kiikoisissa sijaitseva metsätalous- ja matkailuyritys, joka jalostaa tilan puutavaraa erikoissahatavarak-

si, tuottaa polttopuuta, kasvattaa jou-lukuusia, esittelee puun käyttömahdol-lisuuksia sekä tutustuttaa metsään ja perhemetsätalouteen metsä- ja luonto-retkien muodossa

Finnpettu osk

Lapissa Ranualla toimiva osuuskunta kouluttaa petsureita, tuottaa pettujau-hoa sitä raaka-aineena käyttäville yrityksille, osallistuu pettua koskeviin tutki-muksiin yhteistyössä tutkimuslaitosten kanssa ja toteuttaa petun vientimarkki-nointia, koulutettavia ja yhteistyö-kumppaneita eri puolilla Suomea

Karuby Gård

Uudellamaalla Siuntiossa maatalouden sivuelinkeinona tapahtuvaa erikoispui-den kasvatusta, välittämistä, sahausta ja jatkojalostusta valmiiksi tuotteiksi yh-teistyöverkoston avulla

Poijaksen mahlatila

Sisä-Savossa Karttulassa maatalouden si-vuelinkeinona mahlan pulloitusta ja vientiä, lisäksi tuotetaan pakurikäpä-uutetta, yhteistyötä tutkimuslaitoksien kanssa

Psl Raimo Ala-Mattinen

Etelä-Pohjanmaalla Lehtimäellä toimi-vassa puusepänteollisuudessa massiivipuisten huonekalujen sekä puisten pien- ja lahjaesineiden valmistusta, yksilöllisiä tuotteita eri puolajeilta

Wood Jewel

Lapissa Kolarissa puutuotteita ja puu-koruja käsityönä valmistava yritys, pää-tuoteryhmänä pinssit, yksilölliset korut ja liikelahjat, raaka-aineena suomalaisia puulajeja, koivun pahkaa, raidan juu-ripahkaa ja visakoivua, tuotteiden aiheet löytyvät suurelta osin luonnosta, vien-nillä suuri merkitys

3.2.3 Keruutuoteala

Keruutuoteala mielletään varmasti parhai-ten luontoyrittäjyyteen kuuluvaksi. Alasta puhutaankin tavallisesti luonnontuoteala-na. Periaatteessa kaikki keruutuotealan vas-tuullinen toiminta on luontoyrittäjyyttä. Luontoyrittäjyyden määritelmä sopiikin

toimintaan hyvin. Erityisesti jalostusketjun alkupäässä luonto on hyvin keskeinen tuo-tannontekijä keruutuotealan yrittäjyydes-sä. Toisaalta pitkällekin jalostettujen aines-osien markkinoinnin suhteen voidaan hyö-dyntää luonnon tarjoamia lisäarvoja: luonnonmukaisuutta, puhtautta, terveellisyyt-tä yms. Elintarvikepuolella yhdistettäessä luonnon keruutuotteita viljeltyihin raaka-aineisiin on mietittävä, onko luonnosta saa-dulla raaka-aineella erityinen merkitys tuo-tannossa. Tällöin elintarvikeyrittäjä voi olla myös luontoyrittäjä. Raaka-aineen alkuperälle asetettu todennettavuusvaatimus rajaa alan teollista toimintaa luontoyrittäjyyden ulkopuolelle.

Keruutuotealaan liittyviä luontoyrittäjyyden linjauksia ovat:

- Hyödynnetään kotimaista, luonnosta kerättyä raaka-ainetta
- Raaka-aineen alkuperä on voitava toden-taa
- Luomutoiminnan laajentaminen keruu-tuotealalla on lähes välttämätöntä
- Luonto ja sen uusiutuvuus sekä kerättyjen tuotteiden puhtaus, aromikkuus, terveellisyys ja eksoottisuus ovat keskeisiä valtteja
- Voidaan vedota ympäristövastuullisuu-teen ja kestäväan kehitykseen koko ja-lostusketjussa
- Eettiset säännöt ja vastuullisuus koros-tuvat alalla
- Keruutuoteala risteää monen alan kans-sa, joten verkostoituminen ja moniala-yrittäjyys esimerkiksi sesongin mukaan ovat alalle tyypillisiä piirteitä
- Alan toiminta ei ole vain maatalouden sivuelinkeino vaan maaseutuyrittäjyyttä ja ylipäätään yrittäjyyttä
- Toimintaan kuuluvat kerääminen, ali-hankinta, välittäminen, jalostus ja alaan liittyvät palvelut
- Toimintaa voidaan yhdistää elämyksiin ja matkailuun
- Alalla hyödynnettäviä alkuperäisiä luonnonkantoja voidaan tukea tai säästää vil-jelyn avulla

- Toiminnalle antavat leimansa runsaat vuosittaiset satovaihtelut ja keräilykulttuurin merkitys sadon talteen otossa
- Jokamiehenoikeudella on suuri merkitys alalle, mutta osassa toimintaa tarvitaan myös maanomistajan lupa

Esimerkkejä keruutuotealan luontoyrittäjyydestä ovat:

- Luonnon marjojen, sienien, yrttien ja muiden luonnonkasvien sekä niiden siementen keruu, välittäminen ja jalostus, myös luomutuotteina
- Luonnosta saatavien keruutuotteiden ainesosien hyödyntäminen, mm. terveysvaikutteiset aineet
- Keruutuotteisiin perustuvat kurssit, retket, matkat yms.
- Koristekasvien keruu, kuivaus ja tuotteiksi valmistaminen
- Sammalten ja jäkälien hyödyntäminen
- Puoliviljely, esimerkiksi korvasienien ja kantarellien elinolojen parantaminen
- Luonnonkasvien viljely alkuperäiskantojen vaalimiseksi ja luonnonkantoihin kohdistuvan paineen pienentämiseksi
- Luonnonkasvien ym. luonnonmateriaalien hyödyntäminen maisemoinnissa, viherrakentamisessa, luonnon monimuotoisuuden kehittämisessä, suojakasveina tai ympäristönhoitokasveina: luonnonkasvia ei hyödynnetä vain raaka-aineena, vaan myös ”elävänä” kasvina

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen luettavista keruutuotealan yrityksistä:

Riitan Herkku Oy

Pohjanmaalla marjojen vastaanottoa, puhdistusta, jalostusta ja välitystä elintarviketeollisuudelle

Lieksan Laatuherkut Oy

Pohjois-Karjalassa Lieksassa luonnonmarjoja elintarvikkeiksi jalostava yritys

Kimmo af Ursin Oy

Etelä- ja Keski-Suomessa sienien välitystä, myös vientiä

Tuomisen Yrttitarha Oy

Lapissa Ylitorniossa yrttien keruuta, viljelyä ja jalostusta

CRS-Biotech Oy

Oulussa luonnonraaka-aineiden arvoainetutkimusta, jalostusta ja markkinointia, yhteistyötä yrttialan toimijoiden kanssa

Nord Moos Oy

Kainuussa Vaalassa jäkälän keräystä ja jalostusta (värjäys, pienpakkaukset, jäkäläkranssit yms.)

Töysän Luontomatkailu

Etelä-Pohjanmaalla majoitusta ja ateriapalveluja tarjoava ja sieni- ja marjajalosteita tuottava yritys, joka järjestää myös sienikursseja ja -retkiä

Ahon Alku ry

Keskisuomalainen kotimaisten luonnonkasvien siementen ostaja ja myyjä, siemenmateriaalia viherrakentamiseen ja luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen

Keruutuotealan nelikenttäanalyysi

(Pohjana Kauko Salon (Metsäntutkimuslaitos, Joensuu) tekemä analyysi, jota tarkennettiin muutamasta kohdasta hankkeen kokoaman työryhmän voimin):

Vahvuudet

Monimuotoinen metsä- ja suoluonto sekä harva asutus
Puhdas maaperä, vesistö ja ilma
Keruutuotteiden puhtaus ja aromikkuus
Vaikuttavien aineiden pitoisuudet korkeat
Runsaat ja monipuoliset raaka-ainevarat
Useita vähän hyödynnettyjä luonnontuotteita

Heikkoudet

Suuret satokausien vaihtelut ja raaka-aineen saatavuuden sesonkivuonteisuus
Alan toimijoiden hajanaisuus
Toimijoiden heikko alan tietämys
Yrittäjyysosaaminen vähäistä
Yhteistyön puute ja kateus
Tuotekehittely vähäistä

Keruutuoteneuvojat ja -poimijat
Luonnonmarjojen ja -sienien verovapaus
Luumuonnontuotteet
Maaseudun kulttuurimaisema ja kansanperinne
Vuodenaikojen vaihtelu
Hiljaisuus, luonnonrauha ja väljyys
Lumi ja pakkaneen
Hyvät peruspalvelut
Neuvonta- ja koulutusjärjestelmä
Nykyaikaiset tietoliikenneyhteydet
Metsäosaaminen/metsien monikäyttö
korkeaa valtakunnallista ja globaalia tasoa
Turvallinen yhteiskuntarakenne
Jokamiehenoikeus

Mahdollisuudet

Luonnontuotteiden raaka-ainevarat
Alan toimijoiden verkostoituminen
Luumuonnontuotteiden nykyistä parempi tunnettavuus
Terveellisten ravintotottumusten edistäminen
Terveysvaikutteiset tuotteet
Luonnontuotteiden kytkennät luonto- ja elämysmatkailuun
Sienituotteet EU:n markkinoille
Aromirikkaat yrtti- ja rohdostuotteet

3.2.4 Riista, kalat, ravut

Riistaan, kaloihin ja rapuihin liittyvän luontoyrittäjyyden suhteen alan yleinen määrittely sopii kohtuullisen hyvin. Eläimistöön liittyvien luonnonvarojen hyödyntämisessä korostuvat erityisesti toiminnan vastuullisuus, eettisyys ja luontoelämyksen aitous. Alalla on pitkät perinteet elinkeinona, mutta nykyisin myös harrastustoiminta on hyvin laajaa. Kuitenkin keskeinen osa sekä nykyisistä alalla ammatissa toimivista että alalla pienimuotoisesti toimivista voisi lukeutua luontoyrittäjiksi, mikä olisikin yhteistyön kehittymisen kannalta otollisinta. Erityistä huomiota toiminnassa on kiinnitettävä kala- ja riistakan-
tojen seurantaan ja nykytekniikan mahdollistamaan pyynnin tehokkuuden lisääntymiseen, mikä voi aiheuttaa ongelmia toiminnan kestävyydelle.

Alan tutkimus vähäistä
Laittekehittelyn selkiintymättömyys
Jalostus- ja pakkauslaitteiden kehittymättömyys ja kylmävarastoinnin puute
Ei selkeitä laatustandardeja
Pitkät eräisyydet
Puutteellinen markkinointi
Keruuorganisaatioiden puute
Luonnontuotealan yrittämisen aliarvostaminen ja harrastelijamaisuus
Suuryrityksiä suosiva yrityskulttuuri
Sesonkiajan (2-4 kk) lyhyys ja työvaltaisuus
Pääomien puute pk-yrityksissä ja pienyritysjäyyden erityisongelmat
Suomen huono tunnettavuus
Heikko kannattavuus

Uhat

Herkkä luonto
Ympäristön laatu heikkenee
Metsä- ja suoluonnon käytön ja matkailun aiheuttamat ympäristöongelmat
EU:n laajeneminen avaa luonnontuotealan markkinat Itä-Euroopan maille
Peruspalvelut heikkenevät maaseudulla
Maaseudun etenevä autoituminen
Kaupallinen poiminta vähenee, talteenotto ei kiinnosta nuoria
Perus- ja soveltavan tutkimuksen vähäiset määrärahat

Riista- ja kala-alaan liittyviä luontoyrittäjyyden linjauksia ovat:

- Hyödynnetään kotimaista luonnonvaraa
- Hyödynnettävät eläimet kykenevät lisääntymään Suomen luonnossa
- Tuotteiden keskeinen ja korvaamaton elementti on alkuperäinen suomalainen luonto
- Toiminnassa yhteys luontoon on vahva ja aito
- Metsästyksen ja kalastukseen liittyvät eränkäyntiperinteet antavat toiminnalle mallin ja eettistä perustaa
- Saadun saaliin hyödyntäminen ja kunnioittaminen kuuluu toimintaan kiinteästi
- Yritystoiminta on kestävä, ympäristö- vastuullista ja eläinsuojelullisesti eettistä
- Raaka-aineiden ja tuotteiden tuotantoon

- ei käytetä voimaperäisiä luontoa muuttavia keinoja
- Toiminnanaikaiset ympäristövaikutukset ovat niin vähäisiä, etteivät ne olennaisesti haittaa muuta samanaikaista luonnon virkistyskäyttöä
- Toiminnassa ei käytetä maisema-arvoja pilaavia rakenteita
- Toiminta ei aiheuta pysyviä, pitkäaikaisia tai laajalle ulottuvia muutoksia ympäristöön (eliöyhteisöihin, veteen tai maaperään)
- Eläimistöä ei veroteta tuottoaan enemmän
- Toiminnalle antavat leimansa kantojen vaihtelut ja niiden seuranta
- Alalla hyödynnettäviä luonnonkantoja voidaan tukea ja säästää pääasiassa luonnonravintoa käyttävän tarhauksen ja kasvatuksen avulla, mutta luontoon vapautettavien eläinten on oltava laadukkaita ja voitava sopeutua luontoon
- Jalostusasteen korkeus tuo toimintaan ja resurssien käyttöön tehokkuutta
- Nykyisin alalla elinkeinomielessä toimivat ovat olennainen osa alan luontoyrittäjyyttä, mutta toimintaa voidaan yhdistää mm. matkailuun
- Alaan liittyvät elämykset ja luonnon aineettomat arvot (esimerkiksi luonnon kokeminen, raitis ilma ja maisemat) ovat saalista tärkeämpiä tekijöitä toiminnassa

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen liittyvästä riistan, kalojen ja rapujen hyödyntämisestä:

- Ansiokalastus teollista troolipyyntiä lukuun ottamatta sekä sivutoiminen kalastus
- Matkailukalastus ja -ravustus luonnonvesien tarjoamissa puitteissa
- Metsästysmatkailu ja riistanharjoitus sekä alaan liittyvän koiratoiminnan, riistanhoidon ja riistan tarkkailun hyödyntäminen
- Riistan, kalojen ja rapujen lihan ja muiden osasten hyödyntäminen
- Eläinten täyttäminen

- Porotalous sekä porojen elämysellinen hyödyntäminen

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen luettavista riistaa, kaloja, rapuja tai vesivaroja hyödyntävistä yrityksistä:

Polar Gourmet tmi

Keski-Pohjanmaalla Himangalla kalastusta, kalan ja riistan jatkojalostusta, riistan tarhausta sekä metsästys- ja kalastusmatkoja toteuttava yritys

Kuhmon Eko-Kala Oy

Kainuussa kalan jatkojalostustoimintaa harjoittava yritys

Pulkin Riista ja Kennel

Päijät-Hämeessä Hartolassa metsästysmatkailuun, koirankoulutukseen, riistaruokiin sekä riistantarhaukseen ja -hoitoon keskittynyt tila, jonka markkinoinnissa korostetaan luonnon kauneutta ja luonnon tarjoamia elämyksiä

Villi Pohjola

Koottu luontoon liittyvää majoitus-, elämys-, kalastus-, metsästys- ja aktiiviteettitarjontaa valtakunnallisesti, luotu laatukriteeristö, koottu toimija- ja alihankintaverkosto palvelemaan erilaisia asiakasryhmiä, sertifioitu ympäristöjärjestelmä

Varjolan Tila

Keski-Suomessa Laukaassa sijaitseva majoitusta, ruokailuja, kalastusretkiä ja muita ohjelmopalveluja tarjoava yritys, kalastuksen kärkikohteita maassamme, Kalatalouden Keskusliiton Kala-Suomi-projektin ja Matkailun edistämiskeskuksen valitsema vuoden matkailukalastustuotekilpailun voittaja vuonna 1999 tuotteella Urheilukalastajan unelmäviihkonloppu, mukana valtakunnallisessa Fishing Finland -markkinointihankkeessa

3.2.5 Maaperäaineokset

Maaperän hyödyntäminen on osa luontoyrittäjyyttä. Alan rajaaminen on kuitenkin ongelmallista, koska toiminnassa käytetyt raaka-aineet ovat uusiutumattomia tai erit-

täin hitaasti uusiutuvia. Tästä syystä luontoyrittäjyyteen soveltuu joiltakin osin lähinnä alan pienimuotoinen ja paikallinen toiminta, jossa ympäristövaikutukset ja luontoon jäävät jäljet voivat jäädä vähäisiksi. Maaperään liittyy kuitenkin runsaasti myös aineettomia, elämyksellisiä voimavaroja, jotka tarjoavat ainutlaatuisia mahdollisuuksia luontoyrittäjyyteen.

Maaperäalaan liittyviä luontoyrittäjyyden linjauksia ovat:

- Hyödynnetään kotimaista, luonnonmukaista raaka-ainetta
- Toiminnassa vaaditaan yleensä tutkittua laatua ja tiettyjä laatuvaatimuksia
- Raaka-aineen on oltava alkuperältään todennettavissa
- Tuotteissa korostuu yksilöllisyys ja käsityömäisyys, sillä ne ovat harvoin massatuotteita
- Tarjonnassa korostuu aitous, ainutlaatuisuus ja elämyksellisyys sekä yhteys luontoon
- Voidaan vedota ympäristövastuullisuuden koko jalostusketjussa
- Paikallisuus korostuu usein toiminnassa
- Jalostusasteen korkeus tuo toimintaan ja resurssien käyttöön tehokkuutta
- Toimintaa voidaan yhdistää kulttuuriperinteeseen, elämyksiin ja matkailuun
- Luontotietoudella ja ympäristökasvatuksella on keskeinen merkitys alan toiminnassa

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen liittyvästä maaperän hyödyntämisestä ovat:

- Turpeen nosto pienimuotoisesti esimerkiksi erityistarkoituksiin
- Paikalliseen käyttöön tapahtuva turpeen nosto, esimerkiksi isännän linjan palaturvetuotanto
- Turpeeseen perustuvien kauneuden- ja terveydenhoitotuotteiden valmistus
- Turvehoitojen ja -kylpyjen tarjoaminen
- Tupasvillan, liekopuiden ja muiden tur-

vetuotannon sivutuotteiden hyödyntäminen

- Turvepuristet tuotteiden valmistus
- Turvelevyjien ja -vaippojen sekä polttoaineiden, kasvualueiden ja kuivikkeiden valmistus turpeesta
- Suomatkailu ja suoluontoon liittyvät elämyspalvelut
- Soiden ekologian hyödyntäminen mm. leirikoulutoiminnassa
- Suourheilutapahtumien järjestäminen
- Suokasvien ja -marjojen hyödyntäminen, mm. suoteemaiset viinit ja aromit
- Kiven pienimuotoinen valmistus käyttöesineiksi, liikelahjoiksi, koruiksi yms.
- Rakennus- ja ympäristökivien pienimuotoinen jalostus
- Kivilouhosten sivukivien käyttö
- Pienimuotoinen keraaminen käsityöläisyys, savipajat
- Kullanhuuhtominen
- Näytekivikokeelmien tuottaminen
- Savi- ja hiekkakylpyjen tarjoaminen
- Kiviin ja geologiaan sekä kivipuistoihin liittyvä matkailu ja koulutus
- Maaperään liittyvien toimintojen elämyksellisyyden hyödyntäminen

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen luettavista maaperää hyödyntävistä yrityksistä:

Ruhajoki Oy

Etelä-Pohjanmaalla Ähtärissä hoitoturveta tuottava yritys

ASL Siniristi Ky

Etelä-Pohjanmaalla Seinäjoella turvehoitoihin keskittynyt hoitolaitos

Rutasen lomamökit

Keski-Suomessa Leivonmäellä vapaaajan mökkejä sekä jylhissä Päijänteen maisemissa että erämaisen Suojärven rannalla tarjoava yritys, tilan emäntä antaa auktorisoituna turvehoitajana oman tilan tutkitulla turpeella hoitoja ja virkistystä, ohjelmapalveluihin kuuluu myös metsästys ja kalastus

Reinon Tupa

Etelä-Pohjanmaalla Kurikassa suohon ja turpeeseen liittyviä elämyksiä tarjoava

matkailuyritys, turvesauna, turvehoitoja, nevakylpyä suonsilmässä, liikku- mista suolla

Viinitila Vanha-Penttilä

Keski-Suomessa Leivonmäellä kotimai- sista marjoista ja hedelmistä viinejä val- mistava tila, jonka tuotteiden ainutlaa- tuisuutta mahdollistavat kotimaiset luonnonyrtit (esimerkiksi Suoviini suon yrteistä), viinitilan hallinnassa olevan Selänpohjan koulutuskeskuksen kautta tarjotaan koulutus-, majoitus- ja ateria- palvelujen lisäksi ohjelmalveluina ret- kiä suojelualan pitkostatulla suopo- lulla ja turvesaunomista

Suotar

Etelä-Pohjanmaalla Seinäjoella tupasvil- lasta vaatteita ja muita tekstiilituottei- ta valmistava ja välittävä yritys, joka on aktiivisesti kehittänyt tupasvillatuote- perhettä ja markkinointia

Korukivihioimo Terttu Myllyniemi

Etelä-Pohjanmaalla Kurikassa koruja sekä käyttö- ja koriste-esineitä suunnit- televa ja valmistava yritys, joka hyödyn- tää raaka-aineina keräilykiviä, koruki- veä, luonnonväreillä värjättyä ja kasvi- vahoilla kiillotettua puuta, jäkälää yms., toiminnassa luontoteema on läheinen pakkausmateriaaleja myöten, alueelta saatava raaka-aine, paikalliset nimikko- korut ja kulttuuri antavat oman ele- menttinsä tuotesuunnitteluun, yksilöl- lisiä töitä tehdään myös tilauksesta

3.2.6 Vesivarat, lumi ja jää

Suomessa ovat runsaat ja puhtaat pohjave- sivarat, joiden hyödyntäminen tarjoaa mah- dollisuuksia luontoyrittäjyyteen. Lisäksi lumi ja jää ovat uusiutuvia, maallemme luontevia elementtejä hyödynnettäviksi niin rakentamisessa kuin elämysten luoji- nakin.

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen liittyvästä vesivarojen, lumen ja jään hyödyntämisestä ovat:

- Lähde- ja pohjaveden pullotus tai muu hyödyntäminen
- Luonnonläheisten vesielämysten tarjoa- minen
- Veneily-, melonta- ja sukelluskurssien ja -tapahtumien yms. järjestäminen luon- nonvesissä
- Lumi- ja jäärakentaminen
- Lumi- ja jääveistosten tekeminen
- Lumeen ja jäähän liittyvä elämystarjon- ta, esimerkiksi jään päällä liikkuminen, pilkkiminen, lumikylvyt, avantouinti, jääsauna

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen luettavista vesivaroja, lunta tai jäätä hyödyntävistä yrityksistä:

Finn Spring Oy

Keski-Pohjanmaalla Toholammilla läh- devettä pullottava yritys, tutkittua luon- nollista vettä Syrinharjun pohjavedestä

Herrankukkaro

Varsinais-Suomessa Rymättylän saaris- tossa vanhalla kalastajatilalla toimiva matkailuyritys tarjoaa aitoa erämaatun- nelmaa saaristossa kokousten, koulutuk- sien ja virkistymisen merkeissä mm. sa- vusaunoiheen, laavuineen ja nuotioi- neen, vesielementti tärkeä toiminnassa kaikkina vuodenaikoina, ohjelmalpalve- luina tarjolla talvisin mm. talvинуotan- vetoa, pilkkimistä, arktinen jääsafari, potkukelkkailua jäällä, jäägolfia ja jää- saunomista

3.2.7 Luontoon tukeutuvat muut palvelut

Luonnon hoitoon ja hyödyntämiseen liit- tyä runsaasti palvelutarjontaa, joka ei suo- ranaisesti liity mihinkään erityiseen luon- nonvaraan. Usein toiminta kuitenkin kyt- keytyy läheisesti matkailuun. Esimerkiksi maisemanhoitotöillä ja virkistysalueiden rakentamisella on keskeinen merkitys mat- kailun kannalta.

Esimerkkejä luontoon tukeutuvista ja luontoyrittäjyyteen luettavista palveluista ovat:

- Maisemanhoitotyöt, ympäristön siistiminen ja raivaus
- Virkistys- ja luonnonsuojelualueiden rakentaminen ja hoito
- Virkistyspalveluiden järjestäminen
- Luontoon liittyvä sisältötuotanto (perinteisille jakelukanaville tai uusille sähköisille viestimille tarkoitetun kulttuuri-, opetus-, viihde-, dokumentti- ja markkinointiaineiston ja ohjelmasisällön tuottamista)
- Luontoon keskittyvien tutkimus-, koulutus- ja konsultointipalveluiden tuottaminen

Esimerkkejä luontoyrittäjyyteen luettavista luontoon tukeutuvia palveluita tarjoavista yrityksistä:

Bird House Boys Ay

Etelä-Pohjanmaalla Ähtärissä toimiva luontorakenteita (linnunpöntöt, lintutornit, pitkospuut, opastaulut) ja luontoreitistöjä suunnitteleva ja toteuttava yritys, jonka tarjontaan kuuluu myös erä- ja lintuaiheiset koulutukset, lintulaskennat ja -selvitykset, aluekantojen selvitykset sekä maasto-opastukset, palveluun kuuluu tarvittaessa pönttöjen kiinnitys puuhun

3.3 Luontoyrittäjyyden alueelliset vahvuudet ja mahdollisuudet

3.3.1 Yhteenveto maakunta-kohtaisesta tarkastelusta: luonnon moninaisuus mahdollistaa erilaisuuden

Vastaajia pyydettiin kuvaamaan maakunnittain tehdyissä haastatteluissa alueensa vahvuuksia, mahdollisuuksia ja painopisteitä luontoyrittäjyyden kehittämistä ajatellen. Lisäksi samassa yhteydessä selvitettiin haas-

tatteltujen arvioita alaan asetetuista tavoitteista sekä luontoalan yrittäjyyden näkyvyydestä esimerkiksi alueen kehittämissuunnitelmissa.

Luontoyrittäjyyden osalta maakuntien vahvuuksina nousivat esille kunkin alueen luonnon erityispiirteet ja -kohteet. Vaikka maakuntien sisällekin mahtui hyvin monenlaista luontoa ja erilaisia hyödynnettäviä luonnonvaroja, niin maakuntien välilläkin on suuria eroja luonnon tarjoaman toimintaympäristön suhteen. Kulttuurin ja paikallisten ihmisten arvioitiin muokkaavan alueen omaleimaisuutta, mitä ei haluttu erottaa luontoyrittäjyydenkään kehittämisestä. Näitä vahvuuksia maakunnissa jo nähtiin, mutta ei vielä riittävästi oltu pystytty hyödyntämään.

Maakunnan sijaintia ja kulkuyhteyksiä pidettiin keskeisenä alan kehittämismahdollisuuksiin vaikuttavana tekijänä. Vaikka erämaisuuttakin arvostettiin, niin erityisesti suurten kaupunkien läheisyys koettiin vahvuutena potentiaalisten asiakasryhmien hyvän tavoitettavuuden takia. Tämä vaikutti selkeästi myös alueen luontoyrittäjyyden painopisteisiin luontomatkailevia ja ohjelmalveluita suosivasti varsinkin lyhyiden päivämatkojen suhteen. Luontoyrittäjyys nähtiin maaseudun ja kaupungin vuorovaikutusta lisäävänä tekijänä. Toisaalta nähtiin, että kaupunkien elinkeinot vähensivät luontoyrittäjyyden painoarvoa maakuntien kehittämissuunnitelmissa.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastattelut korostivat yhteistyöhön perustuvaa alan tuotekehitystä ja markkinointia. Erityishuomiota haluttiin kiinnittää erityisesti alan yrittäjämäisyyden, toiminnan laadun ja ympäristövastuullisuuden kehittämiseen. Luontoyrittäjyyden verkostoituminen ja koordinaatio nähtiin tärkeänä.

Kokonaisuudessaan luontoa hyödyntävä yrittäjyys näkyi ainakin jossakin muodossa kaikkien maakuntien kehittämissuunnitelmissa mahdollistaen alan monipuolisen kehittämisen. Parhaiten esillä olivat luontomatkaileminen ja puuala sekä keruutuotteet. Usein luontoyrittäjyys oli osa yleistä maa-

seutyrittäjyyden kehittämistä ja elinkeinohenkilöstön monipuolistamista. Haastatellut toivoivat alan näkyvän ohjelmissa jatkossa nykyistä selkeämmin, yhtenäisemmin ja painokkaammin.

3.3.2 Uusimaa

Uudenmaan vahvuuksina haastatellut nostivat erityisesti esille alueen runsaan väestöpohjan ja hyvät kulkuyhteydet. Alan toimintaan soveltuvia markkinoita ja sidosryhmiä nähtiin olevan runsaasti. Maakunnassa on myös monipuolista luontoa ja maaseutua meren ääreltä sisämaahan lyhyen välimatkan päässä pääkaupunkiseudusta. Luonnon tarjoamina vahvuuksina haastatellut mainitsivat meren ja saaristoluonnon lintuineen, kalastuksen, monimuotoisen metsäluonnon (Nuuksio ja Kytäjä), vaihtelevat maisemat sekä muusta Suomesta poikkeavan kasvillisuuden (yrtit ja floriistiikka). Myös tupasvillan hyödyntämisen suhteen maakunnassa on osaamista. Lisäksi korostettiin maakunnan kulttuuriympäristöä kartanoineen.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut korostivat toiminnan merkityksen vahvistamista Etelä-Suomessa, koska ihmisetkin ovat pääosin etelässä. Varsinkin päivämatkailulla ohjelmapalveluineen nähtiin mahdollisuuksia. Luontoon tukeutuvan matkailun osalta erityisesti saaristoa, alueen rehevää metsäluontoa, vuodenaikojen vaihtelua ja sieniä toivottiin hyödynnettävän nykyistä enemmän. Elämys- ja metsästysmatkailu nähtiin keskeisenä mahdollisuutena.

Toiminnan kehittämisen kannalta haastatellut näkivät tärkeänä sitoutumisen ja vastuun ottamisen korostamisen. Luontoyrittäjyyteen liittyvää tiedottamista alan mahdollisuuksista pidettiin keskeisenä asiana kuten jo toimivien yrittäjien valmiuksien hiomista ja verkostoitumista. Kehittämistoimissa nähtiin tärkeänä korostaa myös markkinointia ja tuotteiden viimeistelyä. Työssä tarvitaan ammattitaitoisia kehittäjiä ja neuvonantajia sekä tutkimustiedon hyödyntämistä. Kokonaisuudessaan alueen

maaseudun nähtiin kaipaavan lisäelinkeinoja.

Haastatellut arvioivat, että luontoon tukeutuva yrittäjyys on otettu huomioon alueen kehittämissuunnitelmissa, joskin vielä uutena alana varsin hajanaisesti. Alan yrittäjien merkitys on kuitenkin maakunnassa nähty tärkeänä, vaikka osittain mielipiteiden arveltiin jakautuvankin. Matkailuohjelmassa korostetaan saaristoluonnon ja kalastuksen merkitystä. Maaseutuohjelmassa ala puolestaan sisältyy yritystoiminnan monipuolistamiseen. Erityisalojen kehittäminen ei haastateltujen mielestä silti tule riittävästi esille. Asian suhteen toivottiin alakohtaista jäämäkkyyttä ja asiantuntemusta sekä pitkäjänteisiä suunnitelmia ja kartoituksia.

3.3.3 Varsinais-Suomi

Varsinais-Suomen vahvuutena haastatellut mainitsivat erityisesti saariston. Myös alueen vaihtelevaa ja monimuotoista luontoa mereltä sisämaahan pidettiin alueen keskeisenä vetovoimatekijänä ja mahdollisuutena. Jokilaaksot ja kulttuurimaisemat tuovat oman erityispiirteensä maakunnan luontoon. Maakunnassa on kuitenkin myös metsäisiä, erämaina pidettyjä alueita (esimerkiksi useita kansallispuistoja sekä Kuhankuonon, Teijon ja Kuhapään retkeilyalueet). Pieniä suojeltuja harjualueita on esimerkiksi Oripäässä ja Kiikkalassa. Luonnontuotteiden keruuseen soveltuvilta mailta on poimittavissa mm. niittykasveja ja sienten eteläistä lajistoa kuten suppilovahveroita ja torvisieniä. Erikoispuut, savi (savirakentaminen) ja muut maaperäaineet nähtiin myös mahdollisuutena.

Maakunnan vahvuutena nähtiin isojen asutuskeskusten läheisyyden ja hyvän yrityskannan lisäksi myös kattava tieverkosto. Luontomatkailemisen mahdollisuuksia on parannettu toteuttamalla luontoreitistöjä rakenteineen ja lisää on tekeillä. Toteutettua on saatu esimerkiksi melontareitistöjä kartoitettuna.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut korostivat luonto- ja kalas-

tus- ja metsästysmatkailun sekä ravustuksen kehittämistä. Erityisesti kalastusmatkailusta toivottiin sesongin pidentäjää. Tavoitteena pidettiin päästä toiminnassa Ahvenanmaan tasolle noin viiden vuoden kuluessa. Edellytyksenä pidettiin alan kulttuurin kehittymistä nykyistä ymmärtävämpään suuntaan. Myös jokien melonnan tuotteistamista pidettiin keskeisenä mahdollisuutena.

Toiminnan kehittämisessä painotettiin asiakaskohtaisten, räätälöityjen retkien paketoitua. Varsinkin päiväretkillä nähtiin mahdollisuuksia. Olemassa olevia ideoita tulisi nyt saada toteutettua esimerkiksi lisäämällä toimintaan rahallista panostusta. Erityisesti opastettujen retkien tarjontaa tulisi lisätä. Perusselvitysten ja tavoiteasetannan jälkeen tulisi korostaa tuotteistamista, minkä jälkeen päästäisiin käsiksi markkinoitiin. Tuotekehityksessä toivottiin korostettavan yhteistyötä, toiminnan laatua, ammattimaisuutta ja ympärivuotisuutta sekä ympäristöasioiden huomioon ottamista esimerkiksi luonnon sietokyvyn ja toiminnan mitoituksen suhteen. Yhteistyömahdollisuuksia nähtiin myös ympäröiviin maakuntiin esimerkiksi reitistöjen yhteensovittamisen muodossa. Maakunnan historian ja kulttuurin hyödyntämisellä nähtiin mahdollisuuksia myös luontoyrittäjyyden tuotekehityksen suhteen. Keruutuotteiden talteenottoa toivottiin kehitettävän.

Luonnon hyödyntämisen nähtiin olevan läpikulkeva teema erityisesti matkailuohjelmassa. Luonto on kuitenkin yhtenä osana myös maaseutus suunnitelmassa. Saaristomerialueohjelmalla tähdätään alueen puhtaana pysymiseen rahoituksen kohdistamisen avulla. Kokonaisuudessaan toivottiin kuitenkin selkeyttä siihen, miten luontoa pitäisi hyödyntää. Turun elinkeinojen ja perinteisen maatalouden vahvuuden arveltiin keventävän uudenlaisen maaseutuyrittäjyyden näkyvyyttä kehittämissuunnitelmissa.

3.3.4 Itä-Uusimaa

Itä-Uudellamaalla haastatellut nostivat maakunnan vahvuuksina esille erityisesti

alueen kulttuurin kartanoineen, saariston ja elävän maaseudun monipuolisuuksineen. Sijaintia, liikenneyhteyksiä ja matkailupotentiaalia pidettiin myös vahvuuksina. Tuotepuolella varsinkin puuraaka-aineen nähtiin tarjoavan mahdollisuuksia.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen korostettiin elämys-, saaristo-, kalastus- ja lintumatkailun tarjoamia mahdollisuuksia, joita ei oltu vielä hyödynnetty riittävästi. Maakunnassa oli kuitenkin kehitetty jo jopa lepakkomatkailua. Tärkeänä nähtiin, että alan toimintaa kehitetään paikkakuntalaisten toimesta ja ehdoilla. Yhteys kyläkulttuuriin ja kyläelinvoimaisuuteen haluttiin tuoda vahvasti esille. Matkailun lisäksi kehittämistoiminnassa haluttiin painottaa oman uniikin osaamisen löytämistä esimerkiksi nykyisin hyödyntämättömien raaka-aineiden suhteen.

Itä-Uudenmaan luonto- ja kulttuurimatkailustrategiassa sekä aluekehittämissuunnitelmassa nousee vahvasti esille ympäristön vaalimisen tärkeys uusien elinkeinomahdollisuuksien etsimisen lisäksi.

3.3.5 Satakunta

Satakunnan vahvuuksina haastatellut nostivat esille erityisesti luontomatkailun kannalta maakunnan poikkeuksellisen ja monipuolisen luonnon meren rannikoineen ja saaristoineen, jokineen ja jokisuistoineen, Yyterin lentohiekka-alueineen sekä pohjoisen sisämaan lappimaisine kankaineen. Maakunnan pohjoisosien suot nähtiin myös vahvuutena. Etelä- ja Pohjois-Satakunta eroavatkin selkeästi toisistaan luontonsa puolesta. Joet muodostavat hyviä kulkuyhteyksiä esimerkiksi Porista Vammalaan saakka. Myös maakunnassa olevia useita Natura-alueita pidettiin vahvuuksina.

Maakunnan kalaisia järviä (Säkylän Pyhäjärvi, Suomen kalarikkain järvi), tyrniä, sienä (suppilovahvero) ja linnustoa sekä pohjoisen maakunnan puhdasta pohjavettä pidettiin luontoyrittäjyyteen liittyvinä vahvuuksina. Kankaiden hidaskasvuinen puu nähtiin mahdollisuutena erikoistuotteiden tuotekehitykseen. Keruutuotteiden

suhteen mainittiin myös ketokasvit. Satakunnan riistavarat hirvineen ja peuroineen ovat hyvät. Alueen sijaintia lyhyen matkan päässä suurista kaupungeista pidettiin myös etuna. Alan mahdollisuutena Satakunnassa pidettiin erityisesti luontoyrittäjyyden integroitumista muihin elinkeinoihin. Esimerkiksi luonnon ja viljeltyjen sienten kehitystyön sekä luonto- ja kulttuurimatkailun suhteen onkin jo tehty yhteistyötä. Satakunnasta voidaankin puhua sienimaa-kuntana.

Vaikka Satakuntaa pidetäänkin teollisuus- ja energiamaakuntana ja perinteiset maaseutuelinkeinot ovat tuottaneet kohtuullisesti, maakunnassa on viime vuosina selvästi aiempaa vahvemmin nostettu kehittämisaueina esille myös matkailu, mekaaninen puu, kalatalous ja ravut, sienet sekä tyrni. Aloihin liittyen on toteutettu hankkeita. Luontomatkailuun liittyen on toteutettu reitistöjä, joihin alueen kuntien nähtiinkin uskovan ja satsaavan. Satakunnassa ollaan lisäksi tekemässä luonnonvarastrategiaa. Kehittämisessä painotetaan monialayrittäjyyttä ja yhteistyötä muiden elinkeinon kanssa sekä alan koulutusta. Vielä varsin hyödyntämättömänä mahdollisuutena nähtiin kalastus ja sen yhdistäminen matkailuun ja ohjelmallisiin maaseutupalveluihin. Kokonaisuudessaan toimintaan kaivattiin lisää tiedon kulkua, yrittäjämäistä luonnonvarojen hyödyntämistä ja vahvaa tuotekehitystä.

Luontoyrittäjyys osa-alueineen ei ole yksilöidysti esillä alueen kehittämissuohjelmissa, mutta ajatuksellisesti ohjelmat mahdollistavat alan kehittämisen. Luonnon hyödyntäminen on luettavissa mm. matkailustrategiassa, maaseutusunnitelmassa, 2-ohjelmassa sekä tekeillä olevassa luonnonvarastrategiassa. Erityisesti kalastus ja matkailu on tuotu ohjelmissa hyvin esille, keruutuoteala lyhyemmin.

3.3.6 Kanta-Häme

Kanta-Hämeen vahvuuksina haastatellut korostivat maakunnan upeita metsiä ja vesireittejä sekä alueen perinteitä ja historiaa.

Vaihtelevan luonnon ja kasvillisuuden nähtiin tarjoavan mahdollisuuksia luontomat-kailulle, keruutuotteiden hyödyntämiselle sekä erilaisille puu- ja metsätuotteille. Rappuihin ja ravustusmatkailun kehittämiseen maakunnassa on viime vuosien ajan panostettu runsaasti, joten ala nähtiin jatkossa selkeänä vahvuutena. Lisämahdollisuuksia luontoyrittäjyyden kehittämiseen tarjoaa suurien kaupunkien läheisyys. Luonnon lisäksi luontomatkailuun rakennettujen reittien ja rakenteiden arvioitiin tukevan alan toimintaa. Erityisesti Evon alue nähtiin vahvuutena.

Luontoyrittäjyyden suhteen kehittämisen painopisteinä haastatellut näkivät erityisesti tiedon kulun parantamisen, yritysverkoston luomisen, laatustandardit, keruutuotteiden talteenoton lisäämisen ja matkailukalastuksen. Tuotepuolen nähtiin kytkeytyvän läheisesti elämyksiin ja matkailuun. Maaseutumatkailun puitteiden luomisen jälkeen tulisi panostaa luonnon tuotteistamiseen ja alueen vetovoimaisuuden kehittämiseen sekä markkinointiin.

Haastateltujen mielestä luontoyrittäjyyteen liittyvä toiminta on kirjattu mukaan maakunnan kehittämissuohjelmiin. Esimerkiksi luontomatkailu reitistöineen ja luontokeskuksineen sekä luonnontuotteiden talteenotto ovat ohjelmissa esillä. Metsä- ja puuala on ohjelmissa omana toimenpidekokonaisuutenaan.

3.3.7 Pirkanmaa

Pirkanmaan vahvuutena luontoyrittäjyyden suhteen haastatellut näkivät maakunnan luonnon monipuolisuuden, mutta myös väestön jakautumisen. Alueella on paljon väkeä, mutta kuitenkin laajoja harvaan asuttuja seutuja erityisesti maakunnan pohjoisosissa. Syrjäseuduille on mahdollista kehittää erilaisia palveluita kuin esimerkiksi Tampereen lähialueille.

Vesistöjä on maakunnassa runsaasti ja ne tarjoavat hyviä kulkemismahdollisuuksia. Monipuolisten vesistöjen lisäksi alueelle tuovat monipuolisuutta suot, erämaat, selkeät vuodenaajat ja suojelalueet (Seitsemi-

nen ja Helvetinjärvi). Luonnonvaroja alueella nähtiin olevan hyvin. Erityisesti puu (energiakäyttö, käsityöt ja lämpökäsittely puu), ravut ja kalat nähtiin vahvuuksina. Kiveä pidettiin vielä varsin hyödynnettävänä luonnonvarana alueella.

Luontoyrittäjyyden kehittämisessä painotetaan avaintoimenpitein alueen kohteiden (kansallispuistot, reitistöt) infrastruktuurin kehittämistä, kulttuurin liittämistä toimintaan sekä yleensä yritystoiminnan kehittämistä erityisesti kasvualoilla. Uusien elinkeinojen osalta luontomatkailu aktiviteetteineen ja oheispalveluineen sekä puuala nähdään kasvavana alana. Erityisesti korostettiin mm. kongressikaupunkina suosittua Tampereen lähipalvelujen kehittämistä. Rapujen hyödyntämisessä arvioitiin myös olevan mahdollisuuksia. Pirkanmaalla onkin Hämeen ohella eniten panostettu rapukantojen (täplärapu) sekä raputuotteiden ja palveluiden kehittämiseen. Sen sijaan muutoin tuotepuoli nähtiin maakunnassa hiljaisena alana ja merkitykseltään melko vähäisenä, lähinnä vain matkailuun liittyvänä toimintana.

Kehittämisessä painotetaan myös laadun kehittämistä, kansainvälisyyttä, verkostoitumista, maakuntarajat ylittävää yhteistyötä ja omien mahdollisuuksien näkemistä. Tuotekehityksessä tulisi selkeästi ottaa huomioon, että asiakkaat ovat keskimääräistä ympäristötietoisempia. Verkottumisen tarve tulee selkeimmin esille asiakkaiden nykyistä tehokkaamman tavoittamisen osalta sekä tuote- että matkailupuolella.

Luontoon tukeutuva yrittäjyys on tuotu esille alueen kehittämisohjelmissa erityisesti matkailun osalta. Maakuntaohjelmassa matkailun ja kulttuurin infrastruktuuri on omana toimenpidekokonaisuutenaan. Yritystoiminnan kehittämisessä ei erityisesti eroteta luontoelementtiä, vaan puhutaan yleisesti uusista elinkeinoista. Kuitenkin luontomatkailu ja kalatalous tulevat tässäkin esille. Tampereen elinkeinorakenteen arvioitiin vaikuttavan luontoalan yrittäjyyden näkyvyyteen heikentävästi, vaikka lähialueen elämystarjonnalla nähtiinkin merkitystä kaupungin vetovoimatekijänä. Maa-

seutus suunnitelmassa luontoa pidettiin tärkeänä resurssina sekä mahdollisuutena maaseudun ja kaupunkien vuorovaikutuksen lisäämisessä.

Länsi-Suomen Allianssin (WFA) kehittämissasiikirjan pohjalta pyritään kehittämään Pirkanmaan, Etelä-Pohjanmaan, Keski-Suomen, Pohjanmaan ja Satakunnan alueiden välistä yhteistyötä. Suuralueyhteistyösopimuksissa korostetaan osaamisen kehittämisen lisäksi luonnonvarojen kestävä kehityksen mukaista hyödyntämistä. Yhteistyön ja verkostoitumisen aihealueina ovat mm. puuala ja luontomatkailu. Työtä toteutetaan yhteisten hankkeiden muodossa. Luontoarvot tulevat myös esille Pirkanmaan, Hämeen ja Uudenmaan alueilla kehitteillä olevan ns. Vihreiden alueiden yrittäjäverkon (Ekoregion) sisällössä.

3.3.8 Päijät-Häme

Päijät-Hämeen vahvuuksina haastatellut nostivat esille alueen hyvän saavutettavuuden ja puhtauden. Erityisesti vesialueet ja -varat nähtiin tärkeänä jo alueen imagoa luovana tekijänä. Maakunnasta tulee pääkaupunkiseudulla käytettävä vesi. Lisäksi Päijänteen kansallispuisto nähtiin vahvuutena. Esimerkiksi Juotavan hyvä Etelä-Päijänne -hankkeessa on saatu yrittäjiä sitoutumaan ympäristönäkökulmien huomioon ottamiseen, mitä pidettiin edelleen alueen imagoa vahvistavana tekijänä. Muutoinkin Päijänne nähtiin vahvuustekijänä ja yhteistyön synnyttäjänä Keski-Suomenkin suuntaan.

Maakunnan luonto on monipuolinen, mitä lisää se, että Salpausselkä jakaa maakunnan kahtia. Eteläpuolella on viljavaa viljelypainotteista aluetta ja pohjoispuolella vesistöpainotteista seutua. Harjut ja vesistöt luovat maisemaan pienimuotoisia maisema-alueita, joita täydentävät alueen kulttuuri ja rakennusperinne.

Vesistöjen hyödyntämistä matkailussa, kalastuksessa ja ravustuksessa pidettiin keskeisenä alan mahdollisuutena. Loma-asukkaiden kehittyvien tarpeiden nähtiin tar-

joavan mahdollisuuksia oheispalveluihin, esimerkiksi elämystarjontaan. Matkailun lisäksi luontoyrittäjyyden perustana haluttiin nähdä myös puun jatkojalostaminen ja keruutuotteet.

Kehittämistoimissa haluttiin painottaa yrittäjien kokonaisvaltaista vastuullisuutta (mm. ympäristölaatuajärjestelmät, kierrätys), monipuolista ja verkottunutta tuotekehitystä sekä markkinointia. Tekemisen ja tuotekehityksen osaamisen lisäksi myös yrittäjyyden osaamista haluttiin kehittää. Lisäksi alan investointeja toivottiin lisäävän. Tärkeänä pidettiin myös puinforaatiokeskuksen kehittämistä palvelemaan sekä alan ammattilaisia että harrastelijoita ja matkailijoita. Keskuksen painopistealueina olisivat alan tietous ja materiaali pankki.

Maakunnan kehittämissuunnitelmissa luontoalan yrittäjyys ei näy omana lohkonaan, mutta näkyy kuitenkin erityisesti matkailun suhteen. Matkailustrategian voidaan sanoa perustuvan pitkälti luontoon. Alan toimintaa onkin rahoitettu varsin runsaasti. Muutoin luontoyrittäjyys on osa yleistä yrittäjyyden kehittämistä. Kokonaisuudessaan alan toivottiin näkyvän selkeämmin ja yhtenäisemmin, vaikka suunnitelmissa korostetaan kauttaaltaan ympäristön vaalimista.

3.3.9 Kymenlaakso

Kymenlaakson vahvuutena mainittiin alueen hyvä sijainti potentiaalisten asiakaskuntien suhteen. Pääkaupunkiseudun läheisyyden ohella alueelta on lyhyt matka rajan takaisille alueille kuten Pietariin. Lisäksi alueen luonto mereltä ja saaristosta sisämaahan tarjoaa monia mahdollisuuksia. Vielä varsin hyödyntämättöminä mahdollisuuksina mainittiin Kymijoen ja Valkealan luontoalueet.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen painopisteenä nähtiin elämysmatkailu oheispalveluineen. Luonnontuotteiden hyödyntämisen arvioitiin maakunnassa olevan osa elintarvikealan kehittämistä. Tärkeänä pidettiin toimijoiden saattamista yhteen ja

maakuntatason tavoitteiden asettamista nykyistä mittavammin. Palvelujen kehittämisen lisäksi alan edistämiseksi tulisi paneutua erityisesti markkinointiin.

Luontoyrittäjyys ei näy erillisenä omana alueena maakunnan kehittämissuunnitelmissa, vaan ala sisältyy toimialakohtaiseen kehittämiseen. Luontoon tukeutuvaa yrittäjyyttä sisältyy sekä matkailu- että elintarvikesektoreille, vaikkakaan ei kovin näkyvästi. Lisäksi ala liittyy yleisesti yrittäjyyden, osaamisen ja palvelujen monipuolistamiseen ja kehittämiseen.

3.3.10 Etelä-Karjala

Etelä-Karjalan vahvuuksina haastatellut pitivät Venäjän rajan läheisyyttä ja alueen luontoa. Venäjää pidettiin potentiaalisena markkina-alueena, koska sieltä kävi jo nyt väkeä luontokohteissa. Luonnon suhteen vesistöt ja erityisesti Saimaa sekä harjualueet nähtiin vahvuutena. Myös Laatokalle on lyhyt matka. Yhtenä maamme parhaita lintumatkailukohteista mainittiin maakunnassa sijaitseva Siikalampi. Maakunta on lisäksi perinteinen ja vanhastaan tunnettu matkailualue, osa Järvi-Suomea. Hyvien liikenneyhteyksien ansiosta pääkaupunkiseutu asukkaineen ja yrityksineen on helppo tavoitettavissa. Maakunnan luonnonvaroista haastatellut mainitsivat vahvuuksina tai mahdollisuuksina erityisesti puun, kivivarat, kalat, linnuston ja suurpedot (sudet ja karhut).

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut korostivat luonnon tarjoamien mahdollisuuksien nykyistä parempaa hyödyntämistä esimerkiksi keruuta tehostamalla ja kotimaisen raaka-aineen käyttöä lisäämällä. Painopisteenä nähtiin myös alan yhteistyön, laadun ja palvelukulttuurin kehittäminen sekä markkinointi. Tuotekehityksessä haluttiin terävöittää omaa osaamista. Erityisesti korostettiin yhteistyöpohjaisen ohjelmajärjestelmien laajaa ja tasokasta tarjoamista. Myös puualalla kaivattiin jaostusketjuja ja yhteistoimintaa.

Luontoalan yrittäjyyden arvioitiin näkyvän maakunnan kehittämissuunnitelmissa ja

maaseutustrategiassa hyvin. Maaseutuohjelman toimialoina ovat esillä matkailu, puunjalostus, elintarvikeala ja kiviala, joissa luonto on yhtenä elementtinä. Esimerkiksi luontomatkailu ja luonnontuotteiden keruu ovat mukana ohjelmassa, jossa on myös jaettu alojen kehittämistä vastuuta. Lisäksi keruutuotteet ovat yhtenä osana mukana elintarvikeohjelmassa. Tavoitteena on mm. raaka-aineen saannin varmistaminen.

3.3.11 Etelä-Savo

Etelä-Savon vahvuuksina haastatellut pitivät alueen puhdasta luontoa ja sijaintia. Maakunnassa arveltiin ellettävän suomalaisen maisematyyppin ydinalueella. Erityisesti järvet, mutta myös monipuoliset metsät nähtiin vahvuuksina. Metsämaakunnan lisäksi Etelä-Savo on perinteikäs ja keskeinen matkailu- ja kesämökkimaakunta, joten asiakaskuntaa luontoyrittäjyyden kehittämistä ajatellen on olemassa. Asutus on kuitenkin muutoin varsin harvaa. Vahvuuksina nähtiin myös alueen kansallispuistot (Kolovesi, Linnansaari) ja Järvi-luonnonkeskus. Maakunnan pohjoisosissa on soitaakin. Lisäksi Metsähallituksella on maakunnassa Etelä-Suomen laajimpia yhtenäisiä alueita, jotka voivat tukea alan kehittymistä.

Myös keruutuotepuoli arvioitiin maakunnan vahvuudeksi. Alan nähtiin liittyvän läheisesti luomutoimintaan, jota maakunnassa on runsaasti. Esimerkiksi yrtit tukevatkin maakunnan luonnonmukaista imagoa. Puhtauden, paikallisten erikoistuotteiden ja matkailuun liittämisen avulla keruutuotealalla arvioidaankin olevan mahdollisuuksia.

Pietarin läheisyydestä saatavan hyödyn lisäksi Etelä-Savossa on jo saavutettu erityisosaamista Pietarin markkinoiden suhteen. Samalta suunnalta nähtiin myös löytyvän mahdollisuuksia keruutuotealan osaamisen ja eteenpäin viemisen kehittämiseen. Mahdollisuuksia arvioitiin löytyvän lisäksi paikallisen kulttuurin ja perinteiden, käsityöläisyyden sekä monipuolisen luonnon materiaalien hyödyntämisen avulla.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut mainitsivat painopistealueina puualan kehittämisen, luonto- ja ympäristömatkailun ohjelmalveluineen (luontoliikunta, metsämatkailu, laivamatkailu) sekä luonnontuotealan erikoistuotteet ja yrtit. Myös kalastuksen suhteen nähtiin vielä hyödyntämismahdollisuuksia. Vedet ovat puhtaita ja kalakannat hyviä. Luontoyrittäjyyden kehittämässä haluttiin painottaa erityisesti jatkojalostusta ja markkinointia sekä alan vastuullisuutta, elinkeinölähtöisyyttä ja verkottumista.

Haastatellut arvioivat luontoyrittäjyyden näkyvän maakunnan kehittämissuunnitelmissa melko painavasti puualan, matkailun ja keruutuotealan suhteen. Maakunnan sisällä on kuitenkin selkeitä painotuseroja. Etelä-Savon pohjoisosissa painotetaan puualaa esimerkiksi matkailun jäädessä selvästi pienemmälle painoarvolle. Luontoyrittäjyyttä toivottiin yleensä kehitettävän nykyistä kokonaisvaltaisemmin. Kalatalouden kehittämissuunnitelmassa painotetaan nykyisin kalastusmatkailuun ja vapaa-aikaan liittyviä elementtejä. Myös ympäristöosaamisen perustuvan liiketoiminnan kehittäminen näkyy Etelä-Savolle valituissa kehittämissuunnissa.

3.3.12 Pohjois-Savo

Pohjois-Savon vahvuuksina luontoyrittäjyyttä ajatellen haastatellut nostivat esille maakunnan monipuolisen ja puhtaan luonnon järvineen, metsineen (talous- ja aarniometsät) ja erilaisine soineen. Alueella on erämaita sekä metsien ja järvien tarjoamia luonnonvaroja runsaasti. Lunta on myös runsaasti ja pitkään. Talvi, pakkanen, tähtitaivas ja hiljaisuus nähtiin alueen selkein vahvuuksina. Lisäksi maakunnassa on valmiita luontoreittejä rakenteineen ja autiotupineen.

Pohjois-Savossa on jo panostettu erityisesti kalastusmatkailuun, mutta myös metsästysmatkailun suhteen nähtiin hyviä mahdollisuuksia. Kala-alan lisäksi maakunnassa on runsaasti marjoihin liittyvää osaamista. Luonnonmateriaalien (esimerkiksi

kuidut ja keraamiset aineet) käsittelyyn liittyvää erityistekniikoiden osaamista pidettiin myös maakunnan vahvuutena, joten alan jatkojalostusta pidettiin mahdollisuutena.

Luontoyrittäjyyden laajentamisen painopistealueina haastatellut pitivät erityisesti luontomatkailua ja puun pienimuotoista jatkojalostusta sekä energiapuun hyödyntämistä. Lisäksi elintarvikepuolella korostettu pienimuotoinen jatkojalostaminen sisältää myös luonnosta kerättyjen raaka-aineiden hyödyntämisen. Yhteyttä luomuun pidettiin mahdollisuutena esimerkiksi marjojen ja sienien osalta. Luontoyrittäjyyden kehittämisessä haluttiin korostaa paikallisuutta, perinteiden hyödyntämistä, osaamisen kehittämistä ja kokonaisvaltaisuutta sekä ympäristön huomioimista. Yhteistyön syntymisellä nähtiin tärkeä merkitys. Esimerkiksi luonnontuotteiden ostajaverkostoa pidettiin olennaisena asiana.

Luontoyrittäjyys nähtiin yhtenä osana alueen monimuotoisen elinkeinotoiminnan kehittämistä. Toiminnan kehittäminen lähtee liikkeelle alueen omista lähtökohdista eli paikallisesta luonnosta. Pohjois-Savon kehittämisohjelmissa luontoyrittäjyyden sektoreista tulevat selkeimmin esille puu- ja matkailualat, mutta myös keruutuoteala. Kokonaisuudessaan luontoyrittäjyydelle toivottiin lisää painoarvoa ja näkyvyyttä alueen kehittämisohjelmissa.

3.3.13 Pohjois-Karjala

Pohjois-Karjalan vahvuuksina luontoyrittäjyyttä ajatellen haastatellut pitivät alueen monipuolista ja varsin hyvin säilynyttä, puhdasta luontoa metsine, soineen ja vesistöineen sekä alan laajaa yrityspohjaa. Maakunnassa on myös hiljaisia erämaita ja isoja kansallispuistoja (mm. Patvinsuo). Luonnon suhteen Pohjois-Karjalalla arveltiin olevan hyvä maine, mutta tähän tukeutuvan imagon olevan vielä luomatta.

Luontomatkailun suhteen perusrakenteet (reitistöt, laiturit jne.) alkavat olla kunnossa ja niiden tuotteistamisessa ollaan pitkällä. Erityisesti perinteinen retkeilyyn pe-

rustuva luontomatkailu nähtiinkin alueen vahvuutena. Keruutuotteiden suhteen Pohjois-Karjala on vahva sienimaakunta, mutta marjojakin poimitaan vielä kohtuullisen hyvin. Myös lähialueyhteistyö Karjalan tasavallan kanssa, rajan läheisyyteen liittyvä eksotiikka, kalavedet sekä suurpedot nähtiin alueen vahvuutena. Metsästysmatkailu nähtiin vielä varsin hyödyntämättömänä mahdollisuutena.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut näkivät painopistealueina luontomatkailun, puun jatkojalostuksen sekä keruutuotteiden hyödyntämisen. Matkailun suhteen kehittämiskohteena tuotiin esille reitistöjen toteuttamisen lisäksi maa-seutupohjaisten matkailuyritysten keskusvaraamo ja Kolin luontokeskus. Mekaanisen puunjalostuksen kehittämyksikköä ja alan tuotekehitysyhteistyötä pidettiin tärkeänä. Keruutuotteiden suhteen korostettiin alan jatkojalostusta ja koulutusta sekä yritysten verkostoitumista logistiikan ja markkinoinnin suhteen. Kokonaisuudessaan luontoyrittäjyyden kehittämisessä painotettiin alan yhtenäistämistä, suunnitelmallisuutta ja ympäristövastuullisuutta.

Luontoyrittäjyyden arvioitiin näkyvän kohtuullisen hyvin alueen kehittämisohjelmissa. Esimerkiksi luontomatkailu on matkailun selkeä painopistealue ja mekaanisen puunjalostuksen kehittämistä pidetään alansa kärkiasiana. Myös keruutuoteala on melko selkeästi esillä. Kuitenkin kokonaisuudessaan luontoyrittäjyyden toivottiin saavan lisää painoarvoa maakunnan kokonaiskehittämisessä.

3.3.14 Keski-Suomi

Keski-Suomen vahvuuksina luontoyrittäjyyden suhteen haastatellut pitivät alueen puhdasta, pienipiirteistä ja monipuolista metsä-, järvi- ja suoluontoa, joka on myös suhteellisen hyvin saavutettavissa kasvukuksien suhteen. Maakuntaa kuvattiin Suomena pienoiskoossa. Maakunnan eteläosissa on paljon varsin reheviä alueita, mutta pohjoisosissa on karuja alueita selvästi etelää enemmän. Kauniiden keskisuomalais-

ten maisemien ja niihin liittyvän kulttuurin lisäksi vahvuuksina nähtiin myös upeat koskireitit, joita alueella on runsaasti eri tasoillekin melojille. Erilaisia reitistöjä on maakunnassa toteutettu runsaasti. Lisäksi maakunnassa on muutamia merkittäviä kansallispuistoja (mm. Pyhä-Häkki).

Luontoyrittäjyyden kehittämisessä tärkeä painopiste maakunnassa on luontomatkailu ja siihen liittyvät oheispalvelut. Eri-tyisesti pohjoisessa Keski-Suomessa eli Saarijärven ja Viitasaaren seutukunnissa panostetaan luontopainotteiseen ja yritysveitoiseen matkailuun. Myös metsästysmatkailun kehittäminen on osa tätä toimintaa. Puitteiden rakentamisen jälkeen kehittämisessä nähdään tärkeäksi painottaa tuotteistamista, verkostoitumista ja markkinointia. Luontomatkailun markkinoinnin suhteen esitettiin Keski-Suomi -identiteetin rakentamista.

Turpeen ja tupasvillakuitujen hyödyntäminen ja suomatkatkailu ovat luontoyrittäjyyden suhteen Keski-Suomessa yksi keskeinen kehittämisalue. Toimintaa tällä alalla on ollut erityisesti Leivonmäellä Suosta Voimaa -hankkeen puitteissa. Kehittämistyön tavoitteena on luontomatkailu- ja markkinointikeskuksena toimivan suokeskuksen perustaminen.

Muita keskeisiä luontoyrittäjyyteen liittyviä kehittämisaloja Keski-Suomessa ovat puuala ja käsi- ja taideteollisuus. Kalastusta ja keruutuotealaa (erityisesti marjat) pidettiin varsinkin matkailuun liitettynä merkittävänä kehittämisalueena.

Maakunnan kehittämisohjelmassa luontoyrittäjyys näkyy jonkin verran erityisesti puualan ja matkailun osalta. Muista luontotuotteista lähinnä esille nousee turve. Kokonaisuudessaan luontoyrittäjyys näkyy maakunnan kehittämisohjelmissa varsin vähän. Alueelliset painotukset ovat kuitenkin suuret. Esimerkiksi matkailussa ollaan pisimmällä pohjoisessa ja kaakkoisessa Keski-Suomessa. Luontomatkailu ja yleensä luonnon hyödyntäminen tulevat esille myös alueen vetovoimatekijöiden ja ympäristöajattelun kehittämisen osalta.

3.3.15 Etelä-Pohjanmaa

Etelä-Pohjanmaan vahvuudet luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen löytyvät alueen luonnosta, ihmisistä ja kulttuurista. Pohjalainen luonto on maisemiltaan hyvin moni-ilmeinen soineen, metsineen, jokineen ja peltolakeuksineen. Puhtaana säilynyt luonto monipuolisine luonnonvaroineen ja asuttu maaseutu kyläverkostoineen ovat hyvä yhdistelmä. Alueen ihmisillä on osaamista esimerkiksi puu- ja käsityöpuolella. Lisäksi väestön pohjalaisuudessa ja yrittäjähengessä on paljon taustavoimaa luontoyrittäjyydenkin kehittämisen kannalta. Myös Etelä-Pohjanmaan saavutettavuus on hyvä. Etäisyys esimerkiksi Ruotsiin on lyhyt. Maakunnan eteläosissa olevat kansallispuistotkin ovat perustana luontoyrittäjyyden kehittymiselle.

Luontoyrittäjyyden kehittämisessä maakunnassa painotetaan paikallisia lähtökoh- tia ja vahvuuksia. Näiden resurssien pohjalta pyritään kokoamaan erilaisia tuotepaketteja ja palvelukokonaisuuksia. Luontoyrittäjyyden osa-alueista kehittämisen painopisteinä ovat keskeisiä puun pienimuotoinen jatkojalostaminen, luontomatkailu sekä turpeen ja tupasvillan hyödyntäminen. Puualan osaamisessa maakunnassa on vahvat perinteet, mutta muutoin luontoyrittäjyys on uutta, mutta nopeasti kehittyvää toimintaa. Elantoa Suosta -hankekokonaisuuden ansiosta soiden monipuolinen hyödyntäminen on mennyt maakunnassa vahvasti eteenpäin sekä tuote- että elämänspuolella. Tupasvillakuituja hyödyntävää tuotekehitystä on toteutettu Jalasjärvelle perustetussa luonnonkuitujen jatkojalostuskeskuksessa. Lisäksi erityisesti peltoriistaan liit- tyen Etelä-Pohjanmaalla on mahdollisuuksia metsästysmatkailun kehittämiseen.

Keskeisinä kehittämistoimina luontoyrittäjyyden kehittämisen kannalta Etelä-Pohjanmaalla on nähtävissä alan tiedon kulun ja verkostoitumisen edistäminen sekä näihin tukeutuva tuotekehitystyö. Lisäksi tarvitaan markkinointia. Myös alan koor- dinaation ja työnjaon kehittäminen nähdään edelleen tarpeellisena. Tässä tarkoi-

tuksessa maakunnassa onkin käynnistetty hanke maakunnallisen luontoyrittäjyysverkon ja -keskuksen toteuttamiseksi. Samassa yhteydessä on rakennettu Internetiin maakunnallinen Luontoyrittäjyyden tietopankki yritysrekistereineen. Toiminnan laajentaminen valtakunnalliseksi nähdään mahdollisena.

Luontoon tukeutuva yrittäjyys on otettu varsin hyvin huomioon maakunnan kehittämissuunnitelmissa. Erityisen hyvin esillä on puun hyödyntäminen, mutta myös luontoon tukeutuva matkailu sekä soiden hyödyntäminen ovat nähtävissä. Kokonaisuudessaan luontoyrittäjyys sisältyy esimerkiksi maaseutuelinkeinojen monipuolistamiseen. Tähän liittyen maakunnassa on toteutettu useita luontoyrittäjyyden kehittämiseen tähtäviä hankkeita.

3.3.16 Pohjanmaa

Pohjanmaan vahvuuksina luontoyrittäjyyttä ajatellen haastatellut nostivat erityisesti esille mereen ja saaristoon liittyvän puhtaan luonnon katoineen. Rannikolla on myös runsaasti suojelualueita luontoasemineen. Maakunnassa on lisäksi perinteitä esimerkiksi veneenrakentamiseen liittyen. Keruutuotteiden osalta Pohjanmaalla on erityisesti tyrnimarjoja. Kaksikielinen kulttuuri nähtiin alueen vahvuutena kuten maakunnan yrittäjäperinteekin.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut korostivat alan tuotekehitystä ja laadun parantamista. Erityisesti korostettiin alueen matkailua tukevien luontoon perustuvien oheispalveluiden tarjoamista. Kalastuksella on merkittävä rooli rannikon elinkeinona. Myös energiapuulla nähtiin mahdollisuuksia. Tuotepuolen osuus nähtiin alueella muutoin varsin pienenä. Tyrnin ja variksenmarjojen suhteen maakunnassa on kuitenkin ollut pienimuotoista elintarvikealan toimintaa.

Kehittämisen painopisteinä pidettiin vastuullista ympäristömatkailua, toiminnan laatua ja turvallisuutta sekä alan yrittäjien tiivistä yhteistyötä ja verkostoitumista. Vastuullisuuden merkityksen nähtiin korostu-

van erityisesti saaristomatkoilla.

Haastatellut arvioivat, että luontoyrittäjyys näkyy alueen kehittämissuunnitelmissa lähinnä matkailuosiossa luontomatkojen kautta. Elämys- ja kalastusmatkailu tulee vahvasti esille myös mm. Vapaa-ajankalastuksen kehittämissuunnitelmassa.

3.3.17 Keski-Pohjanmaa

Keski-Pohjanmaan vahvuuksina luontoyrittäjyyden suhteen haastatellut pitivät merta, rannikkoa, jokia, suoluontoa sekä erämaita suojelualueineen ja metsäpeuroineen (Salamajärvi). Toteutettua Peuranpolkureitistöä pidettiin merkittävänä luontomatkojen kannalta. Erämaamatkailu mainitaankin usein maakuntaa esiteltäessä. Maakunnan sijaintia pidettiin etuna esimerkiksi Pohjois-Suomeen verrattuna (lähierämaa). Suolta lähtöisin olevien tuotteiden suhteen nähtiin mahdollisuuksia. Myös maakunnassa runsaasti olevaa pieniläpimittaista puuta toivottiin hyödynnettävän nykyistä enemmän. Maakunnan riistakantoja pidettiin yhtenä Suomen parhaimmista hirvien ja lintujen suhteen. Erityisesti alueen vesilintukantoja pidettiin vahvoina ja monipuolisina. Keski-Pohjanmaan vahvuuksina nähtiin myös pohjalainen talonpoikaiskulttuuri ja käsityöperinteet.

Luontoyrittämisen kehittämisen suhteen haastatellut korostivat luontoon tukeutuvaa matkailua (luonto-, elämys-, erä-, metsästys-, vene-, rannikko- ja kalastusmatkailu) sekä puun jatkojalostusta. Myös kalastus ja keruutuoteala tuotiin esille. Muun luontoyrittäjyyteen liittyvän toiminnan nähtiin olevan mukana pääasiassa matkojen kautta. Erityisesti tuotekehitykseen toivottiin panostusta, mutta myös alueen imagon kehittäminen ja markkinointi tuotiin esille. Tärkeänä näkökulmana pidettiin luontoyrittäjyyden vastuullisuutta. Alan kehittämisessä tavoitellaan sivuelinkeinomahtoisuuksien löytämistä maaseudulle, sillä maatalouden rakennemuutos on lisännyt uusien vaihtoehtojen tarvetta.

Luontoyrittäjyyden arvioitiin näkyvän varsin lyhyesti maakunnan kehittämissu-

jelmissä. Näkyvyyttä on erityisesti luontomatkailulla ja puualalla. Luontoyrittäjyys tulee esille yrittäjyyttä tukevan ja monipuolistavan toiminnan kautta.

3.3.18 Pohjois-Pohjanmaa

Pohjois-Pohjanmaan vahvuutena luontoyrittäjyyttä ajatellen haastatellut pitivät alueen puhdasta ja monipuolista luontoa pohjoispohjalaisine erityispiirteineen. Maakunta on maisemiltaan ja luonnon ympäristöineen hyvin vaihteleva ja heterogeeninen jo laajuutensakin takia. Oulun eteläpuolella on voimakkaan viljelyn alueita ja pohjoispuolella tätä selvästi erämaisempää. Luonnon tarjoamina vahvuuksina maakunnassa nähdään vesistöt (joet, järvet, meri), suot, erämaiset metsät ja Koillismaan muuttamat tunturitkin sekä puuvarat ja keruutuotteet. Hyvää keräilykulttuuria arvostettiin maakunnan vahvuutena. Osittaisena vahvuutena pidettiin myös sitä, että alueen ihmiset ovat tottuneita elämään luonnon kanssa. Maakunnassa onkin alaan liittyen osaamista, perinteitä ja varsin kattava yrityspohja.

Maakuntaa kuvattiin erämaana keskellä Suomea. Varsinkin Oulun läheisyys ja hyvät yhteydet myös kansainvälisesti nähtiin alan vahvuuksina erityisesti ohjelmopalveluiden kehittämisen suhteen. Myös alueelle syntyneet matkailukeskukset luovat kysyntää luontopalveille. Maakunnan alueella on runsaasti valtion maita, minkä ajateltiin olevan selkeä vahvuus luontoyrittäjyyden kannalta. Liminganlahti nähtiin merkittävänä lintumatkailualueena. Pohjois-Pohjanmaan todettiin olevan myös metsästysalueena huippuluokkaa. Kalastuksen osalta nähtiin hyviä mahdollisuuksia. Lisäksi rajantakainen Paanajärvi arvioitiin mahdollisuudeksi.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen suhteen haastatellut korostivat jatkojalostusta, asiakaslähtöistä tuotteistamista ja verkostumista sekä tiedottamista ja markkinointia. Myös alan osaamista, asiakaspalvelua, laatua ja ympäristömyötisyyttä pidettiin tärkeänä kehittämisen kohteena. Painopiste-

alueina nähtiin luontoon tukeutuva matkailu, luonnontuoteala sekä puun pienimuotoinen jatkojalostus.

Haastatellut arvioivat, että luontoyrittäjyys näkyy maakunnan kehittämissä varsin hyvin erityisesti matkailun ja mekaanisen puun osalta. Kokonaisuudessaan alalla voisi olla haastateltujen mielestä enemmän painoarvoa muihin elinkeinoihin verrattuna. Luontoyrittäjyys tulee kuitenkin esille myös ympäristömyötäisen liiketoiminnan kehittämisen kautta.

3.3.19 Kainuu

Kainuun vahvuuksina luontoyrittäjyyttä ajatellen haastatellut pitivät alueen rikkaan, puhtaan ja pohjoisen luonnon. Pohjoisesta sijainnista arveltiin saatavan imagohyötyä. Vahvuuksina nähtiin erityisesti maakunnan lumivarmuus, metsät ja niiden keskittynyt maanomistus, vesistöt. Marjamaakunnassa on lisäksi perinteitä keräilyn suhteen. Viime aikoina tämä toiminta on laajentunut yrttien suuntaan. Myös rajantakaisella Vienan Karjalan Paanajärvellä nähtiin arvoa erityisesti luontomatkailun kehittämisen kannalta. Maakunnassa on lisäksi hyviä alalla toimivia esimerkkirytyksiä.

Luontoyrittäjyyden kehittämisen painopisteinä haastatellut pitivät luontomatkailua ohjelmopalveluineen ja keruutuotteiden jatkojalostusta paikallisissa elintarvikeyrityksissä sekä näiden yhteistoiminnan. Luonnontuotteiden suhteen pyritään paneutumaan myös ainesosatutkimukseen ja biotekniikkaan. Matkailukalastusta pidettiin yhtenä kehittämisalana. Lisäksi puun pienimuotoista hyödyntämistä nähtiin tärkeänä kehittää vaikkapa käsityötuotteina. Esimerkiksi pajulle oltiin hakemassa uusia sovellutuksia. Käytännön kehittämistoimissa suhteen haastatellut painottivat verkostoitumista, tuotekehitystä ja markkinointia.

Haastatellut arvioivat luontoyrittäjyyden näkyvyyden parantuneen viime vuosina maakunnassa. Kehittämissä luontoa hyödyntävä yrittäjyys on otettu

alueeksi perinteisen maatalouden lisänä ja maaseudun elinkeinojen monipuolistajana. Erityisesti luontomatkailu, puuala ja keruutuoteala näkyvät maakunnan kehittämissuunnitelmissa. Myös ympäristöllä ja kestäväällä kehityksellä on vahva painoarvo.

3.3.20 Lappi

Lapin vahvuuksina luontoyrittäjyyttä ajatellen haastatellut korostivat alueen puhtaasta ja omaleimaista luontoa sekä runsaita, osin omaperäisiä raaka-ainevaroja. Alue on laaja, vaihteleva ja harvaan asuttu. Tärkeänä tekijänä pidettiin myös maakunnan tunnettuutta sekä pohjoisen arktista sijaintia valoisine kesäöineen. Lisäksi vuodenajat, pakkanen, lumi, hiljaisuus, revontulet ja saamelainen kulttuuri nähtiin vahvuuksina.

Maakunnan vahvuuksina pidettiin myös keruuseen liittyvien perinteiden pituutta, hyvää neuvojaverkostoa sekä mahdollisuutta laajoihin luomukeruualueisiin. Valtion maiden osuus onkin keskeinen maanomistuksessa. Maakunnassa on runsaasti erilaisia suojelualueita ja erämaina pidettäviä alueita. Kuitenkin Lapissa on myös runsaasti matkailun synnyttämiä keskuksia, jotka mahdollistavat ympärilleen luontoon tukeutuvaa toimintaa.

Luontoyrittäjyyden painopistealueina haastatellut pitivät luontoon sidoksissa olevaa matkailua, porotaloutta, keruutuotealaa sekä pienimuotoista puun jatkojalostusta. Matkailussa painotettiin luontomatkailun ohjelma- ja hoitopalveluita sekä kalastus- ja metsästysmatkailua. Keruutuotteiden suhteen pidettiin tärkeänä luomuluonnon tuotteet, terveysvaikutteiset tuotteet ja yhteistyön matkailun kanssa. Käsiteollisen tuotannonkin mahdollisuuksia pidettiin hyvinä. Luontoyrittäjyydessä nähtiin tärkeänä myös uudet, tutkimustietoon perustuvat innovaatiot. Tällaisena mainittiin mm. Ranuan pettu sekä porotuotteet.

Toiminnan kehittämisen kannalta haastatellut näkivät tärkeänä alan yrittäjämäisyyden, asiakaslähtöisyyden ja markkinoinnin edistämisen. Lisäksi korostettiin yhteistyötä ja peruselinkeinojen hyödyntämistä

matkailussa sekä toiminnan kestävyyttä. Alan kehittyneen verkostoitumisen jatkoksi Lappiin ollaan synnyttämässä luonnonvaraklusteria.

Haastatellut arvioivat, että luontoon tukeutuva yrittäjyys näkyy selkeästi maakunnan eri kehittämissuunnitelmissa esimerkiksi matkailun ja maaseutuyrittämisen kautta. Luontoyrittäjyyteen liittyvä hanketoiminta onkin ollut vireää. Jatkossa alaan aiotaan suunnata resursseja aiempaa huomattavasti enemmän.

3.4 Luontoyrittäjyyden toimijat

Maakunnittain tehtyjen haastattelujen yhteydessä vastaajia pyydettiin luettelemaan luontoyrittäjyyteen liittyviä toimijoita tutkimuksen, koulutuksen, markkinoinnin ja tuotekehityksen sekä muun kehittämistoiminnan osalta. Samassa yhteydessä kysyttiin myös alan kannalta keskeisiä henkilöitä sekä alueella toimivia luontoyrityksiä. Selville saadut toimijat on lueteltu liitteessä 4 maakunnittain. Haastattelutilanteen luonteesta johtuen esitetyissä tiedoissa voi olla virheitä ja puutteellisuksia. Hankkeen resurssien niukkuuden takia toimijaluetteloa ei ollut mahdollista tässä vaiheessa täsmentää.

Luontoyrittäjyyteen jollain tapaa liittyviä toimijoita on kokonaisuudessaan runsaasti. Haastatteluissa tietojen kokoaminen oli kuitenkin vaikeaa, koska haastatelluilla ei ollut välttämättä tarkkaa tietoa alalla tapahtuvasta toiminnasta. Lisäksi eri yksiköiden ja henkilöiden nimet olivat tavallisesti muistinvaraisia. Kattavaa ja paikkansa pitävää, alan toimintaa kuvaavaa listaa oli haastatteluiden pohjalta mahdoton saada koottua. Kuitenkin aikaan saatu luettelo kertoo toimijoiden määrästä, mutta myös alan pirstaleisuudesta ja tiedon kulun puutteista.

Luontoyrittäjyyteen liittyvää tutkimusta selvisi haastattelujen avulla varsin vähän. Kentän ja tutkijoiden väliltä puuttui yhteyksiä. Lisäksi suoraan alan yrittäjyyteen soveltuvaa tutkimustyötä tehdäänkin ilmei-

sesti hyvin vähän. Sen sijaan luontoalan koulutusta järjestetään erittäin paljon, monitasoisesti ja päällekkäisesti. Haastatelluilla ei ollut kuitenkaan selvää kuvaa, mikä tasoisesta koulutuksesta kulloinkin oli kyse. Lisäksi oppilaitostenkaan tarjonnasta ei ollut tarkkaa käsitystä.

Luontoyrittäjyyteen tarttuneita tuotekehitysyksiköitä oli todella vähän. Tavallisesti alaa kehitettiin yksittäisten hankkeitten kautta esimerkiksi maaseutuyrityshautoimoissa ja alan muutakin kehitystyötä tekevissä yksiköissä. Pysyvyyttä alan tuotekehitystoimintaan ei juurikaan oltu saavutettu. Markkinoinnin osalta pysyvät organisaatiot liittyivät pääasiassa matkailuun. Tuotepuolen markkinointitahot olivat tavallisesti hyvin pieniä. Luonnontuotealalla on viime vuosien aikana perustettu useita markkinointia painottavia osuuskuntia.

Luontoyrittäjyyden toimijoiden runsauden takia on keskeisten organisaatioiden ja henkilöiden löytäminen maakunnittain ja luontoyrittäjyyden osa-alueittain tärkeää. Näitä tahoja haastatelluissa tulikin esille, mutta työ vaatii kuitenkin vielä tarkennuksia ja lisäkeskusteluja esille tulleiden toimijoiden suunnalla.

3.5 Luontoyrittäjyyden yritys- ympäristö ja yhteistyö- verkotot maakunnittain

3.5.1 Yhteenvedo: luontoyrittäjyyden yritysympäristö ja yhteistyöverkotot

Maakunnittain tehtyjen haastattelujen yhteydessä vastaajia pyydettiin arvioimaan alueensa yritysympäristöä ja ilmapiiriä luontoyrittäjyyttä ja alan verkostoitumista ajatellen. Vertailukohdaksi asetettiin alueen muu yritystoiminta. Kokonaisuudessaan ilmapiiriä luontoyrittäjyyden kehittymisen kannalta pidettiin enimmäkseen positiivisena, innostuneena, mutta myös odottavana. Alan kehittymisen suhteen eletään selkeästi murrosvaihetta. Viime vuosina alan tarjoamia mahdollisuuksia on alettu näh-

dä aikaisempaa paremmin. Tähän on vaikuttanut osaltaan maatalouden rakennemuutos, joka on pakottanut luotaamaan uusia vaihtoehtoja.

Luontoyrittäjyyden ongelmana on arvostuksen puute. Muuhun yritystoimintaan verrattuna alan toimintaa pidetään vielä turhan usein harrastusluontoisena puuhasteluna. Muutoinkin uutta toimintaa kohtaan esiintyy jonkin verran epäilyjä. Kuitenkin ilmapiiri on vastaajien mielestä selkeästi muuttunut myönteiseen suuntaan mm. hyvien esimerkkien ansiosta. Niinpä alan kehittämiseen on myös alettu panostaa. Alan yrityskulttuurin lyhyden ja toiminnan pienimuotoisuuden takia luontoyrittäjyyden ei ole vielä onnistunut saavuttaa kunnon elinkeinon asemaa.

Yhteistyö luontoyrittäjyyden kehittymisen kannalta on vastaajien mukaan alettu nähdä välttämättömyytenä. Käytännön toimissa ei ole monastikaan päästy vielä kovin pitkälle runsaasta hanketoiminnasta huolimatta. Tässä vaiheessa on ollut suuri merkitys sillä, että on tutustutettu toimijoita toisiinsa. Näin myös yhteistyön mahdollisuudet tulevat vähitellen esille. Toimivia yhteistyökuvioita on kuitenkin jo saatu aikaan.

Yhteistyön kehittymisen suhteen on runsaasti toimiala- ja aluekohtaisia eroja. Verkostoitumisen jarruna ovat olleet yksin toimimisen perinteet, kilpailu ja kateus. Uusilla yrittäjillä arveltiin olevan yhteistyöhalukkuutta vanhoja paremmin. Tätä kautta voimakkaan viljelyn alueiden tai teollistuneiden alueiden toimijat voivat kuroa umpeen syrjäseutujen saavuttamaa etumatkaa luontoyrittäjyydessä ja alaan liittyvässä verkostoitumisessa.

Luontoyrittäjyyden suhteen varsinaisia organisoituneita yhteistyöverkostoja maakunnissa ja eri toimialoilla on toistaiseksi melko vähän. Pisimmällä yhteistyön rakentamisessa ollaan matkailussa. Markkinointia ja alihankintaa tapahtuu jo monin paikoin yhteisen nimen alla tai kärkiyrityksen vetämänä. Luontoyrittäjyyteen liittyvät osuuskunnatkin ovat lisääntyneet viime vuosina. Epäviralliset yhteistyömuodot ovat

kuitenkin kaikkein tavallisimpia. Myös alaan liittyvien hankkeiden ja erilaisten kehittämisorganisaatioiden verkostoja maakunnissa on runsaasti.

Kokemukset alalla toimivista yhteistyöverkostoista ovat olleet pääasiassa myönteisiä, vaikka monin paikoin toiminta oli vielä varsin alussa ja arviointi oli vaikeaa. Joillakin alueilla yhteistyön ja toimivien verkostojen avulla oli jo kuitenkin saavutettu mittaviakin tuloksia muun muassa tuotekehityksen ja markkinoinnin suhteen. Toimivien esimerkkien ja taloudellisen hyödyn saavuttamisen avulla syntyvien myönteisten kokemusten arvioitiin auttavan alan yhteistyöverkostojen muodostumista ja luottavan niihin sitoutumista.

3.5.2 Uusimaa

Haastateltujen mukaan viime aikoihin saakka luontoyrittäjyyden kehittämiseen ei ole ollut Uudellamaalla suurta tarvetta, koska maatalous ja teollisuus ovat elättäneet alueella hyvin. Tästä syystä alalla arveltiin oltavan selvästi jäljessä esimerkiksi Itä- ja Pohjois-Suomen maakuntia. Kuitenkin pääasiassa pienimuotoista alan yrittäjyyttä on jo virinnyt maakuntaan runsaasti, koska perinteisten elinkeinojen tulevaisuus on aikaisempaa epävarmempi. Mahdollisuuksia ja uusia vaihtoehtoja haetaan hyvin laaja-alaisesti. Ympäristön ja luonnon tarjoamia mahdollisuuksia tajutaan aikaisempaa paremmin, joten luontoyrittäjyyteen suhtaudutaan myönteisesti. Luontoyrittäjyys nähdään uutena, innostavana osaluueena. Toimintaan ja sen kehittämiseen onkin alettu panostamaan, vaikka alueellista ja toimialakohtaista vaihtelua esiintyykin.

Vaikka haastateltujen mukaan yksikseen puurtamista esiintyy runsaasti, niin yhteistyötäkin on jo alkanut muodostua. Esimerkiksi Nuuksioon on perustettu luontosuuskunta. Yhteistyön kehittymistä rajoittaa haastateltujen mukaan perinne toimia yksin. Lisäksi toisia ei ehkä tunnetaakaan kovin hyvin omankaan kunnan alueella, koska väestö lisääntyy koko ajan ja uusia

yrittäjiä tulee alalle. Tästä syystä joissain tapauksissa yrittäjyyteen liittyviä yhteistyöhankkeita on ollut vaikea käynnistää.

Alan kehittymiseen ja yhteistyön muodostumiseen on pyritty erityisesti matkailun osalta vaikuttamaan kahden ison hankkeen (Kuninkaantie ja Vantaanjoki) kautta, jotta saavutettaisiin synergiaetuja. Laajojen pakettien aikaansaamiseksi pyritään paikallisella tasolla pieniä toimijoita verkottamaan yhteen. Kalastajien välinen yhteistyö haluttaisiin nähdä hyvänä esimerkkinä.

Luontoyrittäjyyden kehittymiselle on aiheuttanut ongelmia alueen suhteellisen tiivis asutus. Lisäksi suhteet maanomistajiin ovat tuottaneet hankaluuksia esimerkiksi kelkkareitistöjä suunniteltaessa. Suunnitelmat ovat kaatuneet varhaisessa vaiheessa pelkoon elinpiirien häiriintymisestä retkiä tehtäessä. Näissä asioissa yhteisymmärryksen löytämisessä on vastaajien mukaan vielä paljon tehtävää.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Nuuksion luontosuuskunnan, Herkkupiste osuuskunnan (mukana mm. Ehta Uusimaa), Puuenergiayhdistyksen, maaseutumatkailuyhdistykset, alaan liittyvät hankkeet (Kuninkaantie, Vantaanjoki, Sotunki, Karpalo, metsäprojekti, maaseutu- ja matkailuhautomot) sekä Tuusulan Krapin ympäristöineen. Valtakunnallisena yhteistyöverkostonä mainittiin Suoseura.

Yhteistyöverkostoista saaduista kokemuksista ei vielä osattu sanoa paljoakaan, koska toiminta oli vasta alussa. Kuitenkin kokemukset ovat olleet pääasiassa positiivisia. Uusi toiminta oli tunnuttu ottavan innostuksella vastaan ja tuloksia oli pikku hiljaa alettu saada. Yrittäjiä oli onnistuttu nivouttamaan yhteen esimerkiksi yhteisen tuotannon tai markkinoinnin merkeissä. Lisäksi hankkeiden avulla oli haastateltujen mukaan kyetty lähentämään yrittäjien ja viranomaisten yhteistyötä.

3.5.3 Varsinais-Suomi

Varsinais-Suomessa yritys ympäristö luontoyrittäjyyden verkostoitumista ja yhteis-

työtä ajatellen on haastateltujen mukaan parantunut kuluneella ohjelmakaudella. Yhteistyön edut on ilmeisesti ymmärretty aikaisempaa paremmin. Myös ammattimaisuuden arvioitiin vähentävän kateutta ja esteitä yhteistyöhön. Lisäksi uutta elinkeinotoimintaa kehitettäessä ollaan ehkä valmiimpia uuden ajan hengen mukaisiin ratkaisuihin myös yhteistyön suhteen. Kehittämishankkeet ovat vastaajien mukaan tukeneet tätä kehitystä, vaikka kehittämistoimia alalle kaivataankin lisää. Tuotekehityksen ja markkinoinnin osalta yhteistyöllä on jo saatu kehittymistä aikaan erityisesti matkailupuolella. Jatkotoimissa osataan jo paremmin ohjata yrittäjiä yhteistyöhön ja poistaa turhia päällekkäisyyksiä. Kuitenkin toimijat haluavat profiloitua kukin omalla tavallaan.

Maakunnassa on haastateltujen mukaan runsaasti tahoja, jotka uskovat alan mahdollisuuksiin, mutta myös monet pitävät luontoyrittäjyyttä marginaalisena toimintana. Pienimuotoisena kehittyvä ala nähdään toistaiseksi riippuvaisena hanketuista. Maakunnan 0-alueella ei ole ollut vastaavia yritystukimahdollisuuksia kuin esimerkiksi 5B-alueilla.

Vaikka yhteistyö onkin aluillaan, toimijoiden välillä on haastateltujen mukaan esiintynyt ongelmia. Yrittäjien välisen yhteistyötä estävän kilpailun lisäksi vastakkainasettelua on esiintynyt yrittäjien ja 4H:n välillä. Lisäksi erikoispuupuolella isot metsäyhtiöt ovat suhtautuneet hyvin kriittisesti erikoispuuyhteistyöhön ryhtyneitä kohtaan.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Turku Touringin, Skärgårds Smak -tuotemerkin (paikallisia saaristolaistuotteita), Puufoorum (avoin verkosto, jossa raaka-aineen kokoamista, koulutusta, laadun kehittämistä ja muotoilua), Vihreän Kolmion Loimaalla, Prima Natura osuuskunnan (luonnontuoteala), Matkailuyhdistys Kurjenkellon, 4H-verkoston, Kuhankuonon alueen verkoston, kalastukseen ja matkailuun liittyvän verkoston sekä erilaiset hankkeitten synnyttämät verkostot.

Yhteistyöverkostoista saatuina kokemuksina haastatellut totesivat yrittäjien lämpenevän yhteistyöhön hitaasti, mutta jos toiminta tuntuu pysyvältä, yhteistyötä kyllä hyödynnetään. Kokonaisuudessaan yhteistyö on kuitenkin vasta alussa erityisesti talousasioiden suhteen. Spontaanisti syntyneitä yhteistyötä pidettiin toimivampana kuin hankkeitten avulla synnytettyä. Hanketyön arveltiin helposti johtavan ylhäältä ja ulkoa päin johdettuun toimintaan. Yhteistyön mahdollisuutena todettiin, että ammattimaisesti toimivat voivat unohtaa kateuden.

3.5.4 Itä-Uusimaa

Itä-Uusimaa on maakuntana varsin pieni, joten alueen yrittäjät tuntevat haastateltujen mukaan kohtalaisesti toisiaan. Toisaalta varsin pieniin piireihin kaivattaisiin ehkä ulkopuolelta uusia ideoita. Tällä hetkellä vastaajien mielestä yrittäjät katsovat hieman liikaa omaa toimintaansa. Yhdessä toimien ja liittämällä mukaan jotain uusia toimintoja voisi saada suuremman hyödyn. Tästä syystä alueella kaivattaisiin lisää verkottumista. Hankkeiden avulla yhteistyön lisäämisessä on kuitenkin päästy hyvään alkuun. Yrittäjien on itse huomattava yhteistyöstä saatava hyöty ennen kuin toiminnassa päästään kunnolla eteenpäin. Tähän menee haastateltujen mielestä kuitenkin aikaa, koska perinteisesti on totuttu toimimaan yksin. Näin ei ole kuitenkaan pelkästään luontoyrittäjyydessä, vaan yleisemminkin.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat matkailutyöryhmän, Loviisassa toimivan matkailuyhdistyksen, Lapinjärven maaseutumatkailuyrittäjien yhdistyksen, retkiratsastusyhdistyksen, Eräkulkurit ry:n, 4H-yhdistykset sekä projektien tuloksena syntyneet luontomatkaileverkostot.

Yhteistyöverkostoista saaduista kokemuksista ei vielä osattu sanoa juuri mitään, koska toiminta oli alussa. Tavoitteena ja toiveena kuitenkin oli, että yrittäjät olisivat alkaneet nähdä yhteistyöstä syntyvän taloudellista hyötyä.

3.5.5 Satakunta

Satakunnassa ollaan haastateltujen mukaan yhteistyön kehittämisessä hyvällä alulla. Ilmapiiri on kehittynyt huomattavasti viimeisten viiden vuoden aikana. Ymmärrys verkostoitumisen välttämättömyydestä erityisesti luontoyrittäjyyden osalta on syntymässä. Tuloksena on syntynyt pieniä yhteistyöryppäitä ja työnjakoa. Alueelliset erot ovat kuitenkin huomattavia. Asiassa ollaan pisimmällä luontomatkailussa ja sienialalla sekä alueellisesti Pohjois- ja Kaakkois-Satakunnassa.

Kehittämiseen on voitu vastaajien mukaan vaikuttaa koulutuksen ja hanketöinnän avulla esimerkiksi toisiin tutustumalla. Uudella alalla yhteistyön syntyminen nähdään ehkä vähän helpompina asiana kuin perinteisissä elinkeinoissa. Yhteistyössä on kuitenkin runsaasti parantamisen varaa tavoitteisiin pääsemiseksi. Luontomatkailussakin on vielä tehtävää myytävien yhteispakettien kokoamiseksi. Joillakin alueilla moititaan ilmapiiriä sisäpiirilämpöiseksi. Toiminnassa ei ole haastateltujen mukaan riittävästi avoimuutta, sitoutumista tai bisnesajattelua.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Satakunnan luonto- ja maaseutumatkailuyhdistyksen, Sataluonto osuuskunnan (kuivatut keruutuotteet) Satakeruu osuuskunnan (viljellyt ja luonnon sienet ja yrtit), Sieni Satakunta yhteistyöverkon (yrittäjiä, neuvontaa ja koulutusta sekä viljeltyjen että luonnon sienien suhteen, yhteistyötä Mykoran kanssa), maaseudun kehittämis-yhteistyöverkon, Reima Countryn (Pohjois-Satakunnan elämysmatkailun tuotteistamis- ja markkinointiprojekti), 4H-verkoston, Satakunnan Kansansoudun (kunnat sopineet tapahtumista yhdessä) ja Ruukkireitin.

Yhteistyöverkostoista saatuja kokemuksia ei osattu vielä kauttaaltaan arvioida, koska toiminta oli vasta alussa. Pääosin kokemukset ovat olleet haastateltujen mukaan myönteisiä. Joitakin mittavia asioita on saatu vietyä eteenpäin. Esimerkiksi sienipuolella on saatu aikaan hyötyjä mark-

kinoinnissa. Lisäksi pieniäkin toimijoita on saatu näkyviin kohtuullisin kustannuksin. Yhteistyöhön mukaan lähteneiden yritysten arveltiin huomanneen, että yhteistyö on tapa, jolla voi onnistua. Tärkeänä pidettiin verkoston luonnollista yhteen saattamista ja luottamuksen synnyttämistä sekä sopivien pelisääntöjen luomista. Onnistuminen on kuitenkin mukana olevista ihmisistä kiinni.

3.5.6 Kanta-Häme

Kanta-Hämeessä on ollut haastateltujen mukaan viime aikoina positiivinen ilmapiiri alan kehittymisen suhteen. Nyt hämäläistenkin on lähdeävä hakemaan uutta toimintaa, kun siihen ei ole ollut aiemmin suurta tarvetta. Vastaajat luonnehtivat, että hämäläiset lämpenevät alalle hitaasti, mutta kun sitten toimintaan lähdetään niin ollaan tosissaan ja tarvitaan ehkä hillitsemistäkin. Ihmetyksen jälkeen ollaan innolla lähdeässä liikkeelle. Yhteistyö onkin aluillaan mm. hankkeissa tapahtuneiden tutustumisten ja ponnistelujen jälkeen. Hanketöinnän kattavuutta ja yritystöinnän kehittymistä ovat kuitenkin jarruttaneet ns. valkoiset alueet.

Luontoyrittäjyyden suhteen tarvitaan haastateltujen mukaan vielä runsaasti lisää yhteistyötä ja verkostoitumista, koska toiminta on vielä kovin hajallaan. Tietoa ei ole tarpeeksi siitä, mitä on jo tehty ja mitä on suunnitteilla. Yrittäjille tulisi riittävästi konkretisoida yhteistyöstä saatavaa hyötyä. Mahdollisuuksia nähdään erityisesti maaseudun ja kaupunkien välisissä yhteyksissä. Verkottoitumisessa on kuitenkin työtä, koska toimijoissa arvioidaan olevan kateutta, erihenkisyyttä ja salailua esimerkiksi kilpailun takia. Ilmapiiri ei haastateltujen mielestä silti ole huonompi kuin muillakaan aloilla.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Luontokoppa-kerääjäverkoston, LOMY-hankkeen (luontotuotteiden talteenoton yhteistyöryhmä ja poimijaverkosto Satakunnan, Varsinais-Suomen, Uudenmaan ja Hämeen alueella),

Hämeen Matkailun, Kala-apajan Tamme-
lassa, Kanta-Hämeen Puuklusterin ja Met-
sän markat maasta -yhdistys. Valtakunnal-
lisina verkostoina mainittiin maaseutumat-
kailuyrittäjien verkosto, Maakuntien Par-
haat (matkailu, elintarvikkeet ja käsityöt),
Visa-seura ja Joulupuseura.

Yhteistyöverkostoista saatuna kokemuk-
sena haastatellut totesivat, että toimijoiden
sitoutumista tulisi kehittää. Kuitenkin yhteis-
voimin on saatu aikaan investointeja,
messutoimintaa ja yhteisesitteitä. Paikoin
yhteistyön arveltiin kangerrelleen kateuden
ja yrityskoon erilaisuuden takia.

3.5.7 Pirkanmaa

Pirkanmaalla ilmapiiri erityisesti luonto-
matkailuyrittäjyyttä kohtaan on haastatel-
tujen mielestä hyvä. Tämä näkyy alan
hankkeiden runsautena. Yksittäisten yrit-
täjien mielestä alalle kaivataan kuitenkin
selkeää koordinaatiota ja koottua tietoa esi-
merkiksi hankkeista. Yrittäjien välistä yhteis-
työtä ja pitkäjänteistä osallistumista
hanketoimintaan jarruttaa haastateltujen
mukaan kateus. Samoin yhteistyöstä syn-
tyvän hyödyn odotetaan näkyvän nopeasti.
Kuitenkin kokonaisuutena ilmapiiriä
pidetään positiivisena ja yhteistyöhalukkaa-
na. Toimijoiden aloitteellisuutta kuitenkin
moititaan: tavallisesti kaivataan jotain ta-
hoa alustamaan maaperää yhteistyön syn-
tymiselle. Näin on jo joitain toimivia verk-
koja saatu aikaan mm. hanketoiminnan
avulla. Muutoin alalla on vielä varsin vä-
hän verkostoa.

Yhteistyön ja ilmapiirin kehittämisessä
olla haastateltujen mukaan luultavasti
pisimmällä Kaakkois-Pirkanmaalla. Kuru,
Ruovesi, Virrat -alueella on tehty esimer-
killistä työtä matkailun kehittämisen suh-
teen. Yhteistyömahdollisuuksia ei ole kui-
tenkaan riittävästi osattu käyttää kokonai-
suutta ajateltaessa. Ammatillisen pohjan
lisäksi kaivataan kontaktipintoja kaupun-
kialueen toimijoihin ja kuluttajiin.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina
haastatellut mainitsivat Pirkanmaan Puu-
verkon, seutukunnittaiset luontomatkailu-

hankkeet, suunnitteilla olevan Green Net
Workin, Ruoveden matkailuverkoston,
Kotipihlajan Ruovedeltä, Vihreän Sydä-
men, Osaavat Kädet -projektin (käsityöala),
Birgitan Polun Lempäälässä, Pirkanmaan
luonnonravintolammikkokasvattajat ja Ka-
lapassi-lupamyyntiverkoston. Valtakunnal-
lisissa LVVI- ja Lipas-hankkeissa todettiin
tehtävän alaan liittyviä tietokantoja.

Yhteistyöverkostoista saaduista koke-
muksista todettiin, että esimerkiksi yhteis-
markkinoinnissa oli saavutettu tuloksia
uusien markkinoiden muodossa. Lupa-
myynnissä myyntiä on onnistuttu tehosta-
maan. Tuloksena on ollut myös osasista
koottuja yhteisiä tuotteita, uusia asiakkai-
ta ja välineiden yhteiskäyttöä. Opittavaa on
haastateltujen mukaan kuitenkin vielä pal-
jon, koska työmuoto on yrittäjille uusi.

3.5.8 Päijät-Häme

Päijät-Hämeessä yhteistyö ja verkostoitu-
minen on lähtenyt haastateltujen mielestä
paikoitellen hyvinkin käyntiin, vaikka var-
sinaista yhteistyökulttuuria ei olekaan var-
sinaisesti olemassa ja alueella on nähtävissä
hämäläisiä piirteitä. Aihepiiriä on kehi-
tetty hanketoiminnan avulla matkailupai-
notteisesti. Juotavan hyvä Etelä-Päijänne
-hanketta pidetään hyvänä esimerkin luo-
jana yhteistyön kehittämisestä. Toisia toi-
mijoita ei pidetä enää pelkästään kilpaili-
joina. Yhteistyö ei ole toistaiseksi kuiten-
kaan vahvasti strukturoitunutta. Lisäksi
joillain alueilla pakerreretaan vastaajien mu-
kaan vielä omilla pienillä resursseilla. Mutta
tahtoa on jo kuitenkin löytymässä. Ilma-
piiriä ei nähdä esteenä alan kehittämiselle.
Mahdollisuuksia nähdään erityisesti yritysten
ja oppilaitosten välisessä yhteistyössä.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina
haastatellut mainitsivat Juotavan hyvä Ete-
lä-Päijänne -hankkeen (markkinointi- ja
tuotekehitysyhteistyötä), ohjelmapalvelu-
verkoston, perusteilla olevan kalastus- ja
luontomatkailuosuuskunnan, Päijänteen
virkistysalueyhdistyksen, Neopolin (ympä-
ristöala), Kalhon Kierroksen Hartolassa
(elämysmatkailuun liittyvien pienten yri-

tysten rengas) ja Olavi osuuskunnan Ori-mattilassa (pieniä matkailu- ja käsityöyrittäjiä). Valtakunnallisena verkostona mainittiin käsi- ja taideteollisuusverkosto (Käsi- ja taideteollisuusliitto) ja Taideteollisuusliitto.

Yhteistyöverkostoista saatuina kokemuksina haastatellut totesivat, että vaikka toiminnassa ollaan vielä kehitysvaiheen alussa, saavutuksena on ollut mm. uusia asiakkaita, yhteismarkkinointia ja varaus-ten siirtämistä toiselle toimijalle. Asiakkaita on pystytty palvelemaan aiempaa paremmin. Vapaaehtoisuus on ollut tärkeä menestystekijä yhteistyön onnistumisen kannalta. Yhteistyökuviot ovat kuitenkin vielä kuitenkin hyvin epämuodollisia ja pääosin hankekantoisia.

3.5.9 Kymenlaakso

Kymenlaaksossa yhteistyön ja ilmapiirin arvioitiin haastateltujen mukaan kehittyneen selkeästi viime vuosina. Joissakin tapauksissa on jo saatu aikaan vahvaa, toimivaa yhteistyötä ja yritysverkostojakin. Toimijoita on pyritty ohjaamaan yhteistyöhön hanketoiminnan ja rahoituksen avulla. Asiaa on edistetty myös laatimalla yhteisiä strategioita, mutta riittävää kokonaisuutta ei ole kuitenkaan vielä saavutettu. Esimerkiksi luontomatkailupuolella yhteistyössä nähdään vielä runsaasti tiivistämisen tarvetta.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat mm. Martat ja 4H-verkoston. Kokemukset yhteistyöstä ovat olleet pääosin myönteisiä. Yhteistyötä on tehty esimerkiksi messujen merkeissä.

3.5.10 Etelä-Karjala

Etelä-Karjalassa ilmapiirin arvioitiin toimineen hyvin yhteistyön osalta. Kuitenkin alaan liittyviin koulutuksiin yms. on ollut haastateltujen mukaan vaikeaa saada väkeä mukaan. Erityisesti nuorten osallistuminen on ollut hankalaa. Silti alan yrittäjien arvioitiin pitävän ilmapiiriä hyvänä ja innostuneena. Alaan uskotaan. Sen sijaan päät-

täjätason toivottiin arvostavan alaa nykyistä enemmän.

Verkostoitumisen osalta luontoyrittäjyyttä ei haastateltujen mielestä pidetty ainakaan huonompana kuin muutkaan alat. Projektien avulla asiassa ollaan hyvällä alulla, vaikka helppoa kehittyminen ei ole vastaajien mukaan ollutkaan. Esimerkiksi matkailupuolella yrittäjät tuntevat toisiaan ja jotain on jo tehtykin yhdessä. Toiminnalliseen yhteistyöhön on kuitenkin vielä matkaa. Puupuolella on töitä edessä enemmän, koska toimijat ovat olleet varsin vähän yhteistyössä aikaisemmin ja tarpeet yhteistyöhön ovat suuremmat. Muuhun yritystoimintaan verrattuna matkailu- ja elintarvikealoilla ollaan haastateltujen mukaan verkostoitumisessa kärkipäässä ja puualalla keskiarvotasolla.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat alaan liittyvät hankkeet (mm. Kärkikuntien puuprojekti, Savitaipaleen Puujaloin-projekti, Reitti-projekti, jossa koottu ohjelmanpalveluita ja yrityksiä yhteen), erä- ja luontomatkailuun liittyvän yritysverkoston Savitaipaleella (alihankkijoita esimerkiksi ohjelmanpalveluiden suhteen), maaseutukeskuksen, Imatran ja Lappeenrannan matkailuorganisaatiot, alueen kehitysyritykset, Ruokolahden matkailuyrittäjät, Bonwoodin, Villin Lupiinin (paikalliset raaka-aineet käsitöissä) ja Parikala Oy:n (kalastajien ja kalamyyjän yhteistyö).

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset ovat olleet pääosin myönteisiä. Yhteistyö on haastateltujen mukaan toiminut ja ilmapiiri on ollut hyvä. Kiinteitä verkostoja on kuitenkin toistaiseksi vähän. Tulokseksi on kuitenkin ollut yhteisiä tuotteita, alihankintaa sekä yhteistä myyntiä ja markkinointia.

3.5.11 Etelä-Savo

Etelä-Savossa ilmapiiriä kuvaavana kattoajatuksena on haastateltujen mukaan pyritty lyömään läpi ekomaakunta- ja luomujuttua. Tämä näkökulma lisää alan kehittymis- ja markkinointimahdollisuuksia

maakunnassa. Kuitenkin esimerkiksi keuruutuotepuolen ja yleensä luontoyrittäjyyden toiminta on vastanneiden mielestä vielä varsin heterogeenista. Yritystasolla on syntynyt seutukunnittain painottunutta yhteistoimintaa esimerkiksi laitteiden käytön suhteen. Maakuntatasolla on saatu aikaan yhteistä markkinointia. Haastateltujen mielestä kateellisuutta ja kyräilyäkin esiintyy. Kokonaisuudessaan ilmapiiriä pidettiin positiivisena, mutta odottavana. Organisoitumista kuitenkin kaivattiin lisää.

Luontoyrittäjyyden arvostuksen toivottiin kehittyvän. Vastanneiden mielestä harrastelunomaiseen toimintaan ei oikein arvata panostaa. Tietoisuuden lisääminen alan kaupallisesta toiminnasta nähtiin tärkeänä, jolloin yrittäjyys voisi saada nykyistä paremmin sijaa. Toiminnan pienimuotoisuuden takia alan yrittäjäkunnassa vaihtuvuus voi olla kohtalaisen suurta. Sisukkuutta ja pitkäjänteisyyttä lisäisi alan tietämyksen ja yritystoiminnan perusteiden kehittäminen.

Haastateltujen mielestä puu- ja matkailuala ovat menneet selkeästi eteenpäin yhteistyön kehittymisen suhteen viimeisten viiden vuoden aikana. Sen sijaan esimerkiksi kala-alalla toiminnassa ollaan vasta alussa. Aikaisemmin yhteistyöhön ei ollut vastaajien mukaan suurta hanakkuutta, mutta nyt esimerkiksi sahurit jakavat keskenään osaamista ja materiaalia. Matkailupuolella on luotu suhteita matkatoimistoihin ja erilaistamalla palveluita saatu aikaan riittävästi aktiviteetteja isoillekin yrityksille. Verkottumishalukkuutta on erityisesti, kun saadaan aikaan mahdollisuuksia markkinointipuolella. Lisäksi pienistä yhteistyömalleista nähtiin saatavan esimerkkejä ja kokemuksia yhteistyön laajenemiseksi. Aktiivisuutta kuitenkin kaivattaisiin lisää. Haastateltujen mukaan toimijat saattavat odottaa, että joku muu taho ottaisi vastuuta kehittämisestä. Valmiiseen verkostoon olisi helpompi liittyä.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat matkailun markkinointiverkostot (Savonlinnan Matkailupalvelut, Saimaan Matkailu), matkailuyrittä-

jien yhdistykset (mm. Itä-Suomen maaseutumatkailuyrittäjien yhdistys, Sulkavan Samalla veneellä ry ja Lomantekijät ry), Savon Muan Inarin, käsityöalan yhteistyöryhmät (Saima-talo, Rustiikki), Maaseutuyritysten yhteistyöverkoston (MYY-verkosto, jossa yhteistä tuotekehitystä, markkinointia ja liiketoimintasuunnittelua elintarvike-, matkailu- ja käsityöryttäjien piirissä), Kissakosken yrittäjät, alaan liittyvien hankkeitten verkostot (Puula-Kyyvesi ja Puula-Taival -yrittäjärengas, Yritys-Atrain), suunnitteilla olevan Taitotemppu-osuuskunnan (ohjelmalvelut), Opas Tiinan ympärilleen luoman yritysverkoston (mm. maatiloja, matkailutiloja, ratsutiloja ja käsityöläisiä), Luonto-Paronit Oy:n yhteistyöverkoston, Maa- ja kotitalousnaiset (sieni-neuvonta), Heinäveden Yrttipajan poimijaverkoston, kala-alan kylmäketjuverkoston jääasemineen, kalastajineen ja jalostusyrietyksineen, hiilen poltto-osuuskunnat, Koloveden seudun markkinointiyhteistyön, sekä Helsingin yliopiston Aikuiskoulutuskeskuksen Mikkelin yksikön, Ympäristötekniikan Instituutin ja Maatalouden tutkimuskeskuksen tutkimusaseman hankeyhteistyön (Ekoneum). Valtakunnallisina verkostoina mainittiin Suomen Yrtit ry, Elo-verkosto, Puualan osaamiskeskus sekä 4H.

Yhteistyöverkostoista saatuja kokemuksia haastatellut pitivät enimmäkseen myönteisinä, vaikka vielä ei runsaasti yksityiskohdista tietoa aiheesta oltu saatukaan. Yhteistoimintaa on ollut vastaajien mukaan lisääntyvästi koulutuksen, tiedonvälityksen, laadun kehittämisen, tuotekehityksen, työnjaon, markkinoinnin, kokemusten vertailun yms. muodossa tuloksia saaden. Laadun ja hinnan kehittämisen takia on ollut haastateltujen mukaan ulkoinen pakko yhteistyön merkityksen tajuamiseen erityisesti puu- ja matkailupuolella. Asiakkaiden on nähty olevan kiinnostuneita laajoista palvelukokonaisuuksista tai isoista sarjoista. Kuitenkin yhteistyön omaehtoista muodostumista pidettiin vahvuutena. Toistaiseksi yhteistyö ei ole ollut alueellisesti kovin laajaa.

3.5.12 Pohjois-Savo

Pohjois-Savossa luontoyrittäjyyteen on haastateltujen mukaan kohdistunut suuresta innosta huolimatta kovasti ennakkoluuloja. ”Onkohan tuo mittää?” ”Tokko tuosta mittää tulloo?” Toisaalta arvioitiin, että kyse voi olla terveestä kriittisyydestä uutta alaa kohtaan. Erityisesti matkailussa ilmapiiri on vastaajien mielestä kuitenkin muuttunut muutaman viime vuoden aikana alaa arvostavaksi. ”Hulluja ideoita on riittävästi.” Kynnys lähteä harrastajasta yrittäjäksi on silti turhan korkea monella luontoyrittäjyyden osa-alueella, esimerkiksi kalastus- ja keruutuotealoilla. Lisäksi savolaisten arveltiin itse olevan päällysmiehiä ja varsinaisten alan yrittäjien nähdään tulevan muualta.

Erityisesti rahoittajien suhteen haastatellut toivoivat lisää alan tuntemusta ja arvostusta. Luontoyrittäjyyskin pitäisi noteerata yrittäjyytenä. Alan yritystoiminnan vakuuttavuuden kehittymisen takia verkostoitumista pidettiin tärkeänä. Yhteistyökumppaneita onkin pidetty mm. rahoituksen myöntämisen ehtona. Pienistä toiminnoista halutaan muodostaa kokonaisuus. Tähän nähtiin mahdollisuuksia koulutuksen ja muiden kehittämistoimien avulla. Innostusta ja kiinnostusta mm. tuotekehitykseen yrityksissä vastaajien mielestä kuitenkin jo on.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Tahkovuoren matkailuyritysten yhteistoimet, matkailuyrittäjien yhdistykset, Lakeland-yhteistyön, Saimaan Matkailun, Ylä-Savon Matkailun, Suomen Luontomatkat, alan hankkeisiin liittyvät verkostot (Kulinaari, Ota Savo Onkeesi, reitistöhankeet), Savonia Food Centerin, marja-alan yhteistyön, viinitietokeskuksen sekä laivaliikenneyhteyksien muodostaman verkoston. Valtakunnallisena verkostoina mainittiin Elintarvikeosamiskeskus, Puuosaamiskeskus, Arktiset Aromit, Suomen Viinitilayrittäjät ry ja kiviherhojen valtakunnallinen yhdistys.

Yhteistyöverkostoista saatuja kokemuksia haastatellut pitivät pääosin positiivisi-

na, vaikka usein verkottumisessa ei olukaan kovin pitkällä. Toistaiseksi yhteisissä toimissa on tavallisesti painotettu toisten toimijoiden tuntemaan oppimista ja luottamuksen synnyttämistä yhteisten tapaamisten merkeissä. Yhteistyön hyötyjä ja välttämättömyyttä ei ole haastateltujen mielestä vielä riittävästi tajuttu. Kuitenkin yhteistyökuvioiden tuloksena on ollut myös onnistuneita saavutuksia kuten uusia yrityksiä, innovaatioita ja palveluita erityisesti matkailupuolella. Yhteistyöhengen löytämisessä markkinoinnin suhteen on ollut haastateltujen mielestä jonkin verran ongelmia.

3.5.13 Pohjois-Karjala

Pohjois-Karjalassa on haastateltujen mukaan yhteistilaisuuksien kautta tapahtuvan tiedon välittymisen avulla saatu yhteistyötä käyntiin ja ilmapiiriä kehittymään. Perinteisesti yrittäjät ovat kuitenkin toimineet paljolti yksikseen ja itse tehden toisten toimijoiden ollessa lähinnä kilpailijoita. Erään haastatellun mukaan omista puuhista ei helposti kerrota omalle vaimollekaan ja jos jollekin kerrotaan, se ilkkuu. Hankkeitten puitteissa on järjestetty yhteistä toimintaa ja matkoja asioiden avartamiseksi. Pieniä hankkeita onkin ollut runsaasti. Erityisesti matkailuyritykset ovat jo kyllästyneet lukuisiin koulutus- ja verkostointihankkeisiin. Pahimmassa tapauksessa alaa kehittävät organisaatiot kilpailevat keskenään hankkeillaan.

Yhteistyön kasvun ja alan kehittymisen hankaluutena on vastaajien mielestä karjalaisen kateuden lisäksi erityisesti toiminnan harrastelijamaisuus, yritysten pienuus ja hajanaisuus sekä tuotteiden samanlaisuus riittämättömän erilaistamisen takia. Haluja kehittymiseen kuitenkin on, sillä on alettu nähdä, että rohkeuden, oma-aloitteisuuden ja yhteistyön avulla voi menestyä. Asenteiden luontoyrittäjyyttä kohtaan toivottiin kohentuvan, vaikka myönteiseen suuntaan oltiinkin jo menossa. Esimerkiksi kuntien ja rahoittajien tulisi nähdä selkeämmin alueen luontoyrittäjyyteen liitty-

vät vahvuudet puuhun ja metalliin panostamisen rinnalla. Kokonaisuudessaan luontoyrittäjyyden ilmapiiri on haastateltujen mielestä positiivisen kiinnostunut ja tuskin muuhun yritystoimintaan verrattuna huonompi, mutta verkostoitumisessa nähtiin vielä paljon tehtävää.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat alaan liittyvien hankkeiden verkostot (mm. Karjalan Kierros, Matikka), maaseutukeskuksen, tiedepuiston, Karjalaiset Taitajat (käsityöala), keruutuotealan osuuskunnat, Maku-Karjalan, 4H-verkoston, Metsänväen (pienien ohjelmalveluyritysten yhteistyöverkko, markkinointi ja tuotekehitys matkailualalla), Carelian Adventures -yritysverkoston, Heinävedellä toimivan matkailuverkoston, Lieksan Matkailun, Pohjois-Karjalan Matkailumarkkinoinnin ja Kolin kehitteillä olevan yhteistyön. Valtakunnallisena verkostoina mainittiin Elintarvikealan osaamiskeskus, Matkailun verkostoyliopisto, käsityökeskusverkosto ja keruutuoteneuvojaverkosto.

Päällimmäinen kokemus luontoyrittäjyyteen liittyvistä yhteistyöverkostoista on haastateltujen mukaan se, että yhteistyö on alettu mieltää tarpeelliseksi, vaikka vaikeuksia asian käytännön toteutuksessa onkin ollut. Hyvissä hankkeissa on kuitenkin onnistuttu mm. alihankintatyyppisten tuotepakettien rakentamisessa, tasokkaiden esitteiden toteutuksessa, kontaktien luomisessa ja yhteismyynnissä. Projektien vetäjien osaamista, työnjakoa ja yhteisten tavoitteiden löytymistä pidettiin tärkeänä yhteistoiminnan kehittämisen kannalta. Toistaiseksi yrittäjien sitoutuminen nähtiin varsin matalana. Lisäksi vastaajien mielestä omaa osaamista ei helposti paljasteta toisille, jolloin toisiaan täydentäviä tuotteita ei pääse juuri syntymään.

3.5.14 Keski-Suomi

Keski-Suomessa on haastateltujen mukaan havaittu varsin varhaisessa vaiheessa luontoon tarjoamat mahdollisuudet. Myös yhteistyö on kehittynyt hyvin, vaikka seutu-

kuntakohtaisia eroja onkin. Esimerkiksi Saarijärven seudulla ollaan vastaajien mielestä alan kulttuurissa jo pitkällä. Yhteistyön etuja ymmärretään mm. hanketoiminnan ansiosta. Yhteistyökumppaneita ollaan jo hakemassa oman alueen ulkopuolelta, erityisesti idästä. Yrittäjät tuntevat toisiaan ja pystyvät keskustelemaan erittäin hyvin keskenään. Erityisesti matkailupuolella ilmapiiri arvioidaan positiiviseksi ja eteenpäin tyrkkiväksi. Toki joukkoon nähtiin mahtuvan myös kateutta ja ennakkoluuloisuutta sekä ihmettelystä ja epäilyä uusia toimintatapoja kohtaan. Lisäksi käytännön toiminnassa ja yhteistyössä on haastateltujen mukaan vielä kehittämisen varaa, vaikka verkostoja onkin jo alkanut syntyä. Keruutuotealueella yhteistoiminta hakee vastaajien mielestä vielä muotojaan.

Osassa Keski-Suomea perinteet yrittäjyyteen ovat haastateltujen mielestä varsin vähäisiä, koska seudulla on ollut metsiä ja suurteollisuutta, jossa on tarvittu työvoimaa. Ns. savupiippualueilla kynnys yrittäjyyteen on maaseutualueita korkeammalla. Tehtaiden lähellä kannustinta yrittäjyyteen ei ole ollut. Nykyisin pk-yrittäjyys kiinnostaa, kun haetaan uusia mahdollisuuksia. Toimijoita tulee alalle myös maatalouden ulkopuolelta. Luonto nähdään yhtenä alueen vahvuutena ja kunnatkin suhtautuvat aihealueen kehittämiseen myönteisesti. Syrjäisille maaseutualueille halutaan löytää uusia elinkeinomahdollisuuksia. Haastateltujen mukaan alan yrityskulttuurin lyhyiden ja toiminnan pienimuotoisuuden takia luontomatkailevan saatikka yleensä luontoyrittäjyyden ei ole onnistunut saavuttaa kunnan elinkeinon asemaa.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat alueelliset matkailuorganisaatiot ja kehittämissyhtiöt, alan hankkeisiin ja reitistöihin liittyvät verkostot, 4H-verkoston, suoalan toimijoiden yhteistyöverkoston (erityisesti hanketasolla), kehitteillä olevan suo-osaamiskeskukseen, lammikkokasvattajien yhdistyksen, Vokotus-osuuskunnan (markkinointi ja hankinta luontomatkailevalle), Himmeli-verkon Leivonmäellä sekä suoramyyntipisteet.

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset olivat myönteisiä, vaikka alaan liittyviä varsinaisia organisoituneita verkostoja arvioitiin olevan vähän. Yrittäjät ovat oppineet tuntemaan toisiaan ja alkaneet ymmärtää, että toisen toimijan menestymisestä koituu heille itselleenkin hyötyä ajan oloon. Toimintaa on ollut erityisesti yhteismarkkinoinnin suhteen.

3.5.15 Etelä-Pohjanmaa

Etelä-Pohjanmaalla perinteet pienyrittäjyyteen ovat vankat ja pitkät. Luontoyrittäjyyteen liittyen erityisesti puun pienimuotoinen jalostaminen on maakunnassa yleistä. Sen sijaan muita luontoyrittäjyyden alueita on pitkään aliarvostettu. Muuhun yrittäjyyteen verrattuna alan toimintaa on pidetty harrastusluontoisena puuhasteluna. Kuitenkin asenteet ovat muuttuneet viime vuosina. Perinteisten elinkeinojen tilalle haetaan uusia mahdollisuuksia esimerkiksi soilta ja luontomatkailemista. Hyvät, eksoottisilta vaikuttavat esimerkit ovat saaneet alueella runsaasti myönteistä julkisuutta.

Alaan liittyvä yhteistoiminta ja verkostoituminen ovat lisääntyneet voimakkaasti viimeisten vuosien aikana vilkkaan hanketoiminnan ansiosta. Esimerkiksi suo- ja turvealan toimijat ovat löytäneet toisensa aktiivisen Elantoa Suosta -työohjelman toimesta ja pystyneet kehittämään yhteistä koulutusta sekä tuotekehitys- ja markkinointitoimintaa. Yhteistyö on ollut tällä alalla vilkasta mm. Keski-Suomen suuntaan. Yhteistyö ja koordinaatio nähdään toimijoiden välillä tärkeänä asiana ja siihen on pyritty toimissa keskittymään. Myös luontomatkaileminen erityisteemoineen on kehittynyt vahvasti yhteistyön myötä viime vuosina. Luonto on nähty alueen merkittävänä vahvuutena myös rahoittajien suunnalta. Kokonaisuudessaan alueen ilmapiiri on varsin myönteinen luontoyrittäjyydelle vaikka seutukuntarajat ovatkin jossain määrin rajoittaneet yhteistyön syntymistä.

Maakunnassa toimivia alaan liittyviä yhteistyöverkostoja ovat mm. Länsi-Suomen Luontomatkaileminen, alan hankkeitten

verkostot (mm. Elantoa Suosta, luontoyrittäjyyshankkeet, matkaileminen (mm. Lakeuden Kutsu), puuala), luonnonkulttuurin jatkojalostuskeskukseen liittyvät verkostot, 4H-verkosto, matkailuyrittäjien yhdistykset (mm. Prikka ry Ylistarossa ja Järvi-Pohjanmaan Matkailemisuuskunta) sekä Etelä-Pohjanmaan Matkaileminen.

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset ovat olleet pääosin myönteisiä. Toiminnan tuloksena on saatu alaan liittyviä toimijoita aktivoitua ja kyetty mm. innovatiiviseen tuotekehitykseen sekä yhteiseen markkinointiin ja myyntiin.

3.5.16 Pohjanmaa

Pohjanmaalla pidetään ilmapiiriä luontoyrittäjyyden kehittämisen kannalta haastateltujen mielestä pääosin positiivisena. Alaa ei pidetä väheksyttävänä toimialana, vaan se nähdään selkeänä kehittämisaikana. Mahdollisuuksia nähdään sekä oman alueen tuotteiden hyödyntämisessä että erityisesti elämysmatkailemisen kehittämässä. Vastaa- jien mukaan on kuitenkin myös ihmisiä, jotka eivät halua alan toimintaa lähelleen ja jarruttavat tästä syystä alan kehittymistä. Lisäksi joidenkin haastateltujen mukaan kieliasiat saavat aikaan keskusteluvaikeuksia paikallistenkin keskuudessa.

Yhteistyön kehittämiseen nähdään mahdollisuuksia, koska haastateltujen mielestä vähitellen ollaan huomaamassa, että toiminnan laajentaminen vaatii yhteistyötä. Tätä näkökulmaa on tuotu esille hankkeitten, mutta myös viranomaisten suunnalta. Käytännön yhteistyötä arvioidaan kuitenkin olevan vielä vähän ehkä matkailualaa lukuun ottamatta. Yrityksissä ei haastateltujen mielestä vielä riittävästi hahmoteta, millaisia mahdollisuuksia ala yhteistyöpohjaisesti toteutettuna voisi tarjota. Vain omat markat kiinnostavat. Rasitteena ovat myös perinteet. Erään haastatellun mielestä sanotaan, että ei ole aito kyläläinen, jos ei ole käynyt oikeuskiistaa naapurin kanssa. Kilpailun takia yhteistyön syntyminen ei ole helppoa. Tästä syystä seitsemänkin kalastajaa voi tehdä samaa tuo-

tetta toistensa kanssa kilpaillen ilman yhteistyötä. Sen sijaan verkostot, joissa ei tavoitella voittoa, toimivat hyvin joidenkin haastateltujen mielestä. Samoin yhteistyön syntyminen helpottuu, jos tuotanto tapahtuu ulkopuolisille markkinoille.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat luonto-opasringin, Milka-osuuskunnan (elämysmatkailu) ja alaan liittyvien hankkeitten verkostot (mm. reitistöhankkeet ja Mat från Kvarken -elinvarvkehankkeen).

Olemassa olevista yhteistyöverkoista saadut kokemukset olivat haastateltujen mielestä pääasiassa hyviä, vaikka toiminta onkin ollut verrattain vähäistä ja alkuvaiheessa. Alihankinnan avulla on pystytty toteuttamaan erilaisia matkailupaketteja. Työ on kuitenkin vielä kesken ja yhteistyössä opettelemista.

3.5.17 Keski-Pohjanmaa

Keski-Pohjanmaalla pidetään haastateltujen mukaan ilmapiiriä luontoyrittäjyyden kehittämisen kannalta pääosin positiivisena ja jopa otollisena, vaikka alueellista vaihtelua esiintyykin. Alaan suhtaudutaan enimmäkseen varsin myönteisesti ja siitä puhutaan. Rahoittajien toivotaan kuitenkin arvostavan alaa nykyistä enemmän. Kokonaisuudessaan maakunnassa nähdään, että alalla voidaan saada elinkeinotoimintaa aikaan, vaikka toistaiseksi tulokset eivät ole olleet kovin suuria. Hankkeitten toimesta tehtävä kehittämistyö on vielä kesken, joten tuloksia odotetaan muutamien vuosien kuluessa. Ala on maakunnassa lähes kokonaan uutta toimintaa, joten epäilyäkin alaa kohtaan vastaajien mielestä esiintyy. Lähinnä keruutuotepuolella on ollut pisimpään toimintaa.

Yhteistyön kehittämisessä Keski-Pohjanmaalla ollaan haastateltujen mukaan vielä alussa. Enimmäkseen yrityksissä arvioitiin puurettavan itsekseen, mutta asenteiden puolesta verkottumiseen nähtiin olevan mahdollisuuksia. Erityisesti matkailupuolella vastaajien mielestä on jo tapahtunutkin verkottumista. Pelkkä yhteistyö ei

haastateltujen mukaan kuitenkaan riitä, vaan myös itse yritystoimintaa ja laatuasioita olisi kehitettävä. Näin voidaan vaikuttaa alan arvostukseen.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Lestijoen elämysmatkailuverkoston, Peuranpolun erämatkailun, alaan liittyvien hankkeitten verkostot, 4H-verkoston, tupasvillaan liittyvän yhteistyön ja matkailun markkinointiorganisaatiot.

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset olivat haastateltujen mielestä enimmäkseen hyviä. Toiminta on kuitenkin ollut vielä varsin vähäistä ja yhteistyö hyvin epävirallista. Yhteydenpito on kuitenkin lisääntynyt toimijoiden välillä ja nähdään aikaisempaa tärkeämpänä.

3.5.18 Pohjois-Pohjanmaa

Pohjois-Pohjanmaalla haastatellut arvioivat alan ilmapiirin ja yhteistyöhalukkuuden hyväksi, vaikka toki kateutta ja kilpailuaakin nähtiin esiintyvän. Luontoyrittäjyys hyväksytään ja nähdään alueen vahvuutena ja myös identiteetin tuojana. Niin matkailussa kuin muussakin luontoyrittäjyystoiminnassa yritys ympäristö arvioitiin hyväksi erityisesti alueilla, joilla toimintaa oli jo ollut pitkään. Siellä missä toiminta oli uutta, ilmapiiriäkin oli kehittymässä. Niinpä haastateltujen mukaan alueelliset erot voivat olla suuria esimerkiksi perinteisen voimakkaan viljelyn alueen ja syrjäseutujen välillä. Toisaalta joidenkin vastaajien mielestä uudet toimijat vaikuttavat olevan nopeammin valmiita yhteistyöhön kuin alalla pitkään toimineet (vanha kaarti).

Verkostoituminen koetaan haastateltujen mielestä tarpeelliseksi lähes kaikilla tahoilla, mutta yrittäjät vetoavat helposti ajan puutteeseen. Itsellisten yrittäjien käytännön yhteistyö on ollut vastaajien mukaan varsin vähäistä. Toiminnan kehittämiseen tunnutaan tarvittavan ulkopuolisia resursseja. Hanketoimin onkin jo saatu kehittymistä aikaan varsinkin seutukuntatasolla. Joidenkin vastaajien mukaan yhteistyön tärkeys nähdään erityisesti vientiin tähtäävässä yri-

tyksissä, joissa ei kilpailla kotimarkkinoista. Alueella arvioidaan kuitenkin olevan kysyntää verkostoituneille palveluille esimerkiksi matkailun suhteen. Kokonaisuudessaan yhteistyön suhteen Pohjois-Pohjanmaalla ollaan haastateltujen mielestä menossa hyvään suuntaan.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat alaan liittyvien hankkeiden verkostot, Pohjois-Pohjanmaan kylät ry:n, alueelliset matkailu- ja kehittämisorganisaatiot (mm. Kuusamon Matkailu Oy, Kuusamon Karhuntutassu, Rukapalvelu Oy, Koillismaan Kehitys Oy), maaseutukeskuksen, Finn by Bike -pyöräilytapahtuman, 4H-verkoston, Erämaa keskellä Suomea -matkailuverkoston, Rokua-strategia -hankkeen, Käsityöpuoti-yrittäjät, matkailuyrittäjien yhdistykset (mm. Pyhäjärvi), Ruoka-Kuusamo ry:n, Lakeuden Kulinaari osuuskunnan, Hukkareissun ja Koskikodan (matkailualan verkostoituneita ja yhteistoimintaa toteuttavia yrityksiä) sekä Koillismaan ammatillisen aikuiskoulutuskeskuksen kokoaman pienten käsityöryttäjien verkoston.

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset ovat olleet haastateltujen mielestä pääosin myönteisiä ja tuntuvat paranevan kaiken aikaa. Yritykset ovat löytäneet toisiaan ja uusia yhteistyökuvioita on syntymässä myös kansainvälisten kumppaneiden suuntaan. Markkinointi ja myynti ovat usein keskeinen osa yhteistoimintaa. Kaikkien tai koko maakunnan osalta ajatuksissa ei olla vielä kuitenkaan sillä tasolla, että verkostoita osattaisiin hyödyntää riittävän tehokkaasti.

3.5.19 Kainuu

Kainuussa yritysympäristö ja ilmapiiri luontoyrittäjyyden kehittämisen kannalta on edistynyt haastateltujen mielestä vahvasti viime vuosina. Luontoyrittäjyys nähdään suhteellisen positiivisena ja kehittyvänä alana, mutta varsinaista painopistealuetta siitä ei ole vielä muodostunut. Toimintaa pidetään paljon muiden elinkeinojen täydentäjänä. Alaan liittyen maakunnassa on

vastaajien mukaan perinteistä osaamista ja halua tehdä tätä työtä. Toisaalta maakunnassa on joidenkin vastaajien mielestä myös negatiivista ilmapiiriä, joka ei kannusta jäämään alueelle asumaan ja yrittämään.

Yhteistyö nähdään haastateltujen mielestä varsinkin puhetasolla tärkeänä, vaikka muutamien vastaajien mukaan yksin yrittäminen, kateus ja kotiin päin vetäminen onkin ollut alueella perinteenä. Yhteistyövalmiudet ovat parantuneet, joskin usein taloudellisen tilanteen pakottamana. Verkottumista on tapahtunut, kun yritystoimintaan on saavutettu lisää laajuutta. Myös projekteilla on saatu yhteistyömahdollisuuksia kehittymään. Erityisesti tutkimuksen ja koulutuksen suuntaan haastateltujen mukaan kaivataan nykyistä sujuvampia yhteyksiä, koska tällä hetkellä esimerkiksi matkailun osalta yrittäjien on itse haettava tiedot markkinoilta.

Joillain aloilla yrittäjien keski-ään korkeus rajoittaa joidenkin haastateltujen mukaan toiminnan uudistumista ja uuden oppimista, jolloin vanhoissa yrityksissä toimitaan pienessä mittakaavassa kehittymättä. Uusilla yrittäjillä arvioitiin olevan halukkuutta yhteistyöhön vanhoja paremmin. Yhteistyön kehittämiseksi ja alan arvostuksen parantamiseksi kaivataan kuitenkin hyviä esimerkkejä, koska aihepiirien kehittymisessä ollaan kuitenkin enimmäkseen vasta alussa.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat Arktiset Aromit ja Villin Pohjolan valtakunnallisina toimijoina, Kulinaari-hankkeen, POHERIKA-hankkeen, alaan liittyvien muiden hankkeiden verkostot, Sininen Kainuu ry:n (maakunnallinen matkailuyrittäjien yhdistys), puualan kehittämiskeskus, Hiilimestarit osuuskunnan, Metsän Aarteet osuuskunnan, Kainuun Luontomatkat, Villi Aromi Oy:n, Axel Rose -markkinointi- ja myyntiyrityksen sekä alan yrittäjien luomat jäkälä- ja marja-alan poimijaverkostot.

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset haastatellut arvioivat monin paikoin hyviksi, vaikka toiminnan tuloksien arvioitiinkin näkyvän parhaiten vasta muutaman

vuoden kuluttua. Valmiuksia yhteistyöhön tuntuu vastaajien mielestä kuitenkin olevan. Markkinointipuolella onkin haastateltujen mukaan jo saavutettu jotain, mutta tekemistä vielä riittää. Esimerkiksi Vuokatin matkailussa on pyritty ja onnistuttukin antamaan ulospäin yhteistyötä tekevän alueen kuva yhteisen nimen ja logon sekä muun yhteisen markkinoinnin avulla. Paikallisen yhteistyön arvioitiin toimivan matkailupuolella hyvin, mutta sen sijaan maakunnallista yhtenäisyyttä alalla ei ole haastateltujen mielestä vielä riittävästi löydetty.

3.5.20 Lappi

Lapissa ilmapiiri luontoyrittämisen suhteen on haastateltujen mukaan myönteinen ja innostunut. Alan nähtiin olevan vähitellen saamassa ilmaa siipiensä alle. Vaikka toimintaa on rakennettu vähitellen, on yllättävän moni uskaltanut lähteä alan pienyrityksiksi. Nyt Lapissa ponnistellaankin jo kovasti verkostoitumisen suhteen, jotta alalla päästäisiin kasvattamaan toiminnan mittakaavaa ja kehittämään markkinointia. Myös etäisyyksien takia yhteistyö on vastaajien mielestä välttämätöntä.

Koko kehittämistoiminta on haastateltujen mukaan lähtenyt maakunnassa liikkeelle verkostoajattelusta. Yhteistyön kehittämisessä onkin vähitellen päästy eteenpäin, vaikka helppoa työ ei ole ollut. Paikallisesti kateus voi olla merkittävä sekä alan että yhteistyön kehittymistä estävä tekijä. Toisten toimijoiden ja heidän tarjontansa tunteminen on haastateltujen mielestä kuitenkin mm. hankkeitten ansiosta parantunut. Verkostoitumisen arvioitiin olevan luultavasti pisimmällä keruutuotealalla. Matkailupuoli on ehkä elänyt hienoisista levähdyskautta, mutta nyt alalla ollaan

joidenkin haastateltujen mielestä hakemassa uusia mahdollisuuksia esimerkiksi ohjelmapalvelujen kehittämisen kautta. Myös yhdessä tekemisen hengen arvioitiin olevan nousussa erityisesti uusien toimijoiden piirissä.

Alueella toimivina yhteistyöverkostoina haastatellut mainitsivat alan hankkeitten verkostot, maaseutukeskuksen verkostoinen, markkinointiverkoston, alaan liittyvät osuuskunnat (mm. Finn Pettu osuuskunta, Ekoarkkinen osuuskunta), Arktisin Käsien ry (käsityö- ja luonnontuotealan verkosto), 4H-verkoston, Sallan Poropuiston, hoito- ja matkailualan yrittäjien yhteistyön sekä karkkiverkoston.

Yhteistyöverkostoista saadut kokemukset arvioitiin hyviksi, vaikka työ nähtiinkin hitaana. Vaikka paljon oli saavutettukin, tuotekehityksessä ja markkinoinnissa arvioitiin olevan vielä kovasti tekemistä ja mahdollisuuksia yhteistyön avulla.

3.6 Yhteistyön laajentamisessa nähdyt mahdollisuudet

3.6.1 Yhteistyökumppaneita yli rajojen

Haastatelluilta kysyttiin, mitä toiveita tai mahdollisuuksia he näkivät yhteistyön laajenemisen suhteen. Maantieteellisesti tarkasteltuna luontoyrittäjyyden yhteistyön toivottiin kehittyvän selvästi nykyistä laajemmalle alueelle (Taulukko 1). Erityisen tärkeänä mainittiin maakuntarajat rikkova, maakuntien välinen yhteistyö, mutta myös valtakunnalliselle tasolle ulottuvaa toimintaa toivottiin. Lisäksi maakuntatasolla ja kuntarajojen yli tapahtuva yhteistyö nähtiin tärkeänä.

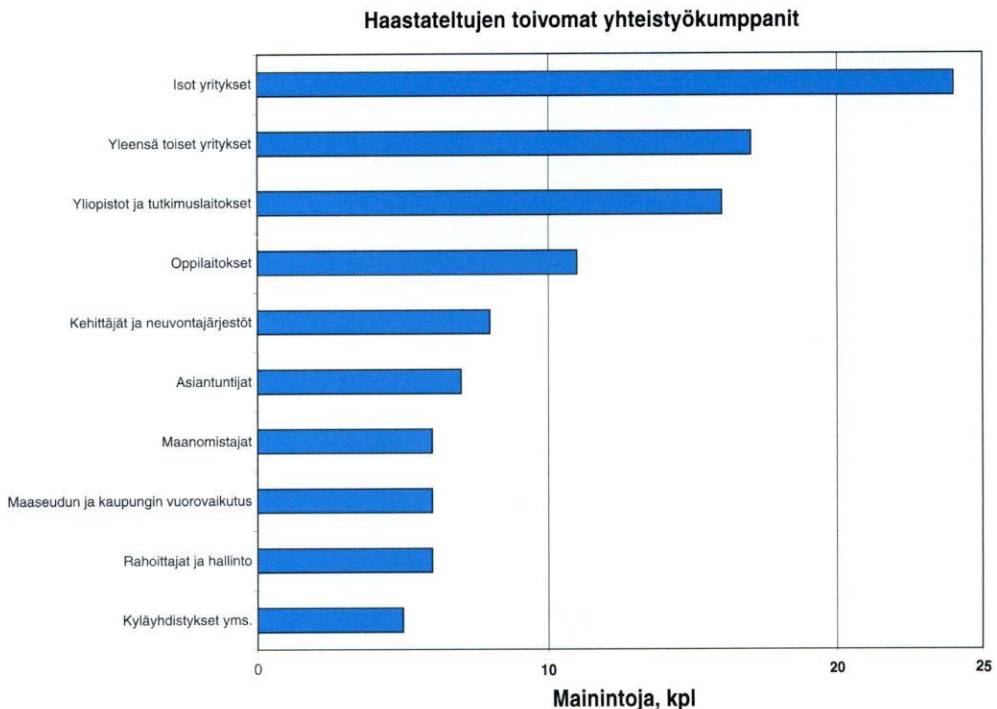
Taulukko 1. Haastateltujen toiveet yhteistyön alueellisesta laajuudesta.

1. Maakuntarajat rikkova, maakuntien välinen yhteistyö (27 mainintaa)
2. Valtakunnallinen yhteistyö (9 mainintaa)
3. Maakunnan tasolla (7 mainintaa)
4. Kuntarajat rikkova yhteistyö (6 mainintaa)
5. Paikallinen yhteistyö (2 mainintaa)

Taulukko 2. Haastateltujen toiveet mahdollisista yhteistyökumppaneista.

1. Isot yritykset, kärkiyritykset (sekä omalla alalla että muuten) (24 mainintaa)
2. Yleensä toiset yrittäjät (17 mainintaa)
3. Yliopistot ja tutkimuslaitokset (16 mainintaa)
4. Oppilaitokset (11 mainintaa)
5. Alan kehittäjät ja neuvontajärjestöt (8 mainintaa)
6. Alan ammattilaiset ja asiantuntijat (7 mainintaa)
7. Maaseudun ja kaupungin välinen vuorovaikutus (6 mainintaa)
8. Maanomistajat (6 mainintaa)
9. Rahoittajat ja hallinto (6 mainintaa)
10. Asukasyhdistykset, kyläkunnat yms. (5 mainintaa)

Kuva 3. Haastateltujen toivotat yhteistyökumppanit.

Erityisen toivottavina yhteistyökumppaneina nähtiin yritykset (Taulukko 2 ja Kuva 3). Varsinkin isojen, joko luontoyrittäjyydessä tai alan ulkopuolella toimivien kärkiyritysten, mutta myös yleensä toisten yrittäjien haluttiin olevan mukana yhteistyössä alan toiminnan laajentamiseksi. Hyvin tärkeinä yhteistyökumppaneina pidettiin myös yliopistoja ja alan tutkimuslaitoksia. Muina merkittävinä yhteistyötahoina mainittiin erityisesti oppilaitokset, neuvontaorganisaatiot ja alan asiantuntijat.

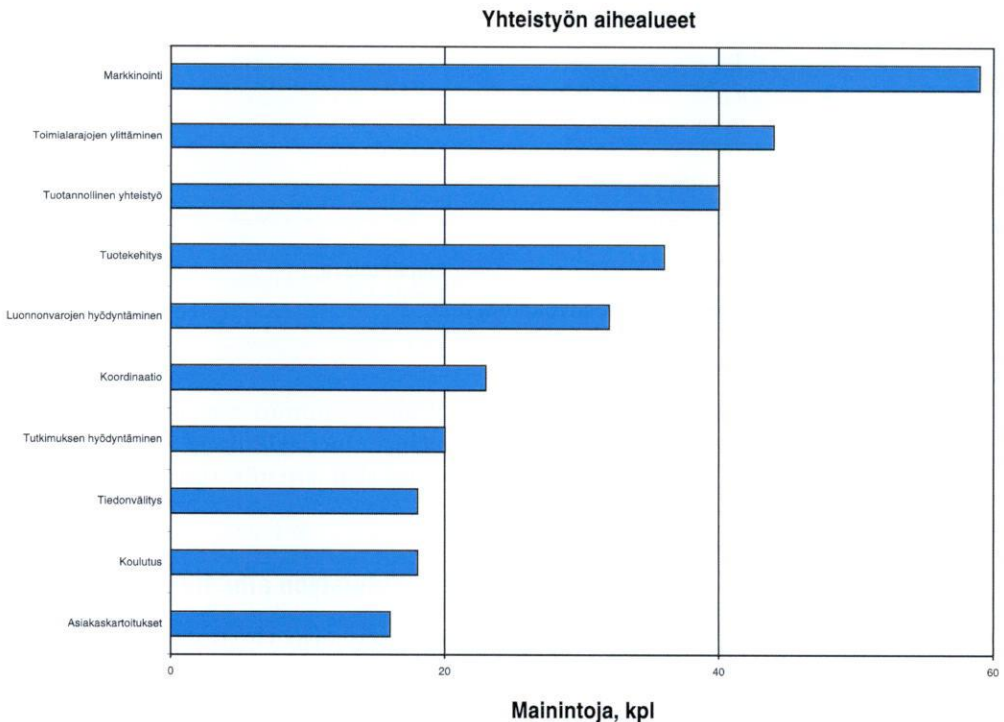
Muita mainittuja tahoja olivat luonnonsuojelijat, metsäyhtiöt ja -ammattilaiset, liikunta-alan järjestöt, riistaväki sekä kaupat.

3.6.2 Yhteistyön aihealueet

Aihealueet, joissa yhteistyön laajeneminen nähtiin toivottavana tai mahdollisena luontoyrittäjyydessä, painottuivat erityisesti liiketoiminnalliseen yhteistyöhön (Taulukko 3 ja Kuva 4). Varsinkin markkinointi- ja

Taulukko 3. Haastateltujen esittämät aihealueet, joissa yhteistyön laajeneminen nähtiin toivottavaksi tai mahdolliseksi luontoyrittäjydessä.

1. Markkinointi ja myynti (myös ulkomaille), yhteiset tuotemerkit tai yhteinen imago (59 mainintaa)
2. Poikkeittieteellisyys, toimialan yli menevä yhteistyö, (esimerkiksi matkailu, käsityöala, elintarvikeala sekä maatilatalous) (44 mainintaa)
3. Tuotannollinen yhteistyö, yhteiset paketit ja tuotteet, tehtävien jako, erikoistuminen, jalostusketju (40 mainintaa)
4. Tuotekehitys ja jatkojalostus (36 mainintaa)
5. Luonnonvarojen uudet käyttömahdollisuudet tai tehokkaampi hyödyntäminen, paikallisten tuotteiden hyödyntäminen (32 mainintaa)
6. Alan koordinaatio, organisoituminen tai hallinnointi (23 mainintaa)
7. Alan tutkimus ja tutkimustoiminnan hyödyntäminen (20 mainintaa)
8. Alan koulutuksen järjestäminen ja luontokasvatus (yrittäjät, kehittäjät, kouluttajat, kuluttajat) (18 mainintaa)
9. Tiedon vaihto ja välitys, ajan tasalla pysyminen, keskustelufoorumi, tietoverkko (18 mainintaa)
10. Asiakaskartoitukset, asiakaslähtöisyys, palveluverkosto, kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen (16 mainintaa)
11. Kansainvälinen yhteistyö ja kansainvälisyys (12 mainintaa)
12. Yhteinen laatu tai laadun kehittäminen (11 mainintaa)
13. Alihankinta (11 mainintaa)
14. Omien erityispiirteiden hyödyntäminen (11 mainintaa)
15. Nykyisen yhteistyön kehittäminen tiiviimmäksi (11 mainintaa)
16. Ulkopuolisten virikkeiden saanti, uusien asioiden oivaltaminen, hyvien toimintatapojen näkeminen (11 mainintaa)
17. Ammattimaisuus, luotettavuus, yrittäjien osaaminen (10 mainintaa)
18. Keskinäinen tuntemus ja luottamus, yhteistyön asennemuutos (10 mainintaa)
19. Maanomistajasuhteet, hyväksyntä toiminnalle, edunvalvonta (9 mainintaa)
20. Laitekehitys ja uudet tekniikat (7 mainintaa)
21. Raaka-aineiden saatavuus (5 mainintaa)
22. Toimintojen hajauttaminen mm. luonnon kestävyuden takia (3 mainintaa)
23. Ympäristövastuullisuus (2 mainintaa)

Kuva 4. Keskeiset haastateltujen esittämät luontoyrittäjyksen yhteistyön laajenemisen aihealueet.

myyntitoimet yhteisine tuotemerkkeineen ja imagoineen sekä tuotannollinen yhteistyö nähtiin keskeisinä luontoyrittäjyyden yhteistyön laajenemisessa. Yhteistyön toivottiin kehittyvän poikkitieteellisesti oman toimialan ulkopuolelle ulottuvaksi. Raja-aitojen toivottiin rikkoutuvan myös toimialatasolla maantieteellisyyden lisäksi. Tyyppillisenä esimerkkinä tästä esitettiin matkailun, käsityö- ja elintarvikealan sekä maatilatalouden yhteistyötä.

Toisena tärkeänä yhteistyön laajenemisaiheena pidettiin tutkimustiedon ja -toiminnan nykyistä läheisempää hyödynämistä. Luontoyrittäjyyteen liittyvän tutkimuksen toivottiin kehittyvän ja olevan tiiviissä yhteistyössä alan muiden toimijoiden kanssa. Muutoinkin tiedon välittymisen toivottiin kehittyvän. Lisäksi yhteistyö alan koulutuksen suuntaan nähtiin tärkeänä. Tavallisesti erityisalojen yrittäjiä on satunnaisesti kussakin maakunnassa, joten myös koulutuksen järjestämisen kannalta kaivattiin laajaa yhteistyötä.

Merkittävänä yhteistyön kohteena nähtiin luontoyrittäjyyteen liittyvä toiminnan koordinointi, organisoituminen ja hallinnointi. Alan kokoamista, yhdenmukaistamista ja edunvalvontaa pidettiin tärkeänä. Esimerkiksi laadun yhtenäistämisen nähtiin mahdollistavan luottamuksen kehittämistä yrittäjien välillä ja näin auttavan toiminnallisen yhteistyön syntymistä. Koordinoinnin nähtiin auttavan voimavarojen kokoamista ja päällekkäisyyksien karsimisesta. Yhteistyön avulla kehittämistoimia pystyttäisiin suuntaamaan hallitusti toimijoiden intressien mukaisesti.

Yhteistyön kehittämisessä nähtiin tärkeänä paikallisella tasolla muodostuvan monialaisen yhteistyön syntymistä, jolloin puolestaan suurempaan markkinointikokonaisuuteen pystyttäisiin tarjoamaan kokonaisuuksia tuotteita ja tuotepaketteja asiakkaiden tarpeiden mukaisesti eikä vain irrallisia palasia. Myös pienille tuottajille tarjoutuisi näin uusia mahdollisuuksia esimerkiksi alihankinnan muodossa. Yhteistyö nähtiinkin elinehtona maaseudun pienyrityksille. Vaadittavan työnjaon perusteina pi-

dettiin toimijoiden osaamista ja alueiden erityisominaisuuksia. Edellytyksenä yhteistyön ja yleensä luontoyrittäjyyden toiminnan kehittymiselle nähtiin tietämyksen lisääntyminen alan toimijoista ja mahdollisuuksista.

Kaupungin ja sitä ympäröivän maaseudun vuorovaikutuksen lisääntymisellä nähtiin olevan suuri merkitys luontoyrittäjyyden kehittymismahdollisuuksiin. Kaupunkien runsas väestöpohja, yritykset ja vahvat kärkituotteet voivat vetää alaa eteenpäin lisäten alihankintana tapahtuvaa toimintaa. Isot matkailukeskuksetkin on luettavissa kaupungeiksi, joiden ympärillä voi tapahtua vastaavaa kehittymistä.

3.7 Kansallisen luontoyrittäjyysverkoston tehtävät

Haastatelluilta kysyttiin kansalliselle luontoyrittäjyysverkostolle kuuluvia keskeisiä selvitettäviä tai kehitettäviä asioita. Selkeästi tärkeimpänä verkoston tehtävänä pidettiin markkinointitoimia niin kotimaan kuin ulkomaidenkin suuntaan sekä markkinatutkimusten tekoa (Taulukko 4 ja Kuva 5). Selvityksiä haluttiin alan erityistuotteiden kysynnästä ja asiakassegmenteistä, asiakaskunnan toiveista sekä alan trendeistä.

Toisena tärkeänä verkoston tehtävänä nähtiin luontoyrittäjyyttä koskevan tiedon kokoaminen ja välittäminen alan toimijoiden hyödynnettäväksi. Tutkimustiedon lisäksi verkoston toivottiin välittävän tietoa alan toimijoista ja tarjonnasta tukien näin alihankinnan ja yhteistyön syntymistä.

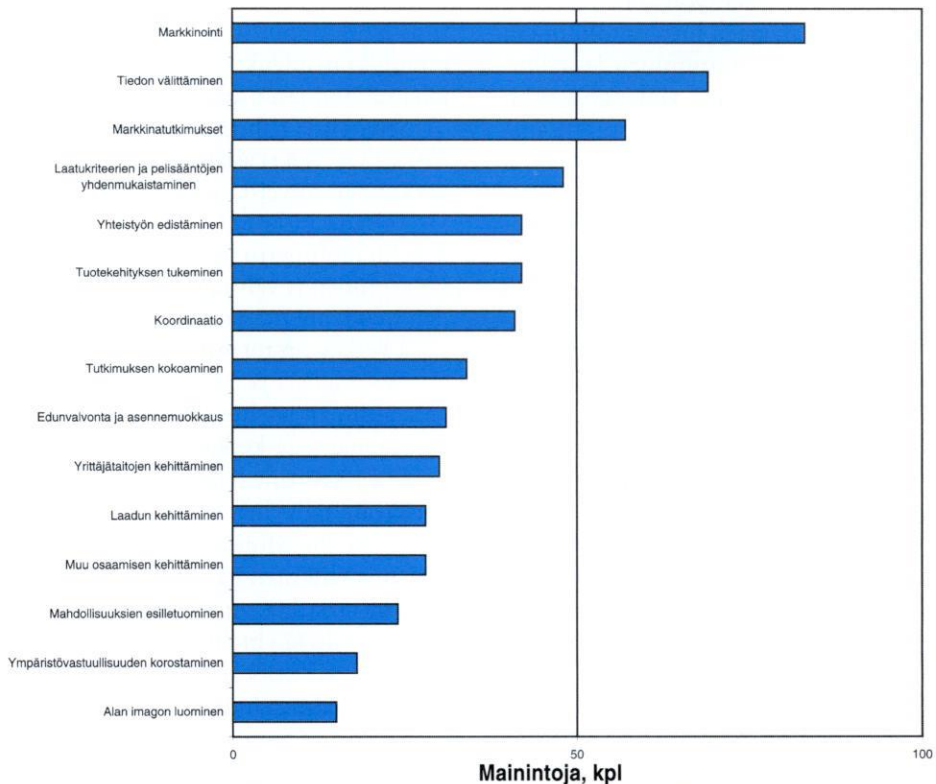
Kolmantena keskeisenä tehtävänä verkoston toivottiin kokoavan ja yhdenmukaistavan tällä hetkellä hyvin hajanaista alaa. Alan koordinaatio sekä imagon, strategian ja yhteisten pelisääntöjen luominen nähtiin tärkeänä. Luontoyrittäjyyteen haluttiin kehittää yhteinen laatukriteeristö ja nimikkeistö. Erityisesti toiminnan turvallisuuden varmistaminen nähtiin tärkeänä.

Verkoston avulla nähtiin mahdolliseksi viedä alan tuotekehitystä eteenpäin. Tämä onnistuu esimerkiksi kehittämällä

Taulukko 4. Haastateltujen näkemykset kansalliselle luontoyrittäjyysverkostolle kuuluvista tehtävistä.

1. Markkinointitoimet niin kotimaassa kuin ulkomaille, yhtenäistä tietoa ulkomaille (83 mainintaa)
2. Alaa koskevan tiedon kokoaminen, tiedottaminen ja tiedon välittäminen, tietopankki (69 mainintaa)
3. Markkinatutkimukset, selvitykset kysynnästä ja trendeistä (57 mainintaa)
4. Yhteinen laatuksiteeristö, nimikkeistön ja standardien yhdenmukaistaminen, yhteiset pelisäännöt ja peruskriteerit mukaan pääsemiselle, pelisääntöjä hintojen muodostumiselle, toiminnan turvallisuus (48 mainintaa)
5. Tuotekehityksen ja tuotteistamisen tukeminen (42 mainintaa)
6. Alihankinnan ja yhteistyön tukeminen, kapasiteettien yhdistäminen ja pakettien kokoaminen, toisten tuntemisen lisääminen, yhteistyökumppaneiden etsiminen (42 mainintaa)
7. Koordinaatio, alan kokoaminen ja strategian luominen (41 mainintaa)
8. Yhteistyön ja vuorovaikutuksen lisääminen eri tahojen ja alueiden välillä, valtakunnallisuus ja kansainvälinen verkostuminen (36 mainintaa)
9. Alan tarjonnan kokoaminen, työnjako ja alueittaiset vahvuudet (35 mainintaa)
10. Alan tutkimus ja tutkimuksen kokoaminen, välittävä taho pienyrittäjien ja tutkimuksen välillä (34 mainintaa)
11. Alan edunvalvonta ja asennemuokkaus sekä luonnontuntemuksen lisääminen (31 mainintaa)
12. Yritystoiminta-ajattelun kehittäminen, yrittäjätaidot (30 mainintaa)
13. Osaamisen kehittäminen (28 mainintaa)
14. Alan toiminnan laadun ja palvelutason kehittäminen (28 mainintaa)
15. Alan mahdollisuuksien ja kannattavuuden esille tuominen (24 mainintaa)
16. Ympäristötietoisuuden ja vastuullisuuden korostaminen alan yritystoiminnassa (18 mainintaa)
17. Alan (erikois)koulutus ja sen kehittäminen (18 mainintaa)
18. Alan imagon luonti (15 mainintaa)
19. Hyvien mallien ja esimerkkien esille tuominen (13 mainintaa)
20. Alan tekniikan ja laitekehityksen sekä logistiikan edistäminen (12 mainintaa)

Luontoyrittäjyysverkoston tehtävät

Kuva 5. Haastateltujen näkemykset luontoyrittäjyysverkoston tehtävistä kansallisella tasolla.

luontoyrittäjyyteen liittyvää tutkimusta ja sen hyödyntämistä sekä tukemalla yhteistyökumppaneiden löytymistä. Myös tuotekehitystä palvelevan alan laitekehityksen nähtiin onnistuvan yhteisvoimin. Lisäksi alan osaamisen kehittämistä erityisesti yrittäjätaitojen suhteen pidettiin verkostolle kuuluvana tehtävänä.

Muina verkostolle sopivina tehtävinä haastatellut näkivät mm. luontoyrittäjyyden edunvalvonnan sekä alaan liittyvän asennemuokkauksen ja luonnontuntemuksen lisäämisen. Alan mahdollisuuksia ja hyviä esimerkkejä toivottiin tuotavan esille. Myös ympäristötietoisuuden ja vastuullisuuden korostamista alan yritystoiminnassa pidettiin luontoyrittäjyysverkostolle hyvin soveltuvana tehtävänä.

3.8 Luontoyrittäjyyden tuotekehityksen painopisteet

Haastatelluilta kysyttiin, mihin asioihin luontoyrittäjyyden tuotekehityksessä tulisi erityisesti paneutua. Tärkeimpänä aihealueena tuotekehityksessä pidettiin laadun kehittämistä (Taulukko 5). Alan tuotteiden tai palvelujen täytyisi haastateltujen mielestä olla toimivia ja turvallisia. Laadun testaamista pidettiin olennaisena toimintaan kuuluvana asiana. Sovittu nimikkeistö ja luodut standardit yhtenäistäisivät alaa.

Toisena tärkeänä näkökulmana pidettiin asiakaslähtöisyyttä. Tuotekehityksessä tulisi vahvasti paneutua asiakaspalveluun ja erilaisten asiakassegmenttien tarpeisiin. Tässä mielessä erilaisten teemojen hakemi-

Taulukko 5. Haastateltujen esittämiä aiheita luontoyrittäjyyden tuotekehityksessä.

1. Laatu ja vastuu tuotteen tai palvelun toimivuudesta ja turvallisuudesta, testaus (46 mainintaa)
2. Asiakaslähtöisyys, asiakaspalvelu, asiakassegmentit ja erityisryhmät (41 mainintaa)
3. Luontomatkailupakettien kokoaminen eri asioita ja tuotteita yhdistäen (29 mainintaa)
4. Erilaistaminen ja erikoistuminen alueen luonnon ja kulttuurin erityisominaisuuksien pohjalta, työnjako (24 mainintaa)
5. Markkinointi ja myynti (22 mainintaa)
6. Keruutuotteiden tuotekehitys ja jatkojalostus, myös luomu (20 mainintaa)
7. Luonnon raaka-aineiden hyödyntäminen ja soveltuvuus, luonnon tuotteistaminen (19 mainintaa)
8. Yhteistyö yrittäjien, osaajien ja muiden toimijoitten kanssa (19 mainintaa)
9. Vesistöjen, saariston ja kalastuksen hyödyntäminen, kalatuotteet ja raputalous (18 mainintaa)
10. Puualan tuotekehitys (16 mainintaa)
11. Ohjelmalveluiden ja luontoaktiiviteettien kehittäminen (14 mainintaa)
12. Tutkimustiedon hyödyntäminen (14 mainintaa)
13. Alan yhtenäistäminen, nimikkeistö ja standardit (13 mainintaa)
14. Luonnon raaka-aineiden ravitsemuksellisten arvojen hyödyntäminen, terveysvaikutteiset ja bioaktiiviset aineet (12 mainintaa)
15. Alan laitekehitys, teknologia ja bioteknologia (11 mainintaa)
16. Maaperäainesten (kivi, turve, tupasvilla, liekopuu ym.) hyödyntäminen (11 mainintaa)
17. Ympäristömyötäisyyden ja -vastuullisuuden esille tuominen (10 mainintaa)
18. Elämyksien tuotteistaminen (10 mainintaa)
19. Alan liiketoiminta-ajattelun, kannattavuuden ja päätoimisuuden kehittäminen (8 mainintaa)
20. Elintarvikealan kehittäminen (8 mainintaa)
21. Teemamatkailu, mm. metsä-, suo- ja lintumatkailu (8 mainintaa)
22. Käsityöalan kehittäminen (7 mainintaa)
23. Muotoilu ja taiteellinen vaikutelma (6 mainintaa)
24. Pakkaus (6 mainintaa)
25. Riista-ala ja metsästysmatkailu (6 mainintaa)
26. Lähiruoka-ajattelun hyödyntäminen, luontoruoka (5 mainintaa)
27. Tuotekehitys koko toimintakentässä tarpeen (5 mainintaa)
28. Hinnoittelu (5 mainintaa)
29. Talven ja muiden vuodenaikojen hyödyntäminen (4 mainintaa)
30. Alan tuotekehityskeskusten muodostaminen (4 mainintaa)

nen alan tuote- ja palvelutarjonnassa nähtiin mahdollisuutena.

Kolmantena luontoyrittäjyyden tuotekehityksen painopisteenä haastateltavat pitivät alan tuotteiden ja palvelujen erilais- tamista esimerkiksi eri alueiden luonnon ja kulttuurin erityisominaisuuksien perusteella. Tämän nähtiin tukevan myös työnjaon kehittymistä. Muutoinkin tuotekehityksessä nähtiin tärkeänä yhteistyön mahdollisuuksien hyödyntäminen yrittäjien ja muiden alan toimijoiden suhteen.

Alan tuotekehityksessä toivottiin paneuduttavan entistä ponnekkaammin luonnon tuotteistamiseen. Luonnon raaka-aineiden hyödyntämisen ja soveltuvuuden eri tarkoituksiin nähtiin tarjoavan vielä runsaasti mahdollisuuksia. Esimerkiksi keruutuotteiden ravitsemuksellisten ja terveydellisten arvojen hyödyntämisen, elämyksien ja luontoon liittyvien aktiviteettien tuotteistamisen sekä alan ympäristömyötäisyyden ja -vastuullisuuden arvioitiin antavan tilaisuuksia tuotekehitystyölle. Myös erilaisten kokonaispakettien rakentaminen palveluita ja tuotteita yhdistäen nähtiin merkittävänä tuotekehityksen aihealueena.

Tuotekehityksen suhteen korostettiin alaan liittyvän tutkimustiedon hyödyntämistä. Myös luontoyrittäjyyden teknologia ja laitekehitys nähtiin tärkeänä asiana. Erityisesti bioteknologian arveltiin tarjoavan mahdollisuuksia tuotekehitykseen. Muutamat haastatellut pitivät luontoyrittäjyyden tuotekehityskeskukseen muodostamista hyvänä ratkaisuna. Tutkimuksen merkitystä korostaa myös se, että haastateltavat pitivät tärkeimpinä yhteistyökumppaneina luontoyrittäjyyden tuotekehityksen kannalta tutkimuslaitoksia ja yliopistoja tutkijoinen. Muina merkittävänä tahoina pidettiin toisia yrityksiä, alan asiantuntija- ja neuvontaorganisaatioita, oppilaitoksia, ammattimarkkinoijia, rahoittajaorganisaatioita, hanketoimijoita sekä alan harrastajia ja osajia.

Luontoyrittäjyyden tuotekehityksessä nähtiin tärkeänä paneutua liiketoiminta- ajattelun kehittämiseen, toiminnan kannattavuuteen sekä tuotteiden ja palveluiden

hinnoitteluun. Näin toivottiin voitavan vaikuttaa esimerkiksi alan päätoimisuuden kehittymiseen. Liiketoimintanäkökulman tärkeyttä tuotekehityksen kannalta korostaa se, että haastatellut näkivät markkinoinnin ja myynnin keskeisenä tuotekehitykseen liittyvänä osana. Muutamat haastatellut näkivät myös yhteisen brandin ja imagon tuotekehityksen mahdollisuutena.

Käsityömäisyyden korostamista pidettiin luontoyrittäjyyden tuotekehityksen vahvuutena. Myös muotoilua ja taiteellisen vaikutelman merkitystä haluttiin korostaa. Lisäksi tuotteiden viimeistelyyn ja pakkaamiseen toivottiin kiinnitettävän enemmän huomiota.

3.9 Kuinka luontoyrittäjyys- verkostoa tulisi lähteä kehittämään?

Haastateltuja pyydettiin antamaan evästyttä ja kertomaan mielipiteensä luontoyrittäjyysverkoston kehittämiseen liittyen. Keskeisin annettu neuvo oli se, että verkoston kehittämisessä tulee lähteä liikkeelle käytännön toimijoista ja tarpeista (Taulukko 6 ja Kuva 6). Erityisesti alan yrittäjien tulisi olla avainasemassa työtä aloitettaessa. Valtakunnallisen verkoston toimivuuden kannalta on tärkeää, että paikallinen ja alueellinen järjestäytyminen hoidetaan hyvin.

Luontoyrittäjyysverkostoon tulisi saada toimijoita mukaan laajasti ja kattavasti. Näin alan hajanainen kenttä olisi mahdollista luoda kokonaisuudeksi. Yhteistyöhön olisi saatava mukaan luontoyrittäjyyden nykyiset organisaatiot ja verkostot. Luomalla hyvät suhteet ja yhteydet verkostoon saadaan riittävästi ammattitaitoa ja asiantuntemusta. Myös sitoutuminen toimintaan on tärkeää.

Verkostosta saatavan hyödyn tulee olla selkeästi nähtävissä. Tämä edellyttää myös tehtävien ja tavoitteiden täsmällistä ja yhteistä määrittelyä. Toiminnan onnistuminen ja linjaaminen vaatii lisäksi yhteisiä pelisääntöjä ja mukaanpääsykriteerejä, jol-

Taulukko 6. Haastattelussa annettu evästys luontoyrittäjyyden verkostojen kehittämiseen.

1. Lähdetään liikkeelle käytännön toimijoista ja tarpeista, yrittäjät avainasemassa (45 mainintaa)
2. Verkoston on oltava laaja ja kattava, paljon toimijoita mukaan, koottava hajanainen kenttä ja luotava kokonaisuus, myös kansainvälisiä yhteyksiä (35 mainintaa)
3. Verkostosta olevan hyödyn pitää olla selvästi nähtävissä (33 mainintaa)
4. Toiminnassa pitää olla yhteiset tavoitteet, mukaanpääsykriteerit ja pelisäännöt sekä selkeä tehtäväkenttä (32 mainintaa)
5. Toiminnan on oltava avointa, luottamuksellista ja tasapuolista, ei Etelä-Suomi – Pohjois-Suomi -asetelmaa, tiedon on saavutettava kaikki, tietoverkon pelattava (32 mainintaa)
6. On tehtävä yhteistyötä nykyisten organisaatioiden ja verkostojen kanssa, toimijat ja oikeat henkilöt on saatava esille (27 mainintaa)
7. Verkostossa pitää olla ammattitaitoa ja asiantuntemusta, hyvät suhteet ja yhteydet eli laaja toimintataso (23 mainintaa)
8. Alaa on jaoteltava toimialoittain ja alueellisesti, ammattilaisille ja aloitteleville omat sarjat, näin uudet ja pienetkin saadaan mukaan (23 mainintaa)
9. Jonkun organisaation on koordinoitava toimintaa ja kannettava vastuu, koordinointi tarpeen (20 mainintaa)
10. Verkostossa on oltava selkeä työnjako, roolit (19 mainintaa)
11. Ei raskasta organisaatiota, vaan toiminnan on oltava joustavaa, nopeaa (18 mainintaa)
12. Toiminnan on oltava käytännönläheistä, selkeää ja helppoa (15 mainintaa)
13. Verkostolla on oltava oma organisaatio ja resurssit, sivutyönä ei onnistu (13 mainintaa)
14. Yritystoiminnassa on korostettava eettisiä arvoja, luonnon kunnioittamista, paikallisuutta, pienyrittäjyyttä sekä luontoyrittäjyyteen sopivaa toimintaa ja hyvää imagoa (13 mainintaa)
15. Toimintaan on sitouduttava ja sitoutettava (12 mainintaa)
16. Toiminnan tulee olla pitkäjänteistä (8 mainintaa)
17. Paikallinen ja alueellinen järjestäytyminen on tärkeää, tehtävä ensin, jotta toimisi valtakunnallisesti (8 mainintaa)
18. Toteutettujen hankkeiden tulee olla laajoja ja maakuntien yhteisiä, valtakunnallinen ohjelma (7 mainintaa)
19. Verkoston tulee olla yhtiömuotoinen ja kaupallinen, aloittelevat ja harrastelijat mukana yhdistyspohjaisesti (7 mainintaa)

loin toiminnan avoimuus ja tasapuolisuus on varmistettavissa. Toteutettujen hankkeiden tulee olla laajoja ja maakuntien yhteisiä sekä valtakunnallisen ohjelman mukaisia.

Verkoston sisäisen työnjaon on oltava selkeä. Haastateltavien mielestä jonkun organisaation on koordinoitava toimintaa ja kannettava vastuu tästä työstä. Parasta olisi, että verkostolla olisi oma organisaationsa ja omat resurssinsa, koska sivutyönä työn ei nähty onnistuvan. Tällaisen toimijan tulee olla puolueeton ja sitoutumaton alan keskeisten toimijoiden suhteen sekä tasapuolinen luontoyrittäjyyden eri osa-alueiden suuntaan.

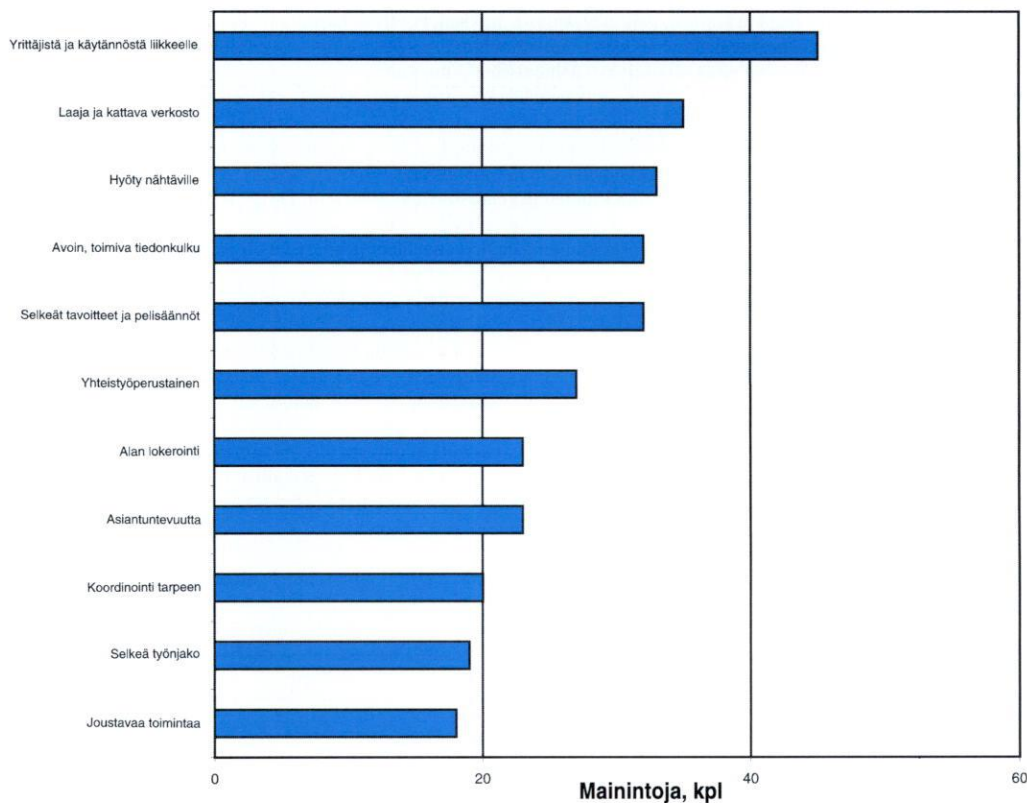
Luontoyrittäjyysverkoston kehittämiseksi nähtiin mahdollisina ongelmina alan laajuus ja moninaisuus sekä alalla olevien verkostojen runsaus. Luontoyrittäjyysverkostoa on kuitenkin ryhmiteltävä toimialoittain ja alueellisesti, jotta toiminta saadaan räätälöityä esimerkiksi yrittäjien kannalta riittävän läheiseksi. Myös alan kärkiyrityk-

sille ja toimintaa vasta aloitteleville tulisi luoda omat sarjansa, jotta uudet ja pienetkin toimijat saataisiin verkostoon kattavasti mukaan. Mahdollisena pidettiin, että vaikka verkosto voisi olla yhtiömuotoinen ja kaupallinen, aloittelevat yrittäjät ja harrastelijat voisivat olla mukana yhdistyspohjaisesti. Muodostettavan organisaation tulee kuitenkin pystyä reagoimaan joustavasti ja nopeasti, mutta pystyä kuitenkin pitkäjänteiseen työhön. Verkoston toiminnan on oltava käytännönläheistä, selkeää ja helppoa.

Luontoyrittäjyysverkoston kehittämiseksi nähtiin tärkeänä, että toiminnassa korostetaan eettisiä arvoja, luonnon kunnioittamista, paikallisuutta, pienyrittäjyyttä sekä yleensä luontoyrittäjyyteen sopivaa toimintaa ja tähän tukeutuvaa hyvää imagoa. Nämä seikat liittyvät erityisesti mukaanpääsykriteerien luomiseen ja luontoyrittäjyyden määrittelemiseen.

Lisäksi todettiin, että verkosto ei saa muodostua lainlaatikaksi, vaan ohjata toi-

Näkökulmia luontoyrittäjyysverkoston toteuttamiseen

Kuva 6. Näkökulmia luontoyrittäjyysverkoston toteuttamiseen.

mintaa päätäntävällän säilyessä yrittäjillä. Esimerkiksi tutkimus- ja oppilaitostenkin tulisi tavallaan olla mukana vain alan yritysten lisukkeena.

3.10 Luontoyrittäjyys-tietopankki alan kehittämisen työkaluna

3.10.1 Luontoyrittäjyys-tietopankin merkitys

Haastateltuja pyydettiin arvioimaan, kuinka merkityksellisenä luontoyrittämisen edistämisen kannalta he pitivät Internetissä toimivaa alan tietokantarekisteriä, josta mm. yrittäjät, kuluttajat ja kehittäjätahot

voisivat keskitetysti saada luontoyrittäjyyteen liittyviä tietoja esimerkiksi alan tuotteista ja palveluista, raaka-aineista ja niiden saatavuudesta sekä tuotekehitystä palvelevista tutkimuksista. Arviot tietopankin merkityksestä eri vastaajaryhmissä on esitetty taulukossa 7.

Kokonaisuudessaan luontoyrittäjyys-tietopankkia pidettiin lähes yksimielisesti (94,5 %) merkityksellisenä alan kehittämisen kannalta. Hyvin merkittävänä tietopankkia piti selvästi yli puolet (55,8 %) haastatelluista tahoista. Lisäksi melko merkittävänä asiaa piti 38,7 % vastaajista. Vain 5,5 % haastatelluista piti tietopankkia luontoyrittäjyys-edistämisen kannalta melko tai täysin merkityksettömänä. Eri vastaajaryhmistä varsinkin kouluttajat ja

Taulukko 7. Luontoyrittäjyyden tietopankin merkityksen arviointi eri vastaajaryhmissä.

Vastaajien taustaryhmä	Täysin merkityksetön, %	Melko merkityksetön, %	Melko merkittävä, %	Hyvin merkittävä, %	Yhteensä, kpl
Maakuntien liitot ja TE-keskukset	6,5	0	51,6	41,9	31
LEADER ja POMO-toimintaryhmät	0	2,6	41,0	56,4	39
Neuvontaorganisaatiot	0	8,0	38,0	54,0	50
Koulutusorganisaatiot	0	0	21,7	78,3	23
Yritys	0	3,6	32,1	64,3	28
Tutkimusorganisaatio	0	20,0	50,0	30,0	10
Yhteensä	1,1	4,4	38,7	55,8	181

yrittäjät pitivät keskitettyä tietolähdettä hyvin merkittävänä.

3.10.2 Tietopankin tehtävät

Internetissä toimiva luontoyrittäjyyden tietopankki nähtiin erityisesti alan markkinointikanavana, jossa alan tuotteet ja palvelut olisivat selkeästi ja keskitetysti esillä (Taulukko 8). Tällöin kysyntä ja tarjonta voisivat kohdata toisensa nykyistä helpom-

min esimerkiksi nettikaupan muodossa. Tärkeänä asiana haastatellut näkivät myös tiedon saatavuuden helpottumisen keskitämisen ja tiedon kulun kehittämisen avulla. Lisäksi tietopankkiin nähtiin tärkeänä liittää alan keskustelufoorumi, joka mahdollistaisi vuorovaikutuksen ja yhteistyön kehittymisen toimijoiden välillä. Tiedon saannin ja vuorovaikutuksen avulla tietopankin nähtiin voivan auttaa erityisesti toiminnan ensiaskeleissa ja tuotekehityksessä.

Taulukko 8. Haastateltujen esittämiä perusteluja ja vaatimuksia luontoyrittäjyyden tietopankkiin liittyen.

1. Alan markkinointikanava, tuotteet ja palvelut esillä, kysyntä ja tarjonta voivat kohdata, nettikauppaa (66 mainintaa)
2. Keskitetty tiedon hankinnan ja välittämisen väline helpottaisi tiedon saatavuutta (60 mainintaa)
3. Mahdollistaa vuorovaikutuksen, yhteistyön ja verkostoitumisen, keskustelufoorumi (39 mainintaa)
4. Helppokäyttöinen, tietoa saadaan nopeasti ja helposti, hakumahdollisuus (34 mainintaa)
5. Ajan tasalla oleva (28 mainintaa)
6. Runsaasti yhteyksiä, yhteistyötahoja, laaja, selkeä roolijako (27 mainintaa)
7. Linkitetty, hyödyntää nykyisiä tiedonlähteitä yms. (26 mainintaa)
8. Tulisi löytää ja tavoittaa alan toimijat laajasti ja tasapuolisesti (22 mainintaa)
9. Tietoa tuotteista sekä alaan liittyvistä erikoisasioista ja hankkeista, sisältö ratkaisee, tiedettävä, mitä tietoa esimerkiksi yrittäjät todella tarvitsevat (21 mainintaa)
10. Toimiva, tunnettu, lanseerattava hyvin, löydyttävä hyvin (19 mainintaa)
11. Oltava taho, joka päivittää, koordinoi ja toteuttaa (19 mainintaa)
12. Jaettavissa sektoreihin alueellisesti ja/tai toimialoittain (16 mainintaa)
13. Välttämätön, merkitys kasvaa, kyselyt kasvavat, tulevaisuuden väline ja kilpailukeino (16 mainintaa)
14. Hyvä imago, uskottavuus, luotettavaa tietoa, palvelut todella saatavissa, laatu yhdistävä tekijä (11 mainintaa)
15. Auttaa toiminnan ensiaskeleissa, tuotekehityksessä, ideoiden lähde ja omien ongelmien esittämispaikka (10 mainintaa)
16. Rahoituspuoli ja resurssit selvitettävä (7 mainintaa)
17. Edellyttää yrittäjien osaamista ja kouluttamista, auttamista teknisesti ja laitehankinnoissa (6 mainintaa)
18. Hyödynnetään tietotekniikan tarjoamat mahdollisuudet (4 mainintaa)
19. Rinnalle tarvitaan tiedotuslehteäkin (4 mainintaa)

Tietopankki nähtiin toisaalta ideoiden lähteenä, mutta myös omien ongelmien esittämispaikkana.

Lisäksi haastatteluissa todettiin, että tietopankki voisi toimia paitsi yrittäjien kohtaamispaikkana, myös kanavana tutkijoiden ja yrittäjien välillä. Nämä yhteydet voisivat aluksi tapahtua neuvojien kautta. Tietopankkia voitaisiin hyödyntää myös alan koulutuksessa ja yleensä opetuksessa. Luontoyrittäjyyden tietopankin nähtiin yhtenäistävän hajanaista alaa ja poistavan päällekkäisyyksiä. Tiedon saannin helpottumisen arveltiin tuovan kustannussäästöjä, helpottavan raaka-ainehankintoja, lisäävän kilpailua ja näin laatua, tuovan synergiaetuja sekä tuovan toimintaan tarvittavaa nopeutta.

3.10.3 Tietopankille esitetyt vaatimukset

Luontoyrittäjyyden tietopankin toivottiin erityisesti olevan helpokäyttöinen (Taulukko 8). Tarvittavaa tietoa tulisi pystyä hakemaan nopeasti ja helposti. Tärkeänä nähtiin se, että saatavilla oleva tieto olisi ajan tasalla. Tietopankissa toivottiin olevan runsaasti yhteyksiä ja linkkejä, jotka hyödyntäisivät nykyisiä tiedonlähteitä. Alan toimijat tulisi voida tavoittaa tietopankin kautta laajasti ja tasapuolisesti. Toimijoiden kesken olisi kuitenkin sovittava selkeästä rooli- ja tehtäväjaosta. Erityisesti korostettiin sitä, että tarvitaan taho, joka päivittää, koordinoi ja toteuttaa tietopankkia.

Tietopankki nähtiin luontoyrittäjyyden kehittymisen kannalta välttämättömyytenä ja sen merkityksen arvioitiin kasvavan jatkossa verkossa tapahtuvien kyselyjen lisääntyessä. Nykytekniikan tarjoamia mahdollisuuksia haluttiin hyödyntää. Internetiä pidettiin alalle sopivana tulevaisuuden välineenä ja kilpailukeinona. Tietopankin odotettiin kuitenkin olevan tällöin toimiva ja tunnettu, joten se olisi lanseerattava ja löydyttävä hyvin. Tietopankista saatavan tiedon tulee olla luotettavaa ja tarjottavien palvelujen olla todella saatavissa, jotta toiminnan imago säilyisi hyvänä ja uskotta-

vana. Laadun tulee korostua jokaisessa asiassa. Tietopankin hyödyntäminen edellyttää kuitenkin alan toimijoiden ja erityisesti yrittäjien osaamista ja kouluttamista sekä heidän auttamistaan teknisesti ja laitehankinnoissa.

Tietopankin sisältö ratkaisee lopulta sen merkityksen. Tästä syystä haastateltujen mielestä on tarkoin selvitettävä, mitä tietoa ja millaisessa muodossa esimerkiksi yrittäjät ja muut toimijat todella tarvitsevat. Haastatellut mainitsivat erityisesti luontoyrittäjyyden tuote- ja palvelutarjonnan sekä alan erikoisasiat ja hankkeet, joista haluttiin tietoa. Tiedon tulisi kuitenkin olla ryhmiteltyä ja haettavissa luontoyrittäjyyden osa-alueittain tai esimerkiksi maakunnittain.

Tietopankissa toivottiin olevan tietoa esimerkiksi alan yrityksistä sekä muista toimijoista, raaka-aineista, tuotteista ja palveluista, tutkimuksista, projekteista, erikoisasiasta ja -tekniikoista, alan luokituksista, lainsäädännöstä, karttoja, varausjärjestelmiä, yhteydet asiantuntijoihin, multimedialla, kuvauksia luonnosta, yritystoiminnan esittelyä kuvin ja videoin, tietoa luontoreitistöistä, hintatietoja, ilmoitustaulu sekä imagoa luovia hyviä esimerkkejä.

Kritiikkinä luontoyrittäjyyden tietopankkia kohtaan muutamat haastatellut totesivat, että tietoa on Internetissä saatavilla nytkin, kun vain osaa etsiä. Lisäksi epäiltiin, löytääkö käyttäjä tietopankkia. Myös päivittämistä pidettiin ongelmallisena. Vaarana nähtiin se, että alan tietoon voi hukkuu, mutta toisaalta tietopankki ei saisi olla liian yleinenkään. Muodostettavaa kokonaisuutta pidettiin lisäksi joidenkin mielestä heterogeenisena. Yrittäjillä voi olla myös kynnystä hyödyntää tietopankkia.

Vaikka monet näkivät tiedon leviämisen synnyttämän kilpailun myönteisenä ja laatua parantava asiana, jotkut pelkäsivät hyvien tuotteiden leviävän kaikille. Lisäksi pelättiin asiakaskohtaisen hinnoittelun häipyvän ja että jouduttaisiin myymään eiota sekä ihmeteltiin, kuka tietopankin toiminnan maksaa ja mistä siihen saadaan riittävät resurssit.

4 Johtopäätökset ja jatkotoimet

4.1 Työn tuloksista tehdyt päätelmät

4.1.1 Vireästi kehittyvä luontoyrittäjyys tarvitsee kansallista alan kokoamista

Luontoyrittäjyys on kehittymässä vireästi kaikissa Suomen maakunnissa, joskin omin painotuksin ja kehitysvaihein. Luontoyrittäjyys on koko Suomeen kuuluvaa toimintaa. Alaan liittyvää vahvaa innostusta jarruttaa kuitenkin luontoyrittäjyyden hajanaisuus.

Luontoyrittäjyyteen ja sen osa-alueisiin liittyviä toimijoita on runsaasti, mutta näiden toiminta on kentän näkökulmasta selkiytymätöntä. Työnjaon ja laadun epäselvyydet sekä toimintojen päällekkäisyydet haittaavat alan kehittymistä. Luontoyrittäjyyden laajan toimintakentän kokoaminen onkin suoranainen välttämättömyys alan vahvalle kehittämiselle. Toiminta kohentaisi samalla luontoyrittäjyyden arvostusta ja näkyvyyttä maaseudun elinkeinojen joukossa. Toisaalta alan arvostusta ja kehittymistä heikentää myös se, että toiminnassa hyödynnetään usein luonnon aineettomia arvoja, joista ei ole saatavilla kovinkaan paljoa tietoa. Toiminnan yhdistymisen avulla voimavaroja olisi mahdollista suunnata luonnon tuotteistamisen vaatimille tutkimusalueille.

Laajan yhteistyön löytymiseen ja verkoston rakentumiseen näyttää tulosten perusteella olevan hyviä mahdollisuuksia. Luontoyrittäjyyden toimijoiden yhteistyövalmiudet ovat kehittyneet viime vuosina koko Suomessa. Ymmärrys yhteistyön eduista ja välttämättömyydestä on lisääntynyt. Alueellisuuden ja alueiden ominaispiirteiden korostaminen luovat tähän lisämahdollisuuksia. Yhteistyötä oltiinkin valmiita hakemaan kansallisella ja maakuntarajat rikkovalla tasolla sekä usealta eri suun-

nalta. Tutkimuksen ja yrittäjyyden lisäksi toimintaan on saatava mukaan alan koulutus ja muu kehittämistoiminta. Tämä edellyttää kuitenkin myös alueellisten verkostojen kehittämistä.

Verkoston toiminnan kannalta selvityksessä korostui toivottujen kehittämistoi-
mien yritys- ja asiakaslähtöisyys. Tämä näkyi siinä, että varsinkin markkinointitoimia ja asiakaskartoituksia pidettiin keskeisinä tekijöinä alan kehittämisen kannalta. Muutoin korostettiin luontoyrittäjyyteen liittyvää vastuullisuutta, laatua sekä imagoa ja sen hyödyntämistä. Ympäristö vastuullisuus nousi selkeästi esille myös hankkeessa toteutetussa luontoyrittäjyyden määrittelyssä, jossa oli mukana alan yrityksiä. Jatkosakin yrittäjien vahva osallistuminen alan edistämiseen on tärkeää ja keskeistä.

Luontoyrittäjyyden yhdistymiseen ja alan verkostoon liittyen nähtiin tarpeen luoda kriteeristö tai luokitus yrittäjien mukaan pääsemisen rajaamiseksi toiminnan laadun ja ympäristöasioiden huomioon ottamisen pohjalta. Sekä yrittäjien että asiakkaiden tarpeet ja toiveet tulisi pystyä hyödyntämään tuotekehityksessä samoin kuin alaan liittyvä tutkimustietokin.

4.1.2 Luontoyrittäjyyden tietoverkko alan yhteistyön ja yrittäjyyden kehittämisen tueksi

Luontoyrittäjyyden yhteistyön ja liiketoiminnan kehittymistä hankaloittaa selvityksen tulosten perusteella alalla vallitseva tiedon puute. Tietoa tarvittaisiin sekä alan toimijoista sekä substanssiin liittyen. Luontoyrittäjyyteen liittyvää tutkimusta ei kyetä tällä hetkellä riittävästi hyödyntämään alan tuotekehityksessä ja muussa toiminnassa. Lisäksi alalla nykyisin tehtävä tutkimus on varsin hajanaista ja koordinoimatonta yrittäjien kannalta. Tarvittavaa vuorovaikutuskanavaa ei ole tällä hetkellä yrittäjien ja tutkijoiden välillä olemassa.

Tietoverkossa tarvitaan tietoa alan toimijoista eli esimerkiksi yritysrekisteriä. Tästä olisi apua yhteistyökumppaneiden löytämiseksi, mutta myös erilaisten kehittä-

tämis- ja koulutustoimien kohdentamiseksi. Yhteinen tietoverkko auttaisi oleellisesti luontoyrittäjyyden kansallista kokoamista. Luontoyrittäjyysverkosto ja alaan liittyvä tiedon lähde olisivat erittäin tarpeellisia muiden toimien onnistumisen kannalta.

Yrittäjien näkökulmasta tiedon kulun parantaminen on tärkeää myös markkinoinnin kannalta. Kysyntä ja tarjonta tulisi saada kohtaamaan aikaisempaa paremmin. Luontoyrittäjyydelle tyypillisillä pienillä toimijoilla ei ole mahdollisuuksia yksin saavuttaa riittävää näkyvyyttä asiakaskunnan suuntaan. Sähköisen markkinoinnin mahdollisuuksiin luontoyrittäjyyden kaltaisella erikoisalalla uskottiin selvityksen perusteella vahvasti. Yhteisen markkinapaikan yhdistäminen osaksi tietoverkkoa onkin tästä syystä tarpeen.

4.1.3 Luontoyrittäjyyden imago ja arvomaailma alan yhteistyön ja liiketoiminnan perustaksi

Luontoyrittäjyys on terminä verrattain uusi ja tästä syystä monelle vielä varsin tuntematon. Alasta puhuttaessa muodostuu kuitenkin helposti myönteinen, luonnonläheinen mielikuva. Hankkeen tuloksena syntyneessä luontoyrittäjyyden määrittelyssä ja alan linjauksissa nousivatkin korostetusti esille erilaiset arvoihin liittyvät asiat alaa rajaavina tekijöinä. Toiminnan vastuullisuuden lisäksi luontoyrittäjyyteen kuuluvaa toimintaa kuvattiin mm. määreillä luontokeskeisyys, kotimaisuus ja yksilöllisyys. Näistä tekijöistä syntyvää lisäarvoa onkin selvityksen perusteella syytä hyödyntää. Luontoyrittäjyyden ja sen kehittämisen tulisi vastata esimerkiksi kuluttajan odotuksia monella tapaa myönteisestä toiminnasta.

Luontoyrittäjyyden hajanaisuuden vähentämistä pidettiin keskeisenä alan kehittämisen kannalta. Luontoyrittäjyyden linjauksissa esitetyt arvot voivat lisätä merkittävästi alan yhtenäisyyttä, sillä yhteisten arvojen ja toimintaan liittyvän laadun nähtiin luovan mahdollisuuksia ja toisaalta olevan edellytyksiä toimijoiden välisen luot-

tamuksen kehittymiselle ja alan yhteistyölle.

Luontoyrittäjyyden imago ja arvomaailma on selvityksen tuloksien perusteella syytä nostaa alan yhteistyön ja liiketoiminnan kehittämisen lähtökohdaksi. Tämä vaatii kuitenkin aiheeseen liittyviä lisäselvityksiä sekä alan yritystoiminnan kehittämistä esimerkiksi entistä ympäristövastuullisempaan suuntaan. Luontoa ei nähdä enää vain raaka-aineen lähteenä, vaan tuotteistamisen mahdollistajana. Alan tuotteiden ja palveluiden laatua ja toiminnan vastuullisuutta on syytä kehittää yhteistyössä mm. yrittäjien ja kuluttajien kanssa. Selvityksen perusteella tuotekehityksen kannalta onkin tärkeää tuntee asiakkaiden tarpeet ja vaatimukset, mutta myös yritystoiminnan näkökulmat. Luontoyrittäjyyden imagon on tukeuduttava alan tosiasioihin ja vahvuuksiin. Näistä tekijöistä syntyvä alan kokoaminen antaa mahdollisuuden yhteisten tuotemerkkien rakentamiselle ja markkinointiyhteistyölle.

4.2 Esitykset jatkotoimiksi

Selvityksen tuloksista tehtyjen johtopäätösten perusteella keskeiset luontoyrittäjyyden kehittämiseen tähtäivät jatkotoimet ovat seuraavat:

1. Luontoyrittäjyysverkoston rakentaminen ja luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen toiminnan käynnistäminen
2. Luontoyrittäjyyden tietoverkon ja yritysrekisterin toteutus
Tekninen toteutus
Tietoverkon ja yritysrekisterin toiminta
Internet markkinoinnissa ja alan kehittämisessä
3. Luontoyrittäjyyden imagon rakentaminen
4. Luontoyrittäjyyden laatujärjestelmän luominen
5. Luontoyrittäjyyden ympäristöohjelman rakentaminen
6. Yhteisten tuotemerkkien rakentaminen

7. Tuotekehitystoiminta, esimerkiksi alan palvelulaboratorion perustaminen sekä alan laitekehitys ja uuden tekniikan kehittäminen
8. Luontoyrittäjyyden markkinatutkimukset ja asiakaskartoitukset ulkomailta ja kotimaassa
9. Markkinointitoimet ulkomailla ja kotimaassa (kärkiyritykset ja koko yritys-kenttä)
10. Alan toimijoiden osaamisen kehittämisen

Luetelluista hankeaiheista kaksi ensimmäistä eli luontoyrittäjyysverkoston ja tietoverkon rakentaminen ovat kehitystyön käynnistymisen kannalta avainasemassa, joten näistä on lähdettävä liikkeelle. Toimijoiden sitoutumisen kannalta myös muita toimia tulee käynnistää tämän työn rinnalla. Erityisesti alan kokoamista tukevat imagon rakentaminen sekä laatu- ja ympäristöjärjestelmien luominen ovat tarpeen, mutta yritystoiminnan kannalta olennaisinta on myös markkinointiin liittyvien toimien pikainen käynnistäminen. Verkoston toimintaan ja tehtäviin olisi päästävä pikaisesti kiinni. Työssä tarvitaan koordinaation lisäksi vankkaa tiedotusta ja työtä tukevaa tutkimusta. Toiminnan alkuvaiheessa kokonaisuuden kehittämiseen kytketään mukaan maakunnalliset rahoitusmahdollisuudet sekä maakunnallisten että ylimaakunnallisten hankkeitten kokoamisen muodossa.

Aikataulullisesti verkoston organisoitumisen tähtäävän vaiheen tulisi olla valmis keväeseen 2001 mennessä. Työn toteuttamisen kansallinen rahoitustarve on ensimmäisen toimintavuoden osalta ilman luontoyrittäjyyden tietoverkon toteutusta yhteensä 1 350 000 mk. Tietoverkon tekniselle toteutukselle haetaan rahoitus erikseen käynnistyneen suunnitteluvaiheen jälkeen kytkien toiminta tiiviisti luontoyrittäjyysverkostoon kokoamiseen. Verkoston organisoitumiseen tähtäävä kehittämistyö esitetään rahoitettavaksi ympäristö-, maa- ja metsätalous-, kauppa- ja teollisuus- sekä sisäasiainministeriöiltä haettavalla rahoituk-

sella ajanjaksolle 1.10.2000 – 31.12.2001 seuraavasti:

Ympäristöministeriö	640 000 mk
Maa- ja metsätalousministeriö	340 000 mk
Kauppa- ja teollisuusministeriö	220 000 mk
Sisäasiainministeriö	150 000 mk
Yhteensä	1 350 000 mk

Hankkeen puitteissa on käyty alustavia keskusteluja eri hallinnonalojen osallistumisesta verkoston toteuttamiseen. Toistaiseksi ministeriöt eivät ole sitoutuneet rahoittamaan toimintaa, vaikka suhtrautuminen on ollutkin kiinnostunut ja myönteistä. Neuvotteluja tullaan kuitenkin jatkamaan Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikön ja Maatalouden tutkimuskeskuksen toimesta.

Verkoston toteuttamisen kannalta olisi tärkeää, että työ saataisiin liikkeelle eri hallinnonalojen yhteistoimintana. Rahoitusmallin avulla saataisiin kytkettyä mukaan verkoston rakentumisen kannalta keskeisiä näkökulmia. Luontoyrittäjyyden kannalta tärkeän ympäristövastuullisuuden ja luonnonvarojen kestävä hyödyntämisen osalta ympäristöministeriön rooli on keskeinen. Toinen merkittävä alan substanssin tuntija maaseutuyrittäjyyden ja luonnonvarojen hyödyntämisen suhteen on maa- ja metsätalousministeriö. Selvityksessä vahvasti esille noussut yrittäjyysnäkökulma korostaa kauppa- ja teollisuusministeriön mukanaolon tärkeyttä yrittäjäpoliittisena toimijana. Verkoston toteuttamisen aluepoliittisuus ja osaamiskeskustyyppisyys puolestaan tuovat esille sisäasiainministeriön merkitystä.

Jatkossa eli vuoden 2001 jälkeen luontoyrittäjyysverkoston rahoitusmalli muuttuu. Organisaation ylösajamisen ja yhtiöittämisen tapahduttua rahoituspohja tulee laajentumaan esimerkiksi omarahoituksen suhteen. Lisäksi organisaation toteuttamaa hanketoimintaa kehitetään monipuolisesti kehittämisohjelman mukaisesti.

4.3 Lisätietoja luontoyrittäjyysverkoston ja alan tietoverkon rakentamiseen liittyvistä hanke-ehdotuksista

4.3.1 Luontoyrittäjyysverkoston rakentaminen ja luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen toiminnan käynnistäminen

Luontoyrittäjyyden osaamiskeskus alan valtakunnallisena koordinoivana organisaationa

Luontoyrittäjyyden keskeisten toimijoiden välisen tehtäväjaon ja yhteistyön pohjalta muodostuva monialainen verkosto antaa perustan osaamiskeskustyyppiselle luontoyrittäjyyskeskukselle. Toiminnan ytimen muodostavat alan merkittävimmät tutkimuslaitokset ja neuvontaorganisaatiot verkostosuhteineen sekä alan avainryttäjät. Toimijoiden yhteistyöelimenä toimiva koordinoiva yksikkö huolehtii tahojen yhteydenpidon sujuvuudesta (Kuva 7). Koordinoiva yksikkö toteutetaan Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikön ja Maatalouden tutkimuskeskuksen yhteistyönä. Yksikkö vastaisi kansallisesta kehitystyöstä ja koordinoinnista, valvoisi toiminnan kehittämistä sekä ohjaisi luontoyrittäjyyden eri osa-alueilla toimivien projektivastaavien työtä kokonaisstrategian mukaisesti. Jatkokehittelystä koordinoiva yksikkö olisi suoraan vastuussa luontoyrittäjyyden osaamiskeskukseen nimettävälle johtoryhmälle.

Koordinoivan yksikön kehittämistoiminta keskittyisi alan kansallisen ja kansainvälisen verkostoitumisen kehittämiseen, alan yhtenäistämiseen ja imagon luomiseen, markkinointiin sekä tiedonkulun kehittämiseen. Luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen ja sen toimijoiden puitteissa toteutettaisiin alan valtakunnallisia tutkimus- ja kehittämishankkeita.

Luontoyrittäjyyden eri osa-alueiden projektivastaavat olisivat läheisessä yhteydessä ko. alan kehittämisestä vastaavan tut-

kimuslaitoksen kanssa. Projektivastaavat muodostavat kentällä työskentelevän, luontoyrittäjyyden kehittämisestä huolehtivan sihteeristön. Sihteeristö kokoontuu määräajoin ja pitää yhteyttä toisiinsa ohjelmien puitteissa tarvittaessa päivittäin. Yhdessä koordinoivan yksikön ja keskeisten tutkimuslaitosten kanssa sihteeristö muodostaa olennaisen osan luontoyrittäjyyden osaamiskeskusta.

Projektivastaavat kytkevät osa-alueensa toimijat kansalliseen yhteistyöhön alueellisesti ja valtakunnallisesti linjaten, yhtenäistään ja koordinoiden alalla tehtävää kehittämistyötä. Aluetasoilta kootaan kehittämismvastuuta ottavat tahot ja ns. aluekoordinaattorit yhteistyöverkkoineen mukaan kansalliseen luontoyrittäjyysverkostoon. Työnjako ja toimijoille sovitavat toiminta-alueet räätälöidään kullekin alalle sopiviksi tarvittaessa esimerkiksi maakuntarajat rikkoen.

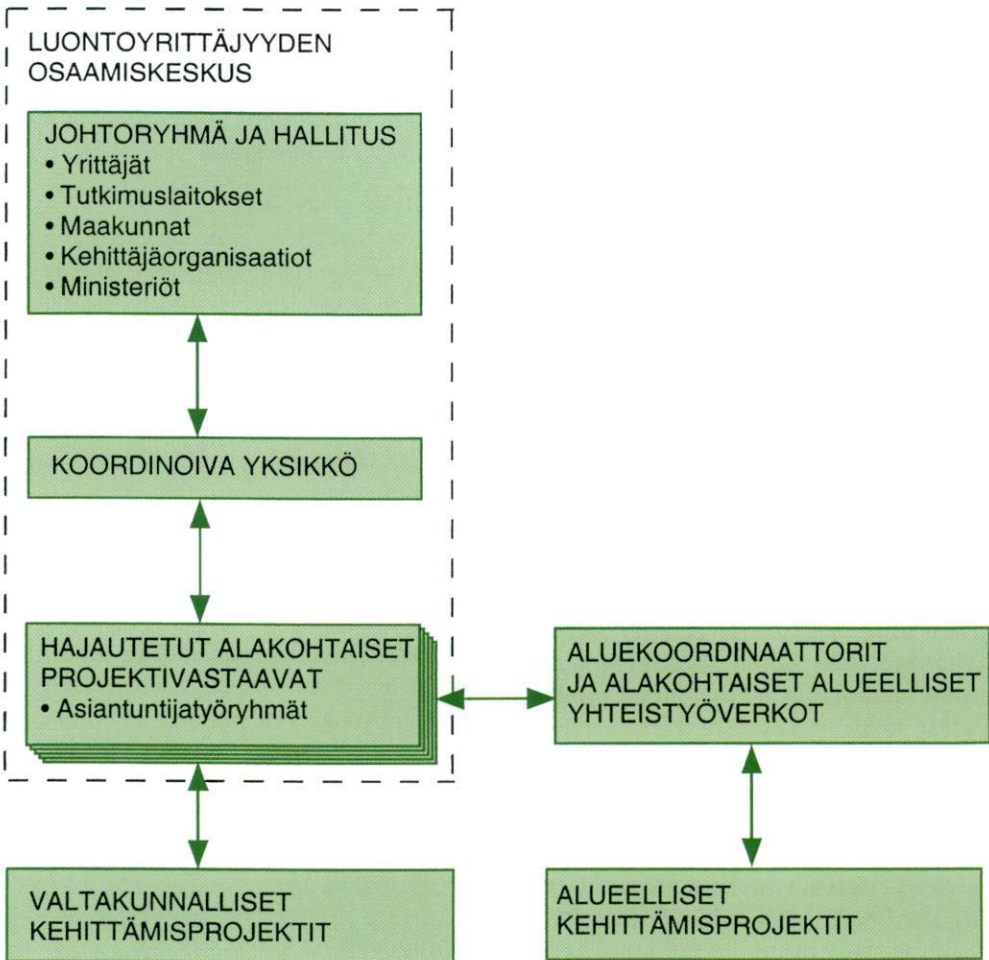
Projektivastaavien työn tueksi luontoyrittäjyyden eri osa-alueille muodostetaan alakohtaiset asiantuntijatyöryhmät, joissa tulevat esille tutkimuksen, koulutuksen, kehittämistoiminnan sekä erityisesti alan yritystoiminnan näkemykset. Tarvittaessa alalla voidaan koota erityistyöryhmiä esimerkiksi pohtimaan aihepiirin tutkimuksen tilaa ja jatkoaiheita (tieteellinen neuvottelukunta). Projektivastaava kokoaa työryhmänsä ja kokoamansa verkoston avulla kunkin alan keskeiset toimenpidesuosittukset ja kehittämisohjelman. Näin saaduille tutkimus- ja kehittämistoiminnan aiheille haetaan toteuttajat ja rahoittajat linjaten eri osa-alueilla tehtävät toimet kokonaisstrategiaan sopiviksi.

Luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen toiminnasta saatavat edut:

- Yhteistyön ja vuorovaikutuksen lisääntyminen
- Toiminnan päällekkäisyyksien vähentyminen
- Olemassa olevien voimavarojen saaminen nykyistä tehokkaampaan käyttöön
- Toiminnan suunnitelmallisuuden lisääntyminen

VALTAKUNNALLINEN TASO

ALUEELLINEN TASO

Kuva 7. Luontoyrittäjyysverkoston organisaatiomalli.

- tyminen
- Tiedonkulun nopeutuminen eri suuntiin
  - Yhteyksien syntyminen yrittäjien ja tutkijoiden välille
  - Kehittämisen ohjautuminen yrittäjien tarpeiden mukaan lisääntyy
  - Alan yhtenäistyminen ja vahvistuminen
  - Alan näkyvyys ja uskottavuus paranevat
  - Uusien mahdollisuuksien löytyminen raja-aitojen rikkoontuessa
  - Tuotekehitystoiminnan tehostuminen
  - Innovatiivisuuden tukeminen vahvistuu
  - Hajallaan olevien toimijoiden kehittä-

- mismahdollisuudet lisääntyvät suuralue-yhteistyöllä
- Räätelöidyt koulutusryhmät mahdollistuvat erityisaloillakin
  - Alan osaamista saataisiin koottua ja tuotua esille
  - Erikoisasiantuntemuksen hankkiminen helpottuu
  - Mahdollisuudet laadun kehittämiseen paranevat
  - Kehittämiseen tulee pitkäjänteisyyttä
  - Kehittämisessä voidaan ylittää maakunta- ym. rajoja

Luontoyrittäjyyden osaamiskeskuksen toteutus

Keskeinen osa luontoyrittäjyyteen liittyvistä yrittäjistä, kehittäjistä ja tutkimusta tekevistä tahoista on selvitetty maakunnittain tehtyjen haastattelujen yhteydessä. Tätä tiedonhankintaa täydennetään jatkotoimien yhteydessä koordinaation ja maakunnittaisen avaintahojen toimesta. Kehittämistyöhön mukaan lähtevät kootaan yhteiseksi organisaatioksi, joka tullaan rekisteröimään. Samassa yhteydessä sovitaan toimijoiden työnjaosta ja yhteyden pidosta. Toimijoiden koolle kutsumiset, neuvottelut ja alan yhteiset seminaarit ovat keskeisiä tapoja, joilla tuetaan luontoyrittäjyyden verkostoitumista ja yhteistyön lisääntymistä.

Alueellisuuden huomioon ottamisen lisäksi yhteistyömuodoissa erotetaan luontoyrittäjyyden alakohrainen valmistelu mm. hankeaihioiden kokoamiseksi. Valtakunnallisesti toimintaan liittyy läheisesti teemaryhmätyö, joka onkin syytä kytkeä mukaan. Muutoinkin kehittämisessä hyödynnetään jo olemassa olevia verkostoja ja rakenteita.

Luontoyrittäjyyden erityisteemojen ja -alojen kehittämisen suunnittelemiseksi ja käynnistämiseksi voidaan muodostaa tarvittaessa erikseen työryhmiä. Näin voidaan löytää esimerkiksi tarkennetut aiheet ja toteuttajat alaan liittyvälle tutkimus- ja kehittämistoiminnalle. Sen sijaan alan imagon luominen sekä kokonaisstrategian ja alakohtaisten linjausten työstäminen vaativat kattavaa yhteistyötä erityisesti alan yrittäjien kanssa. Vastaavasti markkinointitoimissa edellytetään laajaa ja pitkäjänteistä sitoutumista yhteistyöhön.

Yritysten mukanaolomuoto voi vaihdella yrityksen toiminnan laajuuden ja kehittyneisyyden mukaan. Toiminnassa pitkällä olevat, toiminnan laajentamiseen ja ulkomaan markkinoinnin kehittämiseen tähtäävät alan kärkiyritykset muodostavat oman ryhmänsä ja aloittelevat, ei-laajentavat tai harrastusluontoisesti toimivat oman. Näin luontoyrittäjyysverkoston toiminta voi vastata parhaiten eri tilanteissa olevien yritysten tarpeita.

4.3.2 Alan tietoverkon ja yrityrekisterin suunnittelu ja toteutus

Luontoyrittäjyyden tietopankin valtakunnallinen organisointi: sisällön, toteutuksen, ylläpidon ja rahoituksen tarkennettu suunnittelu (käynnistynyt MMM:n rahoituksella)

Selvityksen tavoitteena on koota yhteen luontoyrittäjyyteen liittyviä keskeisiä toimijoita (tutkimuslaitoksia, neuvonta- ja kehittäjäorganisaatioita, oppilaitoksia, rahoitajatahoja sekä yrittäjiä) ja muodostaa heistä toimivia yhteistyörenkaita, jonka pohjalta Internetiin toteutettavaa luontoyrittäjyyden tietoverkkoa ja sen sisältöä on mahdollista lähteä kehittämään. Yhteistyörenkaita muodostetaan alueellisesti sekä luontoyrittäjyyden eri osa-alueittain. Yhteistyöhön tietoverkon toteuttamiseksi pyritään saamaan sekä tiedon tuottajia, välittäjiä että hyödyntäjiä.

Selvityksen aikana luodaan suunnitelma tietoverkon sisällöstä, käytöstä ja markkinoinnista sekä ylläpidon ja hallinnoinnin kannalta jatkossa tarvittavasta organisoitumisesta. Hankkeen aikana suunnitellaan myös tietopankin tekninen ja sisällöllinen toteutus sekä selvitetään sen vaatimat rahoitusjärjestelyt.

Yhteenvetona suunnitelman tavoitteena on tuoda esille seuraavat näkökulmat tietoverkon toteuttamisesta:

- Yhteistyötahot
- Hyödynsaajat
- Tietopankin sisältö eli palvelut
- Toimintaperiaate
- Ylläpito ja päivittäminen
- Hallinnointi ja tarvittava organisoituminen
- Tekninen toteutus
- Rahoitus
- Markkinointi

Luontoyrittäjyyden tietopankin valtakunnallinen organisointi -hanke alkaa toukokuussa 2000 ja päättyy joulukuussa 2000. Ajanjaksona käytettävä työpanos on

5 kuukautta. Hanke toteutetaan valtakunnallisena Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikön toimesta. Hankkeelle muodostetaan ohjausryhmä alan keskeisten toimijoiden edustajista. Lisäksi muodostetaan projektiryhmä projektipäällikön tueksi. Projektipäällikkö toimii hankkeen toteuttajana ja organisaattorina.

Hankkeen alkuvaiheessa kootaan tietoja alaan liittyvistä keskeisistä toimijoista ja aiemmin tehdyistä toimista, luodaan alustava esitys tietopankin sisällöstä ja tarvittavasta organisoitumisesta, selvitetään rahoitusmahdollisuuksia sekä valmistellaan esitemateriaalia.

Tämän jälkeen tarkennetaan suunnitelmaa sisällön ja teknisen toteutuksen osalta käynnistämällä neuvottelut alaan liittyvien toimijoiden suuntaan ja hankkimalla tarvittavaa asiantuntija-apua. Neuvotteluissa selvitetään tietoverkossa tarvittavia ja saatavilla olevia palveluja, tarvittavia ja olemassa olevia resursseja, yhteistyökumppaneita sekä työnjakoa. Lisäksi järjestetään sekä alakohtaisia että alueellisia kokoontumisia tietoverkon toteutusmahdollisuuksien ja yhteistyökumppaneiden selvittämiseksi. Asiantuntijoita käytetään erityisesti teknisten mahdollisuuksien selvittämiseen ja esille tuomiseen sekä toteutuksen kustannusten arviointiin.

Suunnitelman edistyessä käydään jatko-neuvotteluja tarvittavan organisoitumisen ja rahoituksen selvittämiseksi sekä luodaan kokonaissuunnitelma tietoverkon toteuttamiseksi. Lisäksi kootaan tarvittavia jatkohankkeita ja haetaan niille rahoitusta. Työn edetessä laaditaan hankkeen loppuraporttia.

Suunnittelun jälkeen seuraavat vaiheet luontoyrittäjyyden tietoverkon suhteen ovat:

Tietoverkon tekninen toteutus ja organisoituminen

Tietoverkon toiminta ja sisällön kokoaminen

Internet markkinoinnissa ja alan kehittämisessä

4.3.3 Alakohtaiset tutkimus- ja kehittämistarpeet

Luontoyrittäjyysverkoston osana toimivien alakohtaisten työryhmien (tutkimus, koulutus, kehittäminen, yritystoiminta) toimenpidesuosituksien perusteella kootaan luontoyrittäjyyden osa-alueittain tutkimus- ja kehittämissohjelmat, joilla pyritään kokoamaan ja suuntaamaan luontoyrittäjyyden toimintakentällä tehtävää työtä.

17. Luontoyrittäjyys on innovatiivista toimintaa tuotekehittelyn yms. suhteen. Mitä luontoyrittäjyyteen ja sen kehittämiseen liittyviä uusia ideoita Sinulla on?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

E. Halukkuus lähteä mukaan luontoyrittäjyysverkostoon

18. Oletko / onko organisaatiosi valmis liittymään mukaan muodostettavaan kansalliseen luontoyrittäjyysverkostoon?

- 1 kyllä, olen erittäin kiinnostunut asiasta
- 2 luultavasti, mutta haluan asiasta lisätietoja
- 3 en ole

19. Mitä toimintasi /organisaatiosi rooli muodostuvassa organisaatiossa voisi olla? Missä toiminnassa ja millaisella panoksella voisitte olla mukana?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

20. Mitä muita näkemyksiä Sinulla on luontoyrittäjyyden verkostojen kehittämisestä?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

KIITOS VASTAUKSESTASI!

Haastatellut henkilöt maakunnittain lueteltuna

1 Uusimaa

Kirsi Pönni	matkailusihteeri	Uudenmaan liitto
Tarja Hartikainen	seutukaavainsinööri	Uudenmaan liitto
Juha Mäkinen	yritystutkija	Uudenmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Karl-Erik Malmberg	metsätalousinsinööri	Uudenmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Kari Taskula	erityisasiantuntija	Suomen kuntaliitto
Tero Uusitalo	projektipäällikkö	Maaseudun kehittämisyhdistys Sampo ry
Auli Teppinen	yritysneuvoja	Uudenmaan maaseutukeskus
Airi Pirttijärvi-Virtanen	kotitalousneuvoja	Uudenmaan maaseutukeskus
Hannu Idman	ohjelmajohtaja	Geologian tutkimuskeskus
Jari Öhberg	markkinointipäällikkö	Geologian tutkimuskeskus
Riitta Korhonen	geologi	Geologian tutkimuskeskus
Kaisa Ovaska-Ahonen	toimitusjohtaja	Kultaturve Oy

2 Varsinais-Suomi

Esa Högblom	projektisihteeri	Varsinais-Suomen liitto
Seppo Jaakonmäki	agronomi	Varsinais-Suomen TE-keskus
Kari Ranta-aho	kalatalousjohtaja	Varsinais-Suomen TE-keskus
Eila Hoffren	projektisihteeri	Farma Maaseutukeskus
Anna-Liisa Ristisuo	toiminnanjohtaja	Maa- ja kotitalousnaiset/Farma
Päivi Suvanto	toiminnanjohtaja	Varsinais-Suomen jokivarsikumppanit ry
Marjatta Ticklen	projektipäällikkö	LSIM ry (Leader)
Terhi Saari	koordinaattori	Varsin hyvä ry (POMO)
Jukka Ristimäki	kylämies	Loimi-Hämeen POMO, Ruoho ry

3 Itä-Uusimaa

Per-Stefan Nyholm	edunvalvontapäällikkö	Itä-Uudenmaan liitto
Topi Haapanen	projektisihteeri	Itä-Uudenmaan liitto
Nina Simosas	toiminnanjohtaja	Itä-Uudenmaan Leader ry

4 Satakunta

Esko Pennanen	projektipäällikkö	Satakuntaliitto
Harri Martikainen	maaseutukoordinaattori	Satakunnan TE-keskus, maaseutuosasto
Leena Ylikännö	kotitalousneuvoja	Satakunnan maaseutukeskus
Tuomas Oikari	toiminnanjohtaja	Satakunnan maaseutukeskus, kalatalousk.
Erkki Jaakkola	toiminnanjohtaja	Pohjois-Satakunnan Leader II
Jaana Kivimäki	toiminnanjohtaja	Maaseudun keh.yhdistys Ravakka ry
Pirjo Kannisto	toiminnanjohtaja (1999)	Pyhäjärvisuodun keh.yhdistys ry (POMO)
Satu Tietari	toiminnanjohtaja (2000)	Pyhäjärvisuodun keh.yhdistys ry (POMO)
Ansa Kulmala	toiminnanjohtaja	Karhuseutu ry (POMO)
Leena Seppänen	hallituksen jäsen	Karhuseutu ry (POMO)
Matti Lähteenmäki	rehtori	Porin metsäopisto
Tapani Hänninen	lehtori	Porin metsäopisto
Tauno Kivinen	lehtori	Porin metsäopisto
Marja-Liisa Lahti	koulutussuunnittelija	Porin metsäopisto
Riitta Heinonen	metsätalousinsinööri	Porin metsäopisto

5 Kanta-Häme

Osmo Väistö	erikoissuunnittelija	Hämeen liitto
Tapio Punttila	kehittämispäällikkö	Hämeen TE-keskus, maaseutuosasto
Matti Mäkiaho	kehittämisesimies	Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus
Riitta Kinnari	toiminnanjohtaja	Maa- ja kotitalousnaiset/Maaseutokeskus
Aulis Ansalehto	kasvinviljelyagronomi	Hämeen maaseutokeskus
Petri Mäkinen	kalatalousneuvoja	Hämeen maaseutokeskus
Kirsi Hakkarainen	lehtori	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo
Terhikki Mäkelä	koulutusohj.vastaava	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo
Ilmari Häkkinen	yliopettaja	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo
Risto Hagqvist	metsänhoitaja	Metsänjalostussäätiö/Visaseura ry
Ville Pirtilä	puheenjohtaja	Joulupuuseura ry

6 Pirkanmaa

Marko Mäkinen	maakunta-asiamies	Pirkanmaan liitto
Ahti Laakso	ympäristösuunnittelija	Pirkanmaan liitto
Minna Rautalin	koordinaattori	Pirkanmaan liitto
Mauri Volama	yrittäjä	Pirkanmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Kaarina Rikala	suunnittelija	Pirkanmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Heikki Konsala	toiminnanjohtaja	Pomoottori ry
Timo Hanhilahti	toiminnanjohtaja	Kantri ry (POMO)
Pekka Vuorinen	toiminnanjohtaja	Pirkanmaan kalatalouskeskus
Ismo Kolari	projektipäällikkö	Pirkanmaan kalatalouskeskus
Antti Peltola	johtaja	PMK-verkosto
Päivi Viherkoski	koordinaattori	PMK-verkosto
Liisa Tyllilä	yrittäjä/koulutussuunn.	Hiking Travel Ky/Ahlmannin oppilaitos

7 Päijät-Häme

Riitta Laitinen	maakuntainsinööri	Päijät-Hämeen liitto
Erkki Rope	maakuntainsinööri	Päijät-Hämeen liitto
Liisa Helanto	toiminnanjohtaja	Päijät-Hämeen maaseudun keh.yhdistys
Osmo Piekkari	pienyrittäjäneuvoja	Päijät-Hämeen maaseutokeskus
Liisa Murto	aikuiskoulutusvastaava	Asikkala-instituutti
Seppo Leppänen	lehtori	Asikkala-instituutti
Sanna-Kaisa Peltonen	projektikoordinaattori	Asikkala-instituutti
Jari Hautamäki	johtaja	Heinola-instituutti
Tuulikki Kosonen	koulutusalaohjaaja	Heinola-instituutti
Päivi Hartman	projektipäällikkö	Juotavan hyvä Etelä-Päijänne -projekti
Tero Suo	yrittäjä	Pulkin Riista ja Kennel

8 Kymenlaakso

Tuula Taavila	kehityspäällikkö	Kymenlaakson maaseutokeskus
---------------	------------------	-----------------------------

9 Etelä-Karjala

Jari Lantta	projektikoordinaattori	Etelä-Karjalan liitto
Maija Kempainen	projektipäällikkö	Etelä-Karjalan maaseutokeskus
Pekka Sopenan	yrittäjäneuvoja	Etelä-Karjalan maaseutokeskus
Aune Ritola	elinkeinoasiamies	Parikkalan kunta

10 Etelä-Savo

Riitta Koskinen	maakuntasihteeri	Etelä-Savon liitto
Pekka Laukkanen	seutusuunnittelija	Etelä-Savon liitto
Jukka Kotro	yrittäjä	Etelä-Savon TE-keskus, maaseutuosasto
Antero Peltola	yrittäjä	Etelä-Savon TE-keskus, maaseutuosasto
Lasse Hyytinen	kalatalousjohtaja	Etelä-Savon TE-keskus, kalatalousyks.
Seppo Kauppila	johtaja	Etelä-Savon maaseutukeskus
Heikki Pahkasalo	maaseutuagronomi	Etelä-Savon maaseutukeskus
Johanna Pölkki	projektipäällikkö	Etelä-Savon maaseutukeskus
Riitta-Leena Jantunen	toiminnanjohtaja	Maa- ja kotitalousnaiset/maaseutukeskus
Mikko Rissanen	toiminnanjohtaja	Savon Amazon (Leader)
Marjatta Arola	luonnontuoteaktivaattori	Savon Amazon (Leader)
Reijo Rautio	projektipäällikkö	Savonmuun Inari -hanke
Eeva Kettunen	sihteeri	RaJuPuSu Leader ry
Saara Pesonen	projektipäällikkö	RaJuPuSu-kuntayhtymä
Ari Sopanen	toiminnanjohtaja	Koloveden seudun keh.yhdistys ry
Pirjo Kivijärvi	tutkija	Maatalouden tutkimuskeskus
Bertalan Galambosi	vanhempi tutkija	Maatalouden tutkimuskeskus
Timo Toivonen	tutkimusjohtaja	Jns yo/Täyd.koulutuskeskus/Savonlinna
Jaana Laitinen	suunnittelija	Jns yo/Täyd.koulutuskeskus/Savonlinna
Ulla Ritola-Pesonen	projektipäällikkö	Jns yo/Matkailualan verkostoyliopisto
Pentti Mustalampi	varajohtaja	Helsingin kauppakork.k./Pienyrit.keskus
Pekka Turkki	johtaja	Ympäristötekniikan Instituutti
Arja Tuohino	koulutussuunnittelija	HY:n Maaseudun tutk.- ja koul.keskus
Kari Litja	osastonjohtaja	Artemia
Eija Sorjonen	markkinointisihteeri	Partaharjun opisto/toimintakeskus
Markku Rauhalahhti	johtaja	Lusto, metsämuseo ja -tietokeskus
Ilmo Laaksonen	ympäristövastaava/pj.	Anttolanhovi/Eräoppaat ry
Martti Hämäläinen	toimitusjohtaja	Karelian Luonnontuote Oy
Timo Kuitunen	yrittäjä	Puulan Lohi
Eila Räisänen	yrittäjä	Puulan Yrtti- ja marjaherkut
Tiina Leinonen	yrittäjä	Opas Guide Tiina

11 Pohjois-Savo

Juhani Pirskanen	tutkimuspäällikkö	Pohjois-Savon liitto
Simo Kotiluoto	maakuntasuunnittelija	Pohjois-Savon liitto
Seija Hakkarainen	maakuntasuunnittelija	Pohjois-Savon liitto
Jukka Honkonen	osastopäällikkö	Pohjois-Savon TE-keskus
Erkki Lahti	kalatalousjohtaja	Pohjois-Savon TE-keskus, kalatalousyks.
Viljo Pakarinen	johtaja	Pohjois-Savon maaseutukeskus
Helena Lehtoaro	toiminnanjohtaja	Maa- ja kotitalousnaiset/maaseutukeskus
Eeva Leppänen	yrittäjä	Pohjois-Savon maaseutukeskus
Olavi Rautiainen	viest.- ja keh.päällikkö	Pohjois-Savon metsäkeskus
Kari Korhonen	johtaja	Sisä-Savon marjaosaamiskeskus
Tuula Puputti	johtaja	Viinitietokeskus
Rauno Kettunen	toiminnanjohtaja	Koillis-Savon Leader ry
Arja Taskinen	apulaisrehtori	Koulutuskeskus Palteko
Päivi Nerg	johtaja	Kuopion yliopisto, koul.- ja keh.keskus

Vuokko Tuononen	koulutussuunnittelija	Kuopion yliopisto, koul.- ja keh. keskus
Olavi Raatikainen	suunnittelija	Kuopion yliopisto, biotekniikka
Riitta Törrönen	dosentti	Kuopion yliopisto, fysiologian laitos
Hannu Mykkänen	apulaisprofessori	Kuopion yliopisto, klin. ravits.tiet. laitos
Esa Kukkonen	toimialapäällikkö	Geologian tutkimuskeskus
Markku Hytönen	vanh. tutkimusassistentti	Geologian tutkimuskeskus
Virpi Kaikkonen	koordinaattori	Ylä-Savon seuturyhmä Veturi (POMO)
Heikki Lämpää	projektipäällikkö	Ylä-Savon Instituutti
Eija Vähälä	rehtori	Kuopion käsi- ja taideteollisuusakatemia
Vesa Kervinen	projektisuunnittelija	Kuopion käsi- ja taideteollisuusakatemia
Esko Pietikäinen	vs. rehtori	Ylä-Savon Aikuiskoulutuskeskus
Ritva Kiuru	johtaja	Pohjois-Savon 4H-piiri
Markku Jaakkola	yrittäjä	Tight Lines Ky
Maarit Miettinen	yrittäjä	Kaivomäen Talli
Riitta El-Nemr	toiminnanjohtaja	Rautavaaran Metsäkartano

12 Pohjois-Karjala

Jari Willman	kehittämisasiamies	Pohjois-Karjalan liitto
Eero Juutilainen	johtaja	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus
Päivi Jokinen	projektivastaava	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus
Eero Parviainen	toiminnanjohtaja	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus
Pekka Turunen	yrittäjä	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus
Ville Salonen	toiminnanjohtaja	Pohjois-Karjalan kalatalouskeskus
Paavo Pelkonen	professori	Joensuun yliopisto
Olli Saastamoinen	professori	Joensuun yliopisto
Pirjo Kärkkäinen	osastonjohtaja	Pohjois-Karjalan amm. aik.koul.keskus
Raija Komppula	koulutusohjelmajohtaja	Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu
Hannu Luotonen	tutkimuspäällikkö	Pohjois-Karjalan ympäristökeskus
Simo Palviainen	tutkija	Joensuun yliopisto
Ilkka Eisto	tutkija	Joensuun yliopisto
Pentti Ojajarvi	koulutusohjelmajohtaja	Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu
Jani Lemmetyinen	tutkintovastaava	Kiteen oppimiskeskus, maaseutuopisto
Paavo Savolainen	projektipäällikkö	Keski-Karjalan kehittämis- ja tietokeskus
Heikki Haavisto	projektipäällikkö	Keski-Karjalan kehittämis- ja tietokeskus
Pasi Rätty	eräopaskouluttaja	Kiteen oppimiskeskus, maaseutuopisto
Nina Holopainen	toiminnanjohtaja	Keski-Karjalan Jetina ry (POMO)
Arto Lehtikainen	toiminnanjohtaja	Joensuun seudun Leader II
Jouni Korhonen	koordinaattori	Vaara-Karjalan Leader ry
Tiina Lakkala	projektipäällikkö	Ilomantsin oppimisk., marjaviinikoulu
Sakari Palviainen	projektipäällikkö	Ilomantsin oppimiskeskus
Pasi Ruohtula	seikk.koul. vet./yrittäjä	Pohj.-Karj. Opisto/Ad. Ed. Kuunsilta Oy
Jukka Kauko	toimitusjohtaja	Kaukoviisas Oy
Sanna Kärkkäinen	toimitusjohtaja	Metsänväki Oy
Kimmo Kortelainen	ohjelmapäällikkö	Metsänväki Oy
Vesa ja Carita Kousa	yrittäjä	Caveris Safari Ay
Olli Henttinen	yrittäjä	Ber Ex Oy
Kari Kuivalainen	yrittäjä	T:mi Anni Kuivalainen
Erkki Pelli	metsäyrittäjä	metsätila
Marja Kettunen	projektipääll./yrittäjä	luontomatkaohjelma/T:mi Ketunmarja

13 Keski-Suomi

Hannu Korhonen	tutkimuspäällikkö	Keski-Suomen liitto
Jouko Kahilainen	maaseutuasiamies	Keski-Suomen liitto
Heikki Leivonen	osastopäällikkö	Keski-Suomen TE-keskus
Ulla Mehto-Hämäläinen	kehittämispäällikkö	Keski-Suomen TE-keskus
Matti Sipponen	kalatalousjohtaja	Keski-Suomen TE-keskus
Pauli Puttonen	johtaja	Keski-Suomen maaseutukeskus
Raimo Kunelius	suunnittelupäällikkö	Keski-Suomen maaseutukeskus
Jaana Mylläri	hankevetäjä	Keski-Suomen maaseutukeskus
Veli-Pekka Päivänen	hankevetäjä	Keski-Suomen maaseutukeskus
Unto Eskelinen	johtaja	Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Jyrki Kataja	kehityspäällikkö	Jyväskylän amk, Luonnonvarainstituutti
Kari Kunelius	lehtori	Keski-Suomen Maatal.- ja metsäopisto
Tuomas Rouhunkoski	toimitusjohtaja	Kaakonseud. Oppimis- ja resurssikeskus
Jari Niskanen	projektipäällikkö	Kehittämisyhtiö Karstulansoutu Oy
Arja-Leena Taskinen	projektipäällikkö	Saarijärven Seudun Kylät ry
Lea-Elina Nikkilä	projektipäällikkö	Suosta Voimaa -hanke
Tarja Uusipaasto	toiminnanjohtaja	Jämsän seudun Vesuri-ryhmä ry
Kerttu Kankainen	toimistosihteeri	Jämsän seudun Vesuri-ryhmä ry
Ulla Kytöoja-Haggren	matkailusihteeri	Jämsän Seutukunnan Kehitys Oy
Marjatta Ruuska	toiminnanjohtaja	Maaseudun Kehitys Nelos-POMO ry
Eeva-Kaarina Aurasmaa	hankeohjaaja	Maaseudun Kehitys Nelos-POMO ry
Reijo Urtti	ohjelmakoordinaattori	Kaakk. Keski-Suomen Elävät Kylät ry
Mirva Kolehmainen	yrittäjä	T:mi Mirrin Koristehavu
Pasi Kauppinen	osuuskunnan jäsen	Luontomatkailuosuuskunta Vokotus

14 Etelä-Pohjanmaa

Anne Matilainen	tutkija	HY:n Maaseudun tutk.- ja koul. keskus
-----------------	---------	---------------------------------------

15 Pohjanmaa

Olavi Kaleva	elinkeinopäällikkö	Pohjanmaan liitto
Kaarlo Lepistö	ylitarkastaja	Pohjanmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Minna Uusimäki	kalatalousjohtaja	Pohjanmaan TE-keskus, kalatal.yksikkö
Jerker Johnson	toiminnanjohtaja	Rannikko-Pohjanmaan Leader
Sune Haga	viestintäpäällikkö	Rannikon metsäkeskus
Fjalar Fors	rehtori	Lannäslunds skolor
Stefan Backlund	projektipäällikkö	Lannäslunds skolor
Jukka Vaaraniemi	toimialavastaava	Vaasan amm. aikuiskoul. keskus

16 Keski-Pohjanmaa

Kauppi Virkkala	suunnittelupäällikkö	Keski-Pohjanmaan liitto
Liisa Seppänen	projektineuvoja	Pohjanmaan TE-keskus, Kokkola
Jyrki Kangas	johtaja	Metsäntutkimuslaitos
Tapio Kurki	johtaja	Keski-Pohjanmaan maaseutukeskus
Tiina Ketola	yrittäneuvoja	Keski-Pohjanmaan maaseutukeskus
Eero Hakala	toiminnanjohtaja	K-P:n maaseutukeskus, kalatalouskeskus
Reima Virkkala	opettaja, maaseutumatk.	K-P:n Maaseutuakatemia, Kannus

Hannu Sajo	opettaja/konsultti	K-P:n Maaseutuak./HO-Rest Konsultit
Heimo Fiskaali	toimipaikan johtaja	K-P:n Maaseutuakatemia, Perho
Juha Tilus	yrittäjä	T:mi Polar Gourmet
Jorma Varila	yrittäjä	T:mi Karpalosuo Hoitoturve
Hannu Ali-Haapala	toimitusjohtaja	Finn-Spring Oy/Bullberry Oy
Juha Sahlgren	luontokuvaaja	T:mi Valokuvaaja Juha Sahlgren

17 Pohjois-Pohjanmaa

Kim Wasama	kehitysjohtaja	Pohjois-Pohjanmaan liitto
Kai Harju	projektipäällikkö	Pohjois-Pohjanmaan liitto
Esko Koskenkorva	osastopäällikkö	Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus
Kalevi Hiivala	yrittäjä	Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus
Vesa Nuolioja	johtaja	Pohjois-Pohjanmaan maaseutukeskus
Anita Saarela	yrittäjä	Pohjois-Pohjanmaan maaseutukeskus
Mikko Pajunen	toiminnanjohtaja	Oulun vesiensuojeluyhdistys ry
Kaisu Tuomi	toiminnanjohtaja	Lakeuden Leader II
Risto Paldanius	Leader-assistentti	Lakeuden Leader II
Ritva-Liisa Nisula	toiminnanjohtaja	NHS-Leader II ry
Lauri Tyynelä	Leader-neuvoja	NHS-Leader II ry
Pekka Salonsaari	toiminnanjohtaja	Rieska-Leader II ry
Aulis Veteläinen	toiminnanjohtaja	Koillisverkko ry (POMO)
Heikki Kuusikko	toimitusjohtaja	Osuuskunta Vältti (Jokivarsien POMO)
Jussi Laatikainen	projektipäällikkö	Oulunjoki-alueen kehitysyhdistys ry
Ritva Okkonen	projektipäällikkö	Rokua-strategia
Virve Haapala	projektipäällikkö	Rokua-strategia/Oulun seudun amk
Mari Sivonen	projektisihteeri	Kiiminkijokivarren vesiretk.reit.hanke
Sirpa Komminaho	projektisihteeri	Pohjanperän kylienkehittämishanke
Anne Karjalainen	projektisihteeri	Pohjanperän kylienkehittämishanke
Tauno Laurila	projektityöntekijä	Osuuskunta POMO-Harava
Anja-Liisa Päivinen	toiminnanjohtaja	Kiimingin 4H-yhdistys
Reino Liimatta	toimitusjohtaja	Hukkareissut/Koskikota
Kalevi Kekäläinen	yrittäjä	Pyhäjärven Puu-Nikkari
Elisa Strandman	johtaja	Hotelli Susisaari

18 Kainuu

Jorma Teittinen	aluesuunnittelija	Kainuun liitto
Keijo Kunnari	yrittäjä	Kainuun TE-keskus, maaseutuosasto
Simo Moisio	toiminnanjohtaja	Arktiset Aromit ry
Anita Mikkonen	johtaja	Oulun yo, Kajaanin kehittämiskeskus
Markku Karjalainen	projektipäällikkö	Oulun yo, Kajaanin kehittämiskeskus
Tapani Alatossava	tutkimusprofessori	Biotekniikan laboratorio
Marjatta Pikkarainen	tutkija	Kainuun maaseutukeskus
Heli Pirinen	luonnontuoteneuvoja	Kainuun maa- ja kotitalousnaiset/msk
Aune Pihlajaniemi	projektisihteeri	Kainuun maaseutukeskus
Airi Härkönen	projektikoordinaattori	Kainuun ammattikorkeakoulu
Jorma Korhonen	projektipäällikkö	Kainuun ammattikorkeakoulu
Saija Huttunen	toiminnanjohtaja	Oulujärvi Leader ry
Anneli Määttä	toiminnanjohtaja	Naisyrittäjyys Leader ry

LIITE 2 (7/7)

Kari Komulainen
Pertti Mikkonen

johtaja
yrittäjä

Kainuun 4H-piiri
T:mi Kainuun Hunajakeskus

19 Lappi

Ossi Repo
Kimmo Korpi
Heikki Moilanen
Anne Ristioja
Kyllikki Lampinen
Irja Mäkitalo
Anne Anttila
Viljo Pesonen
Kauko Raatiniemi

suunnittelupäällikkö
osastopäällikkö
yritystutkija
agronomi
johtaja
maaseutuneuvoja
toiminnanjohtaja
toiminnanjohtaja
yrittäjä

Lapin liitto
Lapin TE-keskus, maaseutuosasto
Lapin TE-keskus, maaseutuosasto
Lapin TE-keskus, maaseutuosasto
Lapin maaseutukeskus
Lapin maaseutukeskus
Meän tajot tuottamhan ry (Leader)
Pohjoisimman Lapin Leader II
T:mi Wood Jewel Design

Asiantuntijatyöryhmien kokoonpanot

Ryhmä 1. Luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin perustuva vastuullinen matkailu (mm. luonto-, elämys- ja metsästysmatkailu ja muut elämyspalvelut sekä muut luontoon tukeutuvat palvelut

Puheenjohtaja Mirja Nylander, Maaseutumatkailun teemaryhmä

Pekka Tuunanen, ympäristöministeriö

Martti Aarnio, Metsähallitus/Villi Pohjola (poissa)

Olli Saastamoinen, Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta (poissa)

Päivi Viherkoski, Pirkanmaan Maaseudun Kehittämiskeskusto ry

Pekka Huovinen, Pohjois-Karjalan liitto (poissa)

Rune Leskinen, Eräoppaat ry/ Tunturiopastomisto Lapland Guiding Rune Leskinen

Kai Pihlström, Kaikuva Oy

Jorma Tiitinen, Etelä-Savon TE-keskus, Maaseutuosasto, kalatalousyksikkö

Taneli Kokkila, Matkailun edistämiskeskus

Tuomo Jantunen, Suomen Latu ry

Liisa Tyrväinen, Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta (poissa)

Kari Pelkonen, Metsähallitus, Itä-Suomen luontopalvelut (poissa)

Väinö Turpeinen, Hämeen ammattikorkeakoulu (poissa)

Tetta Jounela, KTM/Uudenmaan TE-keskus, Yritysosasto

Juha Tilus, Polar Gourmet tmi

Esko Kotilainen, Etelä-Pohjanmaan matkailun oheis- ja ohjelmopalvelujen yrittäjäyryshanke

Jukka Wuolijoki, Valjakkourheilijoiden liitto (poissa)

Tarja Jutila, Maa- ja kotitalousnaisten keskus ry

Ryhmä 2. Puun ja puista saatavien tuotteiden ympäristövastuullinen jalostaminen muussa kuin suuressa ja keskisuuressa teollisuudessa

Puheenjohtaja Asko Niemi, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto

Erkki Verkasalo, Metsäntutkimuslaitos, Joensuun tutkimusasema

Reima Sutinen, kaupp- ja teollisuusministeriö

Matti Ruotsalainen, Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio

Maija Perävainio, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto

Jyrki Kangas, Metsäntutkimuslaitos, Kannuksen tutkimusasema

Risto Hagqvist, Visaseura ry ja Metla/metsänjalostustuksen tutkimusohjelma (poissa)

Ville Pirttilä, Joulupuuseura ry (poissa)

Esa Heikkinen, Kainuun maaseutukeskus, Kainuun tervaprojekti

Markku Tonttila, Pro Puu ry (poissa)

Carl-Johan Linden, Karuby Gård

Jarmo Sirola, Tree Farm

Pekka Blomster, Heinola-instituutti

Anne Arstila, Finnpettu -osuuskunta

Pekka Turkki, Ympäristötekniikan instituutti

Jouni Rantala, Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus (poissa)

Ryhmä 3. Luonnonmarjojen, -sienien ja -yrttien yms. keruutuotteiden hyödyntäminen

Puheenjohtaja Kimmo af Ursin, Kimmo af Ursin Oy

Kauko Salo, Metsäntutkimuslaitos, Joensuun tutkimusasema
Pirkko Mäkelä, maa- ja metsätalousministeriö
Simo Moisio, Arktiset Aromit ry
Seppo Heiskanen, Elintarviketeollisuusliitto (poissa)
Tapani Hänninen, Porin metsäopisto
Markku Karjalainen, Kajaanin kehittämiskeskus/Oulun yliopisto
Pirjo Kärkkäinen, Pohjois-Karjalan ammatillinen aikuiskoulutuskeskus (poissa)
Irja Mäkitalo, Lapin maaseutukeskus (poissa)
Asko Niemi, Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto
Kirsti Pääkkönen, Helsingin yliopisto, Maatalous-metsätieteellinen tiedekunta
Tarja Jutila, Maa- ja kotitalousnaisten keskus ry
Jari Johansson, Suomen 4H-liitto, poissa, sijaisena Juho Annanpalo, Lapin 4H-piiri
Arne Vasunta, Kiantama Oy
Marja Tuominen, Tuomisen Yrttitarha Oy

Ryhmä 4. Riistan, kalojen, rapujen ja vesivarojen hyödyntäminen

Puheenjohtaja Unto Eskelinen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Laukaa
Christian Krogell, maa- ja metsätalousministeriö (poissa)
Jorma Tiitinen, Etelä-Savon TE-keskus, Maaseutuosasto, kalatalousyksikkö (poissa)
Tom Abbors, Uudenmaan TE-keskus, Maaseutuosasto
Maija Castren, Kalamiesten Keskusliitto
Vesa Karttunen, Kalatalouden keskusliitto
Ari Mannonen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Evo
Markus Kallio, Varjolan Tila (poissa)
Jaakko Autio, maa- ja metsätalousministeriö, kala- ja riistaosasto (poissa)
Jukka Ruokolainen, Kuhmon Eko-Kala Oy (poissa)
Mauri Nieminen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Porotutkimusasema
Matti Särkelä, Paliskuntain yhdistys
Jouni Yliriesto, Luontaiselinkeinojen Liitto ry ja Keski-Lapin Ammattikalastajat ry
Jari Pigg, Metsästäjien keskusjärjestö
Juha K. Kairikko, Suomen Metsästäjäliitto (poissa)
Juha Tilus, Polar Gourmet tmi
Hannu Sajo, Ho-Rest Konsultit

Ryhmä 5. Kiven ja turpeen sekä muiden maaperäainesten pienimuotoinen ja kestävän käytön mukainen hyödyntäminen

Puheenjohtaja Hannu Salo, Maaseudun Sivistysliitto

Riitta Korhonen, Geologian tutkimuskeskus
Markku Hytönen, Geologian tutkimuskeskus
Reijo Alviola, Geologian tutkimuskeskus (poissa)
Seppo Lahti, Geologian tutkimuskeskus (poissa)
Kai Karsma, Kauppa- ja teollisuusministeriö (poissa)
Eija Virtasalo, Lapin Te-keskus, Yritysosasto (poissa)

Eino Lappalainen

Lea-Elina Nikkilä, Suosta Voimaa -hanke

Pekka Jauhiainen, Kiviteollisuusliitto ry (poissa)

Heikki Ruha, Ruhajoki Oy

Matti Häkli, Geo-Har Ky

Haastatteluissa mainitut luontoyrittäjyyden toimijat

1 Uusimaa

Tutkimus

Helsingin yliopisto (metsätieteet, Foodcenter, elintarviketeknologian laitos, farmakologian laitos)
Metsäntutkimuslaitos
Geologian tutkimuskeskus
Helsingin kauppakorkeakoulu, maaseutuyrittäjyys
Valtion teknillinen tutkimuskeskus, teknologian kehittäminen, testaus
Taideteollinen korkeakoulu
Tvärminne
Työteho-seura, Rajamäki, puu ja energia, kuitukasvit
Etelä-Suomen Matkailun Kehitys Oy
Uudenmaan maataloustuottajain liitto
Puuinformaatiokeskus

Koulutus

Uudenmaan maaseutukeskus, Järvenpää
Uudenmaan maaseutuopisto, Järvenpää ja Hyvinkää, maa- ja metsätalouden elinkeinot
Yrkeshögskolan Sydväst, Tammisaari
Tammisaaren metsäopisto, eräopaskoulutus
Etelä-Suomen Matkailun Kehitys Oy
Helsingin yliopiston Länsi-Uudenmaan täydennyskoulutuskeskus, Siuntio
Helsingin yliopisto, Viikki
Espoo-Vantaan ammattikorkeakoulu, matkailu- ja elintarvikealat
Haaga-instituutti, luonto-opaskoulutus
Solvallan urheiluopisto, Espoo
Kisakeskus, Pohjan kunta, animateur- ja luonto-opaskoulutus
Mäntsälän ammattiopisto, koristekasvit
Keski-Uudenmaan aikuiskoulutuskeskus
Länsi-Uudenmaan aikuiskoulutuskeskus
Geologian tutkimuskeskus, erikoiskurssit
Metsätähti, konsulttitoimisto

Markkinointi ja tuotekehitys

Suomen Eteläkärjen Matkailu Oy
Tuusulajärven opastuskeskus
Helsingin Matkailu Oy
Uudenmaan maaseutukeskus, maaseutuyrityshautomo
Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus (Kuninkaantie- ja Vantaanjoki-projektit)
Foodcenter, Viikki
Luonnontuoteosuuskunta Ehta Uusimaa
Mehiläishoitajaliitto
Fiskarsin käsityökylä
Valtion teknillinen tutkimuskeskus, teknologian kehittäminen, testaus
Geologian tutkimuskeskus
Taideteollinen korkeakoulu

Muu kehittämistoiminta

Uudenmaan virkistysalueyhdistys
 Helsingin matkailuyhdistys
 Lomarengas
 Uudenmaan TE-keskus
 Uudenmaan-Hämeen metsäkeskus
 Puufoorumi
 Maaseutukeskusten liitto
 Suomen ympäristökeskus
 Uudenmaan liitto
 Alueen kunnat
 Uudenmaan riistanhoitopiiri
 Metsästäjien Keskusjärjestö
 Uudenmaan käsi- ja taideteollisuusyhdistys ry
 Teknillinen korkeakoulu, Spinno-yrityshautomo
 Suomen Luonnonvalokuvaajat ry

Keskeisiä henkilöitä

Irma Pehkonen	HY:n Länsi-Uudenmaan täydennyskoulutuskeskus, Siuntio
Marianne Åhström	HY:n Länsi-Uudenmaan täydennyskoulutuskeskus, Siuntio
Juha Kempainen	Etelä-Suomen Matkailun Kehitys Oy
Jari Auramo	Etelä-Suomen Matkailun Kehitys Oy
Kaarina Pekkala	Espoon-Vantaan ammattikorkeakoulu
Risto Mikkonen	Kisakeskus, Pohjan kunta
Asko Särkelä	Uudenmaan liitto
Tero Bister	Uudenmaan liitto
Unto Palminkoski	Lomarengas
Markku Marttinen	Uudenmaan TE-keskus, kalatalousyksikkö
Kai Samanen	Uudenmaan TE-keskus, kalatalousyksikkö
Antti Vaittinen	Lapinjärven elinkeinoasiamies
Auli Teppinen	Uudenmaan maaseutokeskus, maaseutu-yrityshautomo
Airi Pirttijärvi-Virtanen	Uudenmaan maaseutokeskus, keruutuoteala
Raimo Hiltunen	Helsingin yliopisto, farmasian laitos
Vieno Piironen	Helsingin yliopisto, elintarvikekemia
Kirsti Pääkkönen	Helsingin yliopisto
Meeri Saario	Helsingin yliopisto, puolukan peltoviljely
Hannu Salovaara	Helsingin yliopisto, Viikki
Tiina Piilo	Foodcenter
Jukka Korhonen	Espoon-Vantaan ammattikorkeakoulu
Sirkka Uski	Maaseutukeskusten liitto
Ulla-Maija Rouhiainen	Trientalis-konsulttiyritys
Anneli Kankare	Mehiläishoitajaliitto, metsähunajan tuotekehitys
Liisa Peltola	Mäntsälän 4H-yhdistys, luontomatkailu ja luonnontuotteet
Mia Aitokari	Osuuskunta Ehta Uusimaa, luonnontuoteala
Tuovi Aalto	Uudenmaan maaseutuopisto, luontomatkailu, käsityöt
Tuula Nieminen	Uudenmaan käsi- ja taideteollisuusyhdistys ry
Mikko Ylinen	Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus
Leena Kalin	Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus
Eero Helle	Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos

Reijo Orava	Uudenmaan riistanhoitopiiri, riista, elinympäristöjen kehittäminen
Reijo Alviola	Geologian tutkimuskeskus, kiven pienimuotoinen hyödyntäminen
Seppo Lahti	Geologian tutkimuskeskus, kiven pienimuotoinen hyödyntäminen
Riitta Korhonen	Geologian tutkimuskeskus, hoitoturpeet, turpeen monikäyttö
Jukka-Pekka Palmu	Geologian tutkimuskeskus, jääkausipuisto-hanke
Timo Jakobsson	Valtion teknillinen tutkimuskeskus, tupasvillakuitu
Martti Hintikka	Spinnoseed Oy
Kaisa Ovaska-Ahonen	Kultaturve Oy
Mauri Ranta	Kultaturve Oy
Reijo Raunio	Kultaturve Oy
Liisa Lipsanen	Tekstiilialan mentori
Henrik Rehn	Tammisaaren metsäopisto, eräopaskoulutus

Yrityksiä

Kaikuva Oy, Espoo, räätälöityä luonto- ja elämysmatkailua
 Havumaya Finland, Kirkkonummi, seikkailuja ja retkiä
 Kytäjän kartano, matkailukalastusta ja metsästysmatkailua
 Billnäsin kartano
 Krapihovi Oy, Tuusula
 Ratsastusyhdistys Kavionjälki
 Rehndall, Susanna Hilden, matkailua
 Vitasand, kalastusta ja metsästystä
 Hans Berglund, Inkoo, kalastusmatkailua
 Osuuskunta Ehta Uusimaa, Askola, luonnontuoteala
 Kultaturve Oy, Sammatti, tupasvillakuitutekstiilit
 Vähävesifarmi, Risto Hellgren, Karkkila
 Marjex, Tuusula, marjojen ja sienien jalostus
 ER Oy, Espoo, opastetut patikoinnit
 Discovering Finland Oy, Helsinki
 Finmore Oy, Helsinki
 Fun Action, Helsinki
 Helsingin Saaristolaivat Oy
 Helsingin Saunasaari Oy
 ICC Finland Ltd, Helsinki
 IHA-Lines, Helsinki
 Kalastusmatkat Onni Valtonen, Helsinki
 Oy Proviator Ab Ltd, Helsinki
 Sea and Mountain Adventures, Kauniainen, luonto-ohjelmapalvelut
 Stall Eqvus, Espoo, ratsastus- ja rekiretket
 Suomenlinnan Ohjelmapalvelu Oy, Helsinki
 Saaristomaailma Oy, Helsinki
 T:mi Kalastuspalvelu S. Hikipää, Helsinki
 Tapion Eräretket, Mäntsälä
 Kuomanhuoma, Tuusula, luonto-ohjelmapalvelut
 Luonto-opasosuuuskunta Metsäkievari, Vihti, ohjelmapalvelut
 Nature & Adventure Incentive, Espoo, ohjelmapalvelut

Retket J. Ijas, Vantaa, ohjelmapalvelut
 Sariusa Oy, Espoo, kalastusmatkoja
 Esko Tanskanen, Lohja, joulukuusia
 Maaseutupalveluja Mainioilta Mailta -esitteen yrittäjät

2 Varsinais-Suomi

Tutkimus

Turun yliopisto, Biokemian laitos, elintarvikebiokemia, Biocity
 Turun yliopisto, täydennyskoulutuskeskus
 Saaristomeren tutkimuslaitos
 Åbo Akademi, Saaristo-instituutti
 Lounais- Suomen Ympäristökeskus
 Metsähallitus, Saaristomeren kansallispuisto

Koulutus

Suomen kalatalous- ja ympäristöinstituutti, Parainen, kalaopaskoulutus, luontokartoittaja
 Turun yliopisto, täydennyskoulutuskeskus, Maaseudun ja saariston kehittämissyksikkö
 Varsinais-Suomen maaseutuoppilaitos, Tuorla, Paimio, puu, luontomatkaile, riista
 Vehmaan maaseutuoppilaitos, luontomatkaile, opastus
 Språk och Turism, Parainen
 Yrkeshögskolan Sydväst, Kemiö, luontomatkaile ja uudet kasvit saaristoalueella
 Turun ammattikorkeakoulu, luonnonmateriaaleilla rakentaminen, elämysmatkaile
 Lounais-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos
 Käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, Mynämäki, puupuoli
 Turun ammatillinen aikuiskoulutuskeskus, luonto-opaskoulutus
 Saariston luontokoulu, Nauvo, leirikoulutoiminta
 Lounais-saariston luontokoulu Luotsi, Velkua, luontomatkaile ja leirikoulutoiminta
 Farma Maaseutukeskus
 Maa- ja kotitalousnaiset, kuluttaja- ja keruutuoteneuvonta
 Martat, kuluttaja- ja keruutuoteneuvonta
 4H, keruutuoteneuvonta, yrtit ja niittykasvit
 Luontaisterapia- ja kansanvalistuskeskus Herba, Koski, yrtit ym.
 Prima Natura osuuskunta, Mellilä, luonnontuoteala, keruu, jatkojalostus, markkinointi

Markkinointi ja tuotekehitys

Turku Touring, maakunnallinen matkaileun markkinointi
 Turun yliopisto, täydennyskoulutuskeskus
 Prima Natura osuuskunta, Mellilä, luonnontuoteala, keruu, jatkojalostus, markkinointi
 Maaseutukeskus Farma
 Puufoorumi-hanke, MH Olavi Mäkinen, Tarvasjoki

Muu kehittämistoiminta

Maaseutukeskus Farma ja vastaava ruotsinkielinen organisaatio
 Maa- ja kotitalousnaiset, kuluttaja- ja keruutuoteneuvonta
 Martat, kuluttaja- ja keruutuoteneuvonta
 4H, keruutuoteneuvonta

Vihreä Kolmio -yhdistys, Loimaa, luontomatkailu
Matkailuyhdistys Kurjenkello, matkailuyrittäjien yhdistys
Turunmaan Matkailuyhdistys
Varsipuu ry, Turku, mekaaninen puunjalostus
Loimaan Seutukunnan Kehittämiskeskus, Loimaa, savirakentaminen, Vihreä Kolmio
Saaristomeren Kehittämiskeskus, Parainen
Salon seudun yrityspalvelukeskus, Salo
Turun Seudun Kehittämiskeskus, Turku
Vakka-Suomen kehityskeskus, Uusikaupunki
Lounais-Suomen kalastusalue, Arto Katajamäki
Aurajoki-säätiö
Saaristoyrty ry, Kirsi Illman, Förby
Lounais-Suomen Itsenäiset Maaseutuyrittäjät LSIM ry, Kisko, Toija

Keskeisiä henkilöitä

Heikki Kallio	Turun yliopisto
Kalevi Pihlaja	Turun yliopisto, kylpyturpeen kehittäminen
Anne Niemi	Turku Touring
Kurt Grunehage	matkailuyhdistyksen vetäjä, Parainen
Thomas Björkroth	Turunmaan Matkailuyhdistys
Arnd Reuter	Finska Ho... Sällskapet
Antti Karlin	Turun yliopisto, täydennyskoulutuskeskus, luontomatkailu
Heidi Waltari	Turun yliopisto, täydennyskoulutuskeskus
Mika Helvo	Turun ammatillinen aikuiskoulutuskeskus, luonto-opaskoulutus
Rami Heiniluoto	luonto-opastoiminta
Lasse Hokkinen	Turku Touring, luontomatkailu
Inkeri Holma	Saaristomeren luontokeskus
Eila Hoffren	Farma Maaseutukeskus
Anna-Liisa Ristisuo	Farma Maaseutukeskus
Sirpa Ruohonen	Farma Maaseutukeskus
Soile Hänninen	Farma Maaseutukeskus
Seija Niemi	Prima Natura osuuskunta, Mellilä
Taina Simola	Matkailuyhdistys Kurjenkello, Yläne
Mikko Peltovirta	Varsipuu ry, puualan pienet yritykset
Arto Katajamäki	Lounais-Suomen kalastusalue
Ulla Karhiluoto	Vihreä Kolmio -hanke, Loimaa
Olga Frankenhauser	Herba Natura -yrityrittäjä
Pirkko Kukkola	Niittykukkien siemeniä, yrittäjä
Teuvo Ranki	rakennusarkkitehti, savirakentaminen
Esa Lähtenmäki	EL-Toimiloma Systems Oy, Oripää
Arvo Kankare	Kultelan tiiliputki, Somero
Jouni Nummila	melonta
Pia Neovius	Yrkeshögsskolan Sydväst
Mikael Aalto	Saariston luontokoulu, Nauvo
Päivi Luukkonen	Lounais-saariston luontokoulu Luotsi, Velkua
Kirsi Illman	Saaristoyrty ry, Förby/Turun yliopisto
Tapio Elevant	muinaisuus, kanoottimatkailu, Karjalohja
Erik Nordström	rapuviljely, monimuotoisuus, riista, Karjalohja
Teuvo Räsänen	maatilamatkailu, Leipyöli, Perniö

Kari Blomqvist	Teijo, Perniö
Minna Hitonen	maastoratsastus
Marianna Pajula	hevosmatkailu, Alastaro

Yrityksiä

Pentti Oskari Kangas, Herran Kukkaro, Parainen
 Boris ja Marius, Kustavi
 Hotel Strandbo Gro, Nauvo
 Paula Wilson, Bengtskärin majakka, Hiittisten saaristo
 Metsähallitus, Teijon retkeilyalue, Villi Pohjola
 Salmon farm
 Saaristo Safarit Seikkailut, luonto-opastettua toimintaa
 Kuralan Kartano, Yläne, yhteistyö Kurjenkellon kanssa
 Kuhankuonon retkeilyreitistöalueen yrittäjät
 Saaristomeren luontokeskus ja kansallispuisto
 Prima Natura osuuskunta, Mellilä, luonnontuoteala, keruu, jatkojalostus, markkinointi
 Luontaisterapia- ja kansanvalistuskeskus Herba, Olga Frankenhauser, Koski TL, yrtit ym.
 Pirkko Kukkola, niittykukkien siemeniä
 Teuvo Ranki, rakennusarkkitehti, savirakentaminen
 EL-Toimiloma Systems Oy, Oripää, Esa Lähteenmäki
 Juhani Torkkomäki, Somero, maatilamatkailu
 Kökkön lomamökit, Somero
 Kultelan tiiliputki, Somero, Arvo Kankare
 Jouni Nummila, melontayritys, Marttila (Nurmijärvi)
 Erik Nordström, rapuviljely, monimuotoisuus, riista, Karjalohja
 Teuvo Räsänen, maatilamatkailu, Leipyöli, Perniö
 Minnan Ruukkiretket, Minna Hitonen, Mustio, maastoratsastus
 Maatilamatkailu Vanha-Martti, Erkki Ventto, Loimaa
 Tuula Launonen, Alastaro, olki ja savi
 Vakka-Suomen Yrtyosuuskunta, Maarit Virta

3 Itä-Uusimaa

Tutkimus

Itä-Uudenmaan vesiensuojeluyhdistys, Tero Myllyvirta

Koulutus

Itä-Uudenmaan ammattikorkeakoulu, Porvoon matkailuoppilaitos
 Itä-Uudenmaan ammattikorkeakoulu, Porvoon kauppaoppilaitos
 Fokum, Folkhälsan
 Porvoon luonnontieteellinen yhdistys ry
 Markkinointi ja tuotekehitys
 Porvoon Seudun Yrittäjakeskus
 Posintra Oy, kehitysyritys, matkailumarkkinointi

Muu kehittämistoiminta

Itä-Uudenmaan liitto
 Porvoon seudun uusyrityskeskus

Alueen kunnat
Porvoon luonnontieteellinen museo
Lapinjärven maaseutumatkailuyrittäjät ry
Maaseutukeskuksen yrityshautomo

Keskeisiä henkilöitä

Christer Troberg	Porvoon luonnontieteellinen yhdistys ry, luontomatkailu
Birgitta Putkonen	Porvoon opaskerho ry, matkailu
Jukka Salonen	Laukkoskelaiset ry
Pirjo Metsola	Pukkilan kunta, elinkeinoasiamies
Antti Vaittinen	Lapinjärvi, elinkeinoasiamies
Pertti Rasinaho	Myrskylä, elinkeinoasiamies
Annika Malm-Tepponen	Ruotsinpyhtää, ruukkiosakeyhtiö
Anita Nybundas	Itä-Uudenmaan matkailuyhdistys, Loviisa
Pia Högström	Porvoo, matkailupäällikkö
Tuula Jäppinen	Loviisa, matkailupäällikkö
Puheenjohtaja	Eräkulkurit ry
Puheenjohtaja	Lapinjärven maaseutumatkailuyrittäjät ry
Markus Salmela	Myrskylä, puuhanke
Esko Taanila	EU-asiamies, Liljendal
Leena Engblom	Retkiratsastusyhdistys, Artjärvi, ratsastusreitit

Yrityksiä

Kotojärven kartano, Laukkoski, Pornainen, luontomatkailua
Osuuskunta Ehta Uusimaa, Askola, luonnontuoteala
Puuenergiayhdistys
Mats Juslin, luontoseikkailut, Porvoo
Pukkilan villisikafarmi, Pukkila
Porvoo Tours, lintu- ja lepakkoretkiä
Eräkulkurit ry, Artjärvi, elämyspalvelut
Suohaukan retket, Marian Nygård, Lapinjärvi, luontomatkailu
Raija ja Matti Tonteri, Lapinjärvi, luontomatkailu
Nyströmin ponitalli ja kotieläintila, Lapinjärvi
Malmhagen Islandic Horses, Lapinjärvi
Embomin retkeilymaja, Liljendal
Kb Nille Ky, Liljendal
Sepän-Sällin Korpihotelli, Loviisa
Osuuskunta Aurinko & Okra, Pernaja
Varustamo Oy, Pernaja
Ab Marita Seiling Oy, Porvoo
J.L. Runeberg Oy, Porvoo
Kuusela Saaristolinja Ky, Porvoo
Saaristolinja Ky, Porvoo
Shipowners Safaris, Porvoo
Wildfly, Porvoo
Torpín islanninhevostalli, Pukkila
Ruotsinpyhtään ruukkialue Oy, Ruotsinpyhtää
Juhlamenot Oy, Sipoo
Savijärven kartano, Sipoo

Söderkullan kartano, Sipoo
 Talma Ski, Sipoo
 Maaseutupalveluja Mainioilta Mailta -esitteen yrittäjät

4 Satakunta

Tutkimus

Pyhäjärvi-instituutti
 Satakunnan ammattikorkeakoulu, teknologia-asiamiesverkosto
 MTT, Satakunnan tutkimusasema
 Satakunnan maa- ja metsäinstituutti
 Turun yliopiston Ympäristöntutkimuskeskus, Pori, Reposaaari
 Satakuntaliitto

Koulutus

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Porin Metsäopisto, Kullaa
 Satakunnan ammattikorkeakoulu, Huittinen
 Satakunnan ammattikorkeakoulu, matkailun ja liiketalouden oppilaitos
 Nakkilan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos
 Porin palveluopisto
 Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto, Huittisten ja Kokemäen toimipisteet
 Pyhäjärvi-instituutti
 Porin aikuiskoulutuskeskus, erä- ja luonto-opaskoulutus
 Ympäristötiedelukio
 Lounais-Suomen metsäkeskus, Pori
 Maaseutukeskus
 Vakka-Suomen maaseutuopisto, Vehmaa

Markkinointi ja tuotekehitys

Satakunnan ammattikorkeakoulu, teknologia-asiamiesverkosto, Osata-kehittämiskeskus
 Satakunnan ammattikorkeakoulu, Rauman toimipisteet, ruokapuoli
 Porin metsäopisto
 Satakunnan maa- ja metsäinstituutti
 Satakunnan Maaseutukeskus
 Pyhäjärvi-instituutti
 Satakunta Tourist
 Satakunnan Matkailu
 Porin palveluopisto Teljän toimipiste, sienet
 Satakunnan luonto- ja maaseutumatkailu ry
 Satafood, elintarvikeosaamiskeskus, Huittinen

Muu kehittämistoiminta

Lounais-Suomen metsäkeskus, Pori
 Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto, joulupuu ja leikkohavu, eräopaskoulutus
 Satakuntaliitto, Pori
 Satakunnan TE-keskus, Maaseutuosasto
 Satakunnan luonnonsuojelupiiri

4H
Martat
Maa- ja kotitalousnaiset
Satakunnan käsi- ja taideteollisuusyhdistys
Metsänhoitoyhdistykset
Ympäristökeskus
MTK Satakunta
Satakunnan Metsänomistajien Liitto
Porin lintutieteellinen yhdistys
Pohjois-Satakunnan kehittämiskeskusyhdistys
Aktiivinen Pohjois-Satakunta ry (Leader II)
Karhuseudun POMO-ryhmä
Rauman seudun yrityspalvelu
Ravakka -POMO-ryhmä
Pyhäjärvisseudun POMO-ryhmä
Kaakkois-Satakunnan kehityskeskus
Joutsenten reitti ry
Satakunnan kalatalouskeskus
Porin korkeakouluyksikkö
Porin kaupungin ympäristönsuojelutoimisto
Pohjois-Satakuntasäätiö

Keskeisiä henkilöitä

Leena Ylikännö	Satakunnan maaseutukeskus
Tapani Hänninen	Porin metsäopisto
Juha-Pekka Koivusalo	Porin metsäopisto
Matti Lähteenmäki	Porin metsäopisto, rehtori
Esko Pennanen	Satakuntaliitto
Pekka Antila	Satakunnan TE-keskus
Eija Kannisto	Satakunnan TE-keskus
Risto Tuunainen	luontomatkailureitistöt
Jukka Koivumäki	UPM-Kymmene
Turkka Aaltonen	yksityisyrittäjä, Pori
Tapio Nummi	Lounais-Suomen metsäkeskus
Sakari Pärssinen	lintumatkailu
Voitto Vuori	Kankaanpää, Niinisalo
Eija Laakkonen	Pohjois-Satakunnan kehittämissyhdystys
Sanna Autio	Satakunnan maaseutu- ja luontomatkailu ry, Kodisjoki
Toiminnanjohtaja	Satakunnan 4H-piiri
Päivi Luotonen	4H, Laitila
Marjo-Riitta Kartano	4H, Rauma
Päivi Rautiainen	matkailuhanke, Mynämäki
Rami Heinäluoto	Turun AKK, Merenväki, Uusikaupunki
Pekka Oivanen	matkailupäällikkö, Rauman kaupunki
Satu Tietari	Pyhäjärvisseudun kehittämissyhdystys ry (POMO)
Erkki Salomaa	Pyhäjärvi-instituutti, toiminnanjohtaja
Harri Mattila	Pyhäjärvi-instituutti, Pyhäjärven suojelurahasto
Eila Törmä	Satakunnan ammattikorkeakoulu, elintarvikekeskus, Huittinen
Mirja Mättö	Satakuntaliitto

Ritva Hellman Porin kaupunki, matkailu
Ansa Kulmala Karhuseutu ry

Yrityksiä

Presu-Heikkilä, Raili Heikkilä, Honkajoki, maatilamatkailuyritys, retket, kasvien käyttö
PrizzTech Oy, puuala
Osuuskunta Sataluonto, Annikki ja Aatos Mäkinen, Punkalaidun, luonnontuoteala
Satakeruu osuuskunta, 4H, Kiukainen, viljellyt ja luonnon sienet, yrtit
Satakunnan Sienijaloste, Markku Heinola, Lavia, sienet ja marjat
Herttua, Siikainen, männynnilauute
Finnish Birdtours osuuskunta, lintumatkailu
Erä-Artturi, luontoruokailut
Luvian Kala-Pekat, kalajalostaja
Valtanen, Luvia, kalajalostaja
Köyliön kalanviljelylaitos
Tree Farm, Jarmo Sirola, Kiiikoinen, puuala ja metsäretket
Skönön Safarit, Pekka Peltonen, Kankaanpää, elämysmatkailu
Jämin Lomakeskus Oy, Jämijärvi, matkailu
Reima-Tutta, Kankaanpää, ulkoiluvaatevalmistaja
Merenväki, Rami Heinäluoto, Uusikaupunki, luontomatkailu
Erättilä Rantala, Jukka Toivonen, Mynämäki
Samuli Vahteristo, Säkylä, elämysmatkailu
Jannen Safari, Pori
Vartioasema Oy, Pori
Sirpa Ala-Ketola, Kokemäki, maaseutu- ja luontomatkailu
Koivuniemen Herra, Merikarvia, maaseutu- ja luontomatkailu
Hirvikosken Tila, Merikarvia, matkailu
Satakunnan Kuivakoriste osuuskunta, Pori
Sörmarkun Salvoshirsi, Sörmarkku

5 Kanta-Häme

Tutkimus

Maatalouden tutkimuskeskus, Jokioinen, luonnon ekosysteemit
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Evo, ravut
Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo
Metsänjalostussäätiö (yhdistyy Metsäntutkimuslaitokseen)
Joulupuuseura ry, kokeilutoimintaa: lajeja, alkuperiä, käsittelykokeita
Helsingin yliopiston Lammin biologinen asema
Ympäristökeskus

Koulutus

Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo, metsät, neuvokoulutus, riista- ja kalatalous
Hämeen ammattikorkeakoulu, Mustiala, Tammela, luontomatkailu
Hämeen ammattikorkeakoulu, Forssa, matkailualankoulutus
Hämeen ammattikorkeakoulu, Lepaa, puutarhaoppilaitos, sorvikoulu, viinit
Ypäjän hevosopisto, hevosvaellukset
Forssan ammattioppilaitos, Tammela, matkailu

Forssan aikuiskoulutuskeskus
Hämeenlinnan aikuiskoulutuskeskus
Joulupuuseura ry
Visa-seura ry

Markkinointi ja tuotekehitys

Agropolis Oy, Jokioinen
Lounais-Hämeen yrityskeskus, Forssa, matkailu
Forssan aikuiskoulutuskeskus
Hämeen Matkailu, Hämeenlinna
Ypäjän hevosopisto, hevosvaellukset
Osuuskunta Luontokoppa Häme, luonnontuotteiden keruu, jalostus, kauppa, tuotekehitys
Joulupuuseura ry, joulupuupörssi
Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus, erikoispuupörssi
Metsän markat maasta -yhdistys
Ky Tähtinen, Reijo Tähtinen, Padasjoki, sienien jalostus
Ekocolor, Hauho, vesipetsejä kasveista
Hämeen ammattikorkeakoulu

Muu kehittämistoiminta

Hämeen maaseutukeskus
Hämeen 4H-piiri
Martat
Leader-toimintaryhmät
Osuuskunta Luontokoppa Häme
Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus
Metsähallitus, Villi Pohjola
Hämeen Järviylängön luontokeskus, Metsähallitus
Partiolaiset
Suomen Metsäyhdistys

Keskeisiä henkilöitä

Esko Kumpulainen	Maatalouden tutkimuskeskus, kemiallinen analytiikka
Sirpa Kurppa	Maatalouden tutkimuskeskus
Väinö Turpeinen	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo
Ilmari Häkkinen	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo, riista, kala, keruutuotteet
Antti Pitkänen	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo, matkailu
Kirsi Hakkarainen	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo, luontomatkailu
Terhikki Mäkelä	Hämeen ammattikorkeakoulu, Evo, keruutuotteet
Helena Kantola	Hämeen ammattikorkeakoulu, prosessitekniikka
Jaakko Kivinen	Hämeen maaseutukeskus
Jorma Kirjavainen	TE-keskus, kalatalousyksikkö
Erkki Vasara	Agropolis, elintarvikeala
Hannu Raittinen	Hämeen liitto
Jari Suhonen	Hämeen ammattikorkeakoulu, Mustiala
Leena Mäntysaari	Urjalan 4H-yhdistys, keruutuoteala
Antti Rikala	Porkkalan kartano, Lammi, lintutarhaus ym.
Leena Haavisto	Iloranta, Hauho, matkailuyrittäjä

Heikki Paavola	Kalvola, keruutuotetarkastaja
Mauri Lahti	Hämeenlinna, keruutuotetarkastaja
Päivi Kalliokoski	Miekan maatala, Hauho, matkailuyrittäjä
Tomi Järvinen	EräLoppi Oy, Loppi, kanoottiretket ym.
Kasper Nurmi	Mustialan yhteismetsä, Tammela, luontoretket
Anneli Vähätalo	Lopen 4H-yhdistys, matkailu
Mona Iso-Mustajärvi	Osuuskunta Luontokoppa Häme, Hauho
Paavo Pönni	Osuuskunta Luontokoppa Häme, Hauho
Suvi Heikkilä	Metsän markat maasta -yhdistys, Tuulos
Tapani Eskola	Villi Pohjola
Maija Karelius	Ekocolor, Hauho
Taito Kakko	Hämeen Matkailu, Hämeenlinna

Yrityksiä

Kennel Callex, Tammela, koiravaljakkosafarit
 Lomakeskus Iloranta, Leena Haavisto, Hauho
 Pöystilän maatilamatkailu, Lammi
 Mustialan yhteismetsä, Tammela, luontomatkailu
 Porkkalan kartano, Antti Rikala, Lammi
 EräLoppi Oy, Tomi Järvinen, Loppi, kanoottiretket ym.
 Hunaja-aitta, Kalvola
 Auvon Visa Tmi, Läyliäinen
 Ekocolor, Hauho, vesipetsejä kasveista
 Evon Hevot, Liisa Liukkala, Lammi, ohjelmapalvelut
 Sirkka Laurila, pitopalvelu, eräateriat, Lammi
 Laaksosen lomamökit, Olli ja Sirkka Laaksonen, Lammi
 Hauhon Puutyö, Hauho, lahjaesineitä
 Trans Farm Oy, Hausjärvi, kuminan sopimusviljely, vienti
 Arctic Taste Oy, Janakkala, yrtyt

6 Pirkanmaa

Tutkimus

Tampereen yliopisto, liiketaloudellinen tutkimuskeskus
 Tampereen teknillinen korkeakoulu, tupasvillakuidut, tutkimus ja testaus, puutietokeskus
 Tampereen teknillinen opisto, tupasvillakuidut
 Metsäntutkimuslaitos, Parkano
 PMK-verkosto, Tampere

Koulutus

Tampereen teknillinen korkeakoulu, tekstiiliteknologia, tupasvillakuidut
 Pirkanmaan ammattikorkeakoulu, Kurun metsäoppilaitos, puu ja eräoppaat, hevostametsuri
 Karkun evankelinen opisto, eräoppaat
 Ahlmanin maatalousoppilaitos, maaseutuyrittäjä, maaseutumatkailu
 Länsi-Pirkanmaan koulutuskuntayhtymän aikuiskoulutusyksikkö, luonto-opaskoulutus
 Pohjois-Pirkanmaan koulutusinstituutti, Ruovesi, matkailu ja keruu
 Tampereen yliopisto, Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos, ympäristöasiat
 Tampereen teknillinen korkeakoulu, ympäristöteknologia

Ruoveden lukio, melonta ja ratsastus
Osaran maatalousoppilaitos

Markkinointi ja tuotekehitys

Tampereen teknillinen korkeakoulu, tupasvillakuidut, tutkimus ja testaus
Tampereen teknillinen opisto, tupasvillakuidut
Maaseutumatkailuyritysten verkosto (PMK)
PMK-verkosto
Vihreä Sydän
Pohjois-Pirkanmaan koulutusinstituutti, Ruovesi, Ruhala, elintarviketalouden kehittämis-
yksikkö
Matkailuorganisaatiot
Metsäinstituutti Silva, Serlachius

Muu kehittämistoiminta

Pirkanmaan metsäkeskus
Ympäristökeskus
Metsästäjien Keskusjärjestö
Kalatalouskeskus
Maaseutukeskus
Pirkanmaan liitto
Kantri ry (POMO)
Pirkan Kylät ry

Keskeisiä henkilöitä

Minna Rautalin	Pirkanmaan liitto, luontomatkailu, WFA
Reijo Kahelin	Pirkanmaan liitto, luontomatkailu, kulttuuriasiat
Ahti Laakso	Pirkanmaan liitto, Ekoregion
Jukka Väissi	TE-keskus
Kaarina Rikala	TE-keskus, maaseutuosasto
Juha Tanila	hanketehtävät, TE-keskus, maaseutuosasto
Pekka Vuorinen	Pirkanmaan maaseutukeskus, kalatalouskeskus
Ismo Kolari	Pirkanmaan maaseutukeskus, kalatalouskeskus
Matti Saura	ympäristökeskus
Antti-Jussi Tiitola	yrittäjä, Kangasala
Timo Hanhilahti	Kantri ry
Juha Kuisma	yrittäjä, toimittaja, Lempäälä
Antti Peltola	PMK-verkosto
Päivi Viherkoski	PMK-verkosto, matkailu
Liisa Tyllilä	luontomatkailuyrittäjä, kouluttaja, Ylöjärvi
Pirjo Niininen	Ruoveden matkailu
Susanna Vastamäki	Vihreä Sydän
Jorma Hemmi	luontomatkailu, Vihreä Sydän
Mikko Lindell	matkailuyrittäjä, Ruovesi
Martti Malinen	Kurun metsäoppilaitos
Olli Salo	Karkun evankelinen opisto
Tapio Vaali	Ruovesi, Ruhala
Jouko Heikkilä	Ruoveden lukio

Jorma Koivurinne	Metsähallitus, Länsi-Suomen alueen luonnonsuojelupäällikkö
Maarit Kyöstiä	Metsähallitus, erikoisuunnittelija
Tapani Eskola	Villi Pohjola
Harri Talonen	Tampereen yliopiston Liiketalouden yksikkö
Matti Kontro	Pirkanmaan metsäkeskus
Veikko Iittainen	Pirkanmaan metsäkeskus
Kaarlo Ouni	Pirkanmaan metsäkeskus
Päivi Seppälä	Ikaalinen, elämyspalveluhanke
Helena Ahonen-Raassina	Yrttitarha, Osaran maatalousoppilaitos

Yrityksiä

Team Hunter, Urjala, luonto- ja erämatkoja
 Hiking Travel, Hit Ky, Liisa ja Pekka Tyllilä, Ylöjärvi, retkiä
 Tärppimatkat, Ari Pajukoski, Längelmäki, kalastusmatkailu
 Taikayön Safarit, Urjala
 Laukkoset, Urjala, kiipeilyä
 Ruoveden Matkailu Oy
 Vihreän Kullan Polut Oy, Markku Kuusjärvi, Lempäälä
 Ekoscout, Matti Lehtomäki, Sääkämäki
 Vip-retket, Veikko Mustonen, Hämeenkyrö
 Piellokas, Erkki Penttilä, Lempäälä
 Jorma Järvinen, Lempäälä, kalastusopas
 Åhlfeldtin työhevost, Miika Åhlfeldt, Ikaalinen, Puhara
 Eila Smolander, Orivesi/Kangasala, luontomatkailu ja ohjelmapalvelut
 Västikivi Oy, Orivesi
 Tapio Vaali, Virrat, luonto-opastointia
 Miika Karjula, luonto-opastointia
 Juha Happonen, Vilppula, kalastusmatkailu
 Marko Viilo, Mouhijärvi, luonto- ja maaseutumatkailu
 Sydän-Hämeen Safarit Oy, Mika Eerola, Pälkäne
 Matti Lamminmäki, Kuru, luontomatkailu
 Mäkelän Lomatuvat, Mikko Lindell, Juupajoki/Ruovesi, maatilamatkailu
 Jämingin tila, Ruovesi, eräopastus, kalastus, lintubongaus
 Lentoreppu Ky, Kuorevesi, matkailupalvelut, selviytyminen, laskuvarjohypyty
 Rönnvikin viinitila, Jouni Rönni, Pälkäne
 Saarikylien Seremonia, Kangasala, matkailu
 FreeHeels, Antti-Jussi Tiitola, Kangasala, Tampere, kajakkeja, kiipeilyä, varusteita
 Taulaniemen lomakoti, Teisko
 Ikos, Ikonen, Vammala, visayrittäjä
 Frantsilan Yrttitila

7 Päijät-Häme

Tutkimus

Päijänne luontokeskus, tiedotus, tutkimus, selvitystyö
 Neopoli Oy, ympäristöasiat
 Lahden ammattikorkeakoulu
 Helsingin yliopisto, aikuiskoulutuskeskus, Lahti

Koulutus

Asikkala-instituutti, keruutuoteala ja maaseutumatkailu
Heinola-instituutti, puu ja matkailu
Lahden ammattikorkeakoulu
Helsingin yliopisto, aikuiskoulutuskeskus, Lahti
Lahden ammatillinen aikuiskoulutuskeskus
Lahden ammatti-instituutti
Päijät-Hämeen maaseutukeskus
4H-yhdistykset
Neopoli Oy, ympäristökasvatus
Suomen Urheiluopisto, Vierumäki, Heinola
Liikuntakeskus Pajulahti
Laitialan toimintakeskus, Metsästäjäin Keskusjärjestö

Markkinointi ja tuotekehitys

Juotavan hyvä Etelä-Päijänne -hanke
Päijät-Hämeen Matkailu, Lahti
Oy Naturban Ab, Kari Jarvansalo, Vääksy
Neopoli Oy, ympäristöasiat
Pro Puu
Lahden ammattikorkeakoulu, muotoiluinstituutti
Lahden ammattikorkeakoulu, kauppa ja hallinto, yrittäjien palvelukeskus
Päijät-Hämeen maaseutukeskus
Päijät-Hämeen maaseutukeskus, kalatalouskeskus

Muu kehittämistoiminta

Hämeen TE-keskus, maaseutuosasto ja yritysosasto
Metsähallitus
Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus
Päijät-Hämeen maaseutukeskus
Lahden Yrityskeskus Oy
Lahden muotoiluinstituutti, muotoilu, Juhani Saimovaara
Luonnonsuojelujärjestöt
Suomen Latu
Suunnistusseurat, pyöräilyseurat, veneilyseurat
Riistanhoitopiiri

Keskeisiä henkilöitä

Kari Jarvansalo	Oy Naturban Ab, Vääksy
Markku Lepistö	Erämaan Kutsu, Sysmä
Reijo Tähtinen	Tähtinen Ky, sienet, Padasjoki
Maria Suoraniemi	Helsingin yliopisto, Ympäristöekologian laitos, Lahti
Timo Kairesalo	Helsingin yliopisto, Ympäristöekologian laitos, Lahti
Sinikka Larsen	Helsingin yliopisto, täydennyskoulutuskeskus, Lahti
Matti Lehtonen	Helsingin yliopisto, täydennyskoulutuskeskus, Lahti
Esa Siirilä	Asikkala-instituutti
Jari Hautamäki	Heinola-instituutti

Tuulikki Kosonen	Heinola-instituutti
Reijo Jouttimäki	Opetusalan koulutuskeskus, Heinola
Sari Suominen	Lahden Yrityskeskus Oy
Kari Vuorimaa	Lahden Yrityskeskus Oy
Sari Saukkonen	Päijänne luontokeskus
Kirsti Mannersalo	Päijät-Hämeen Matkailu
Maria Koivula	Päijät-Hämeen liitto
Pekka Ahtiainen	Päijät-Hämeen maaseutukeskus
Pentti Nikula	Puusta paikallisesti -hanke
Martti Mäkiaho	Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus
Aila Rauhala	Hämeen-Uudenmaan metsäkeskus, luontomatkailu
Päivi Hartman	Juotavan hyvä Etelä-Päijänne
Hannu Hartman	Sardiko Oy
Timo Katri	kalastusmatkailuhanke
Jukka Tiilikainen	kalastusmatkailuhanke, Heinola
Ari Yrjölä	luontomatkailuyrittäjä, Asikkala
Marita Modenius	Päijät-Hämeen koulutuskonserni
Markku Laitinen	Päijät-Hämeen maaseutukeskus, kalat
Jari Hagman	Päijät-Hämeen maaseutukeskus, ravut, kalat
Osmo Piekkari	Päijät-Hämeen maaseutukeskus, yrityssuunnittelu
Pekka Eerola	Päijät-Hämeen maaseutukeskus, riistapeltosiemen
Armi Ahtiainen	Päijät-Hämeen maaseutukeskus, rakennelmat ja palvelut
Ilkka Ala-Ajos	Laitialan toimintakeskus, Metsästäjien Keskusjärjestö
Juha Keto	Lahden kaupunki, limnologi

Yrityksiä

Elämysten Polku, Jyrki Hämäläinen, Lahti, matkailu ja ohjelmalvelut
 Erämaan Kutsu, Markku Lepistö, Sysmä, ohjelmalvelut
 Sardiko Oy, Päivi ja Hannu Hartman, Padasjoki, kuljetus- ja opastuspalvelut
 Karde Oy, Kari Liikonen, Padasjoki, talvimatkailu, koiravaljakko
 Tähtinen Ky, Reijo Tähtinen, sienet, Padasjoki
 Ari Yrjölä, Asikkala, luontomatkailuyrittäjä
 Kimmo af Ursin, Sysmä, sienet
 Padasjoen Latu, melontatoimija
 Päijät-Hämeen Matkailu, Lahti
 Kuusakoski Oy, kierrätys
 Jouni Karttimo, Vierumäki, puualan verstaas
 Kari Pitkänen, Vierumäki, puualan verstaas
 Risto Yrjölä, Nastola, raputuottaja
 Hotelli Tallukka, Väaksky
 Hilden, vesiliikenne
 Sulkanen, vesiliikenne
 Taivasalla Oy, Nastola, elämystarjontaa
 Luontoarkut Oy, Eeva Koskela, lehden ja sammalin koristeltuja puisia ruumisarkkuja
 Pulkin riista ja kennel, Ritva ja Tero Suo, Hartola, Vuorenkylä

8 Kymenlaakso

Tutkimus

Koulutus

Kymenlaakson marttapiiriliitto, sienet
Kymenlaakson maaseutukeskus
Kymen-Vuoksen 4H-piiri, keruutuotteet
Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, matkailu, metsätalous, Kotka
Kouvolan seudun ammatillinen koulutuskeskus, Anjalan toimipiste, yritt
Harjun oppilaitos, Ravijoki, hevosharrasteohjaajakoulutus

Markkinointi ja tuotekehitys

Kymen-Vuoksen 4H-piiri, keruutuotteet
Kymenlaakson marttapiiriliitto, sienet
Kymenlaakson maaseutukeskus
Kymenlaakson kalatalouskeskus, kalat ja ravut
Kymen metsäkeskus

Muu kehittämistoiminta

Kymenlaakson maaseutukeskus
Kymenlaakson liitto
Kaakkois-Suomen TE-keskus
Kotkan-Haminan Yrityspalvelu Oy
Kymen-Vuoksen 4H-piiri

Keskeisiä henkilöitä

Merja Rossi	Kymenlaakson marttapiiriliitto
Virpi Ikonen	Kymenlaakson marttapiiriliitto
Liisa Raukola	Kymen-Vuoksen 4H-piiri
Jarkko Ylä-Kotala	Kymen-Vuoksen 4H-piiri
Sonja Purho	Maa- ja kotitalousnaisten piirikeskus
Merja Majuri	Maa- ja kotitalousnaiset
Tuula Taavila	Kymenlaakson maaseutukeskus
Petri Ohlsbom	Kymenlaakson Kalatalouskeskus
Outi Pitkänen	Valkealan kunta
Jussi Lehtinen	Kotkan-Haminan Yrityspalvelu Oy
Pirjo Kuusela	Kotkan-Haminan Yrityspalvelu Oy
Timo Holopainen	luontomatkailuyrittäjä, verkosto, Kouvola
Paavo Raita	Anjalan maatalousoppilaitos

Yrityksiä

Limetti, Kouvola, sienten jalostus
Mustila Viini Oy, viiniä myös luonnontuotteista
Widgrenin marjatila, Valkeala
Herralan marjatila, Anjalankoski
Adventure Ohjelma Ky, Timo Holopainen, Kouvola, elämysmatkailuyritys

9 Etelä-Karjala

Tutkimus

Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu

Koulutus

Etelä-Karjalan ammattikorkeakoulu, matkailuyksikkö
 Lappeen maatalous- ja puutarhaoppilaitos
 Lappeenrannan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos
 Lappeenrannan ammattioppilaitos
 Ruokolahden metsäkoulu
 Joutsenon ent. emäntäkoulu
 Parikkalan koulutuskeskus (Imatran koulutuskuntayhtymä)

Markkinointi ja tuotekehitys

Etelä-Karjalan maaseutukeskus
 Kymen-Vuoksen 4H-piiri
 Etelä-Karjalan Marttapiiriliitto
 Lappeenrannan Matkailu
 Imatran Matkailu
 Saimaan Matkailu
 Savonlinnan Matkailupalvelu
 Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu, puuala
 Kymen metsäkeskus
 Ylämaan kunta
 Hotelli Karjalan Lomahovi

Muu kehittämistoiminta

Etelä-Karjalan maaseutukeskus
 Etelä-Karjalan kalatalouskeskus
 Etelä-Karjalan liitto
 Kymen-Vuoksen 4H-piiri
 Lappeenrannan matkailu- ja kehittämissyhtiö
 Imatran matkailuyhtiö
 Kauppakamari
 Matka-Miettinen, Saimaa Tours

Keskeisiä henkilöitä

Liisa Raukola	Kymen-Vuoksen 4H-piiri
Riitta Jalo	Etelä-Karjalan marttapiiriliitto
Pekka Sapanen	Etelä-Karjalan maaseutukeskus, matkailu
Maija Kempainen	Etelä-Karjalan maaseutukeskus, elintarvikeala
Pekka Koivisto	Kaskeenmarja, yrittäjä
Rauni Ainislahti	Imatran Matkailu
Pentti Miikki	Imatran Matkailu
Matti Lohko	Lappeenrannan Matkailu
Riitta Niemi	Lappeenrannan Matkailu

LIITE 4 (19/49)

Reetta Valsi	Lappeenrannan Matkailu
Tuula Taskula	Etelä-Karjalan liitto
Jari Lantta	Etelä-Karjalan liitto
Aune Ritola	Parikkalan kunta
Virpi Leskinen	Parikkalan Lomayhtymä
Markku-Pekka Antikainen	Etelä-Karjalan Kärki-Leader ry
Sirpa Onttinen	Länsi-Saimaan kehittämisyhdistys ry
Kari Niemelä	Etelä-Karjalan Erä- ja luontolomat, Savitaipale
Petri Parkko	Luumäen Salpa-Safarit
Timo Auvinen	Saimaan Matkailu
Jukka Saarni	Kaakkois-Suomen TE-keskus
Pekka Mutanen	Kaakkois-Suomen TE-keskus
Pirjo Pöllönen	Kaakkois-Suomen TE-keskus
Matti Valoaho	Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu, puu
Markku Ruokonen	Kymen metsäkeskus, puu
Esko Hämäläinen	Ylämaan kunta, kiviala
Seija Ahtonen	Parikkalan koulutuskeskus
Aimo Kokkonen	Saari
Raimo Penttinen	Saari
Eeva-Liisa Siitonen	Oromyllyn toimintakeskus, Parikkala

Yrityksiä

Kaskeenmarja, Taisto ja Pekka Koivisto, marjat ja sienet
Luumäen tilaluomu Oy, Hannu Perälä
Parikkala Oy, Markku Turtiainen, Parikkala
Etelä-Karjalan Erä- ja luontolomat, Kari Niemelä, Savitaipale
Luumäen Salpa-Safarit, Petri Parkko
Suursalmen Kalastusretket, Teuvo Mäkinen, Taipalsaari
Saimaa Sport Fisher Oy, Taisto Pulkkinen, Imatra
Vuoksen Kalastuspuisto, Taisto Kainulainen, Imatra
Juha Lääperi, Ruokolahti, luonto-ohjelmalvelut
Mervi Karoniemi, ruokolahti, retkiä ja ohjelmaa
Askon ja Maijan maatilamajoitus, Maija Saikko, Taipalsaari
Lahtelan maatilamatkailu, Ylämaa
Rajamaja, Ylämaa
Kiiverin lomamökit, Saari
Hotelli Karjalan Lomahovi, Parikkala
Kägöne, Parikkala, hotelli
Hotelli Lohikontti, Parikkala
Oromyllyn toimintakeskus, Parikkala
Pistoniemen Lomamökit, Pekka Europaeus, ohjelmalvelujakin
Luonto-opas Botaurus, Hannu Siitonen, Parikkala
Laatokanportti, Parikkala
Muikkulahden maatilamajoitus, Matti Kähkönen, Parikkala
Rasinmäen Erämajoitus, Vesa Makkonen, Parikkala
Myllylammien lomamökit, Tiainen, Saari
Aimo Kokkosen lomamökit, Saari
Kielo ja Timo Jantunen, Saari
Pariwood Oy, Jukka Huomolin

Jetlink Oy, Jurina Riskin
 Pilkan Höyläämö, Pekka Paakkinen
 Ruokolahden Fasaanisafarit, Ruokolahti
 Valkihovi, Ruokolahti

10 Etelä-Savo

Tutkimus

Maatalouden tutkimuskeskus, tutkimusasemat Karila ja Partala
 Järviluonnonkeskus, Rantasalmi
 Lusto, Punkaharju
 Metsäntutkimuslaitos, Punkaharju
 Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Enonkoski
 Joensuun yliopiston Savonlinnan toimipaikka, matkailu ja kestävä kehitys
 Matkailun tutkimus ja kehitys, Savonlinna
 Saimaan tutkimusalue Muikko
 Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli
 Etelä-Savon ympäristökeskus
 Ympäristötekniikan Instituutti
 Mikkelin ammattikorkeakoulu, puualan yksiköt Pieksämäellä ja Mikkelissä
 Mäntyharjun sienitietokeskus

Koulutus

Matkailun verkostoyliopisto
 Otavan maatalousoppilaitos, viherrakentaminen, kivipiha, rakennuskivi
 Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli
 Järviluonnonkeskus
 Rantasalmen ympäristökasvatusinstituutti
 Joensuun yliopiston Savonlinnan täydennyskoulutuskeskus, matkailun verkostoyliopisto
 Enonkoski, kalatalous
 Mikkelin ammattikorkeakoulu, puualan yksiköt Pieksämäellä ja Mikkelissä
 Mikkelin ammattikorkeakoulu, ympäristöterveydenhoito
 Mikkelin ammattikorkeakoulu, matkailu, terveysturmat, Savonlinna
 Savonlinnan Ammatti-instituutti, Varpalan metsäoppilaitos, eräopaskoulutus, kalatalous
 Varparannan kalakoulu
 Paviljonki, hotelli- ja ravintola-ala
 Sisälähetyseuran oppilaitos, kehitysvammaisten matkailu
 Artemia
 Käsi- ja taideteollinen koulu
 Kuopion, Joensuun ja Jyväskylän yliopistojen toimintaa alueella

Markkinointi ja tuotekehitys

Mikkelin ammattikorkeakoulu
 Ympäristötekniikan Instituutti, elintarvikeala, puu, ympäristöasiat, koneistus
 Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli
 Joensuun yliopiston Savonlinnan täydennyskoulutuskeskus
 Mikkelin ammattikorkeakoulu, tekniikan yksikkö
 Tuotekehityskeittiö Makupaja, Mikkelin koulutuskuntayhtymä, Juvan ammattioppilaitos

Etelä-Savon maaseutukeskus, luonnontuotteet
Marttapiiriliitto, yrtit ja rohdokset
Mikkelin Seudun Matkailu
Savonlinnan Matkailupalvelu
RaJuPuSu
Koloveden Seudun Matkailu
Saimaan Matkailu ry
Matkailun Edistämiskeskus
Internet-yrityksiä, Wild and Free

Muu kehittämistoiminta

Järvi-Suomen Vihertietokeskus
Helsingin Kauppakorkeakoulun Pienyrityskeskus, Mikkeli, maaseutuyrittäjyys
Etelä-Savon maaseutukeskus
Etelä-Savon liitto
Etelä-Savon TE-keskus
Maa- ja kotitalousnaiset, sienineuvonta
Marttapiiriliitto
Suur-Savon 4H-piiri ja -yhdistykset, luonnontuoteala
Kunnat, esim. Haukivuoren kunta, puu
RaJuPuSu Leader ry
Savon Amazon
Pieksämäen seudun liitto
Itä-Suomen Matkailun Kehitys Oy
Matkailun Tietopalvelu
Itä-Savon Uusyrityskeskus, Savonlinna
Etelä-Savon metsäkeskus
Mikkelin käsi- ja taideteollisuus ry
Ympäristökeskus

Keskeisiä henkilöitä

Hannu Ryhänen	Mikkelin seudun elinkeinopalvelu, Puula-Kyyvesi -hanke
Jaana Laitinen	Joensuun yliopiston Savonlinnan täydennyskoulutuskeskus
Ulla Ritola-Pesonen	Joensuun yliopiston Savonlinnan täydennyskoulutuskeskus
Pekka Borg	Matkailuverkosto
Pekka Turkki	Ympäristötekniikan Instituutti
Leena Riihonen	Mikkelin ammattikorkeakoulu
Pekka Hynninen	Järviuonnonkeskus
Seppo Huurinainen	Rantasalmen ympäristökasvatusinstituutti
Tuula Salminen	Järvi-Suomen Vihertietokeskus
Seppo Kauppila	Etelä-Savon maaseutukeskus, johtaja
Johanna Pölkki	Etelä-Savon maaseutukeskus, luomu
Heikki Pahkasalo	Etelä-Savon maaseutukeskus, yritysneuvonta
Riikka-Mari Sundström	Etelä-Savon maaseutukeskus, yhteistyöverkostot
Pekka Häkkinen	Etelä-Savon maaseutukeskus, yhteistyöverkostot
Leena Torssonen	Etelä-Savon maaseutukeskus, keruutuotteet, tuotekehitys
Harri Liikanen	Etelä-Savon maaseutukeskus, kalatalous
Härkönen	Etelä-Savon maaseutukeskus, kalatalous

Teuvo Kortelainen	Etelä-Savon maaseutukeskus, kalatalous
Riitta-Leena Jantunen	Maa- ja kotitalousnaiset
Seppo Kolehmainen	Mäntyharjun sienitietokeskus
Ulla Pukero	metsämatkailuprojekti
Mutka	Savonlinna, matkailupäällikkö
Hannele Rautamäki	Mikkelin Seudun Matkailu Oy
Laila Kulpio	RaJuPuSu
Kimmo Karjalainen	Puumala
Mirja Nylander	Juniperus Oy
Kari Pelkonen	Metsähallitus, Itä-Suomi
Jorma Tiitinen	Etelä-Savon TE-keskus, kalatalousyksikkö
Bertalan Galambosi	Maatalouden tutkimuskeskus
Harri Huhta	Maatalouden tutkimuskeskus
Timo Auvinen	Saimaan Matkailu
Antero Hänninen	Gasthaus Naaranlahti
Tiina Leinonen	opasyrittäjä, Anttola
Pertti Vento	Etelä-Savon metsäkeskus, metsäosaamiskeskus
Pekka Pitkänen	HY/ Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli
Maritta Leskinen	HY/ Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli
Jukka Rajala	Luomu, luonnonkasvit
Harri Liikanen	kalat
Risto Tarikka	kalat
Martti Hämäläinen	Heinäveden Yrttipaja
Veli-Ville Varislahti	Käsi- ja taideteollinen oppilaitos
Markku Rauhalahhti	Lusto, Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus
Timo Kukko	Lusto
Risto Åkerström	Pieksämäen seudun liitto
Mikko Rissanen	Savon Amazon
Marjatta Arola	luonnontuoteaktiivaattori, Savon Amazon
Anita Törn	Nikkarila
Antero Liimatainen	Varpala
Eila Räisänen	Puulan yrtti- ja marjaherkut, Hirvensalmi
Seppo Pulkkinen	Puulan Särvin, Hirvensalmi
Hannu Tolvanen	yrttialan hanke, Savonlinna
Anneli Miekkoja	Kenkävero, Mikkeli
Juha Huovinen	Juvan ammattioppilaitos
Markku Jalonen	puuala, huonekaluteollisuus
Arto Heikkonen	
Matti Silvonen	

Yrityksiä

Idealahjat Ky, Harri Kämppi, Hirvensalmi, erikoispuu
 Visaha Ky, Joroinen, erikoispuu
 Karelian Luonnontuote/Heinäveden Yrttipaja, Martti Hämäläinen, Heinävesi
 Maa-aitta, Pieksämäki, yrtilt, luonnontuotteet
 Tmi Aten Marja-aitta, Atte Valkiainen, Puumala, marjat ja mahla
 Opas Guide Tiina, Tiina Leinonen, Anttola
 Lakeland Fishing Tours, Mikkeli
 EkoSafari Oy, Haukivuori

Puulan Seikkailusaari, Hannu Käkriäinen, Hirvensalmi, luontomatkailu
Puulan Särvin, Seppo Pulkkinen, Hirvensalmi
Puulan Lohi, Timo Kuitunen, Hirvensalmi
Puulan yrtti- ja marjaherkut, Eila Räisänen, Hirvensalmi
Puulan Muikku, kalastusmatkailu
Vavesaaren yrttitila, Kangasniemi
Porsaskosken Mylly, Pieksämäen mlk, myllykahvila oheistoimintoineen
Kosken tila, Markku Suonio, Haukivuori, kalastus
Villi Pohjola, Länsi-Majakka, Jäppilä
Esa Suomalainen, Kerimäki
Kerimäen Kalafile, Kerimäki
Kalastajan Satama
Valde Kauppinen, Haukilahti, kala ja riista
Saimaan Eräelämys, Pirkko Mokka, Rantasalmi
Hannu Salmelainen, luonnonhunaja
Savonlinnan Matkailupalvelu Oy
Kauko Pesonen, marjat
Savon Muan Inari, Pieksämäki, luontomatkailu
Luonto Paronit Oy, Arto Paukkonen, Joroinen
Matti Matinkoski, yrttialan parantaja
Juhani Jaakkola, Rautalampi, yrtit
Kai Viinikka, Kangasniemi, keruutuotealan kurssit
Kolovesi Retkeily, Matti Siivonen
Punkaharju Outdoors
Timo Luoto, Kangasniemi
Markku Janhunen, Haukivuori, hevosvaellukset
Heikki Turunen, Heinävesi, kalastusopas
Osuuskunta Reimari, monitoimiosuuskunta
Vapaa-ajankeskus sahanlahti, Puumala
Kalevi Welling, Sulkava
Hersi, Rantasalmi, keruutuotteet

11 Pohjois-Savo

Tutkimus

Kuopion yliopisto, (biotekniikka, farmasia, ekologia, ravitseminen ja terveys, yritystalous)
Kuopion yliopisto, fysiologian laitos, yrtit, marjat
Kuopion yliopisto, soveltava fysiikka, vaatetusfysiologia; kemian laitos, myrkkyyjäämät
Kuopion yliopisto, kuntoutus, ratsastusterapia
Kuopion yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus
Marjaosaamiskeskus, Suonenjoki
Kalaosaamiskeskus, Tervo, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, kala- ja vesistötutkimus
Geologian tutkimuskeskus, Kuopio
Metsäntutkimuslaitos, Suonenjoki
Taitemia, taito- ja tutkimuskeskus
Arkkitehtuurikoulu Lastu, Lapinlahti
Aluetyöterveyslaitos
Koulutuskeskus Palteko, Muuruvesi, Juankoski

Viinitietokeskus, Muuruvesi, Juankoski
Ylä-Savon Instituutti, Sonkajärvi, metsä, puu, luontomatkailu

Koulutus

Pohjois-Savon ammatillisen koulutuksen kuntayhtymä (Palteko, Kuopio, Suonenjoki)
Koulutuskeskus Palteko, Muuruvesi, Juankoski, matkailu, keruutuotteet, erikoispuu, riista
Kuopion yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus, täydennyskoulutus
Kuopion yliopisto, farmaseuttinen kemia ja ympäristöpuoli
Käsi- ja taideollisuusoppilaitos
Pohjois-Savon ammattikorkeakoulu, Siilinjärven metsäopetus, matkailu, riista, ympäristö
Pohjois-Savon ammattikorkeakoulu, Peltosalmen maaseutuoppilaitos
Savonia hotelli- ja ravintola-alan oppilaitos
Ylä-Savon Instituutti, Sonkajärvi
Pohjois-Savon maaseutukeskus
Savonia Food Center
Pohjois-Savon 4H-piiri, luonnontuotteet
Pohjois-Savon Sienseura

Markkinointi ja tuotekehitys

Viinitietokeskus, Muuruvesi, Juankoski
Savonia Food Center, Kuopio
Sisä-Savon Marjaosaamiskeskus, Suonenjoki
Taidetoimikunta
Taiteiden asiantuntijarekisteri
Saimaan Matkailu
Suomen Luontomatkat
Järvi-Suomen Ohjelmapalvelu
Kuopion Matkailupalvelu Oy
Savon Matkailu
Ylä-Savon Matkailu ry, Iisalmi
Savon LaatuKala, tukkuliike
Kone-, tuote- ja palvelupörssi, Lapinlahti, hieman luonnontuotteita
Deliresta, Kiuruvesi, riistan, rapujen, marjojen välitys

Muu kehittämistoiminta

Pohjois-Savon maaseutukeskus, laatukoulutus
Sisä-Savon Marjaosaamiskeskus, Suonenjoki, marjaelinkeinon edistäminen
Pohjois-Savon liitto
Pohjois-Savon TE-keskus
Koillis-Savon Leader
Koillis-Savon Kehitys Oy
Pohjois-Savon 4H-piiri
Marttaliitto
Pohjois-Savon metsäkeskus
Pohjois-Savon ympäristökeskus, retkeilyreitit, maisema-asiat
Luontokeskus Marikko
Pohjois-Savon riistanhoitopiiri
Koillis-Savon Matkailuyhdistys

Keskeisiä henkilöitä

Ritva Kiuru	Pohjois-Savon 4H-piiri, Kuopio, keruutuotteet
Tuula Puputti	Viinitietokeskus
Arja Taskinen	Koulutuskeskus Palteko, Muuruvesi
Rauno Kerttunen	Koillis-Savon Leader ry
Reijo Närvänen	Koillis-Savon Kehitys Oy
Matti Rahunen	Muuruveden maatalousoppilaitos
Outi Raatikainen	ATOS-projekti, Kaavi, matkailu
Otso Järvisalo	Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Tervo, Ribtech Oy
Lindberg	Kuopion yliopisto, fysiologian laitos, yrtit
Helvi Heinonen-Tanski	Kuopion yliopisto, sienitutkimus
Olavi Raatikainen	Kuopion yliopisto, biotekniikka
Riitta Törrönen	Kuopion yliopisto, fysiologian laitos
Hannu Mykkänen	Kuopion yliopisto, kliinisen ravitsemustieteen laitos
Jukka Mönkkönen	Kuopion yliopisto, biofarmasia, luonnonaineet
Seppo Lapio	Kuopion yliopisto, kemian laitos
Toini Holopainen	Kuopion yliopisto, ekologisen ympäristöbiologian laitos, sienet
Atte von Wright	Kuopion yliopisto, soveltavan biotekniikan instituutti
Hannu Mölsä	Kuopion yliopisto, soveltavan biotekniikan instituutti, kalat
Jukka Salonen	Kuopion yliopisto, kansanterveyden tutkimuslaitos
Rauli Sorvari	Kuopion yliopisto, yrittäjäyys
Päivi Nerg	Kuopion yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus
Vuokko Tuononen	Kuopion yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus
Petri Muje	Kuopion yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus
Marjatta Räsänen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, luonnontuoteala
Juhani Paavilainen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, yritysneuvonta
Katariina Kiviluoto-Pakarinen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, yritysneuvonta
Jari Kosonen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, yritysneuvonta
Jarmo Nykänen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, yritysneuvonta
Tarja Pöyhönen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, yritysneuvonta
Jarmo Mononen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, kalatalousneuvonta
Ari Pyykkönen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, kalatalousneuvonta
Marja Niskanen	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, ruokapalvelut, laatuneuvonta
Eila Sinioja	Pohjois-Savon Maaseutukeskus, ruokapalvelut, laatuneuvonta
Olavi Rautiainen	Pohjois-Savon metsäkeskus
Heikki Kokkonen	Pohjois-Savon metsäkeskus, mekaaninen puu
Tuomo Siponen	Pohjois-Savon metsäkeskus, energiapuu
Taina Tukia	Pohjois-Savon metsäkeskus, yritysneuvonta
Eija Vähälä	Kuopion käsi- ja taideteollisuusakatemia/P-Savon amk
Vesa Kervinen	Kuopion käsi- ja taideteollisuusakatemia/P-Savon amk
Pirkko Anttila	Kuopion käsi- ja taideteollisuusakatemia/P-Savon amk
Riikka Ruokonen	läänintaiteilija
Heikki Ryytänen	Kuopio, elinkeinovastaava
Juhani Pirskanen	Pohjois-Savon liitto, puuala
Markku Wolf	Savonia Food Center
Leevi Airaksinen	Pielavesi, hakkuutähteiden haketus
Tapio Nokkala	luontomatkailu ja ohjelmapalvelut
Anita Blom	Ylä-Savon Matkailu ry

Harri Leinola	Ylä-Savon Matkailu ry
Ari Luttinen	Ylä-Savon Instituutti, metsäala
Virpi Kaikkonen	Ylä-Savon Veturi-seuturyhmä, Sonkajärvi
Kirsti Viljanmaa	Koillis-Savon Matkailuyhdistys, Kaavi
Kari Korhonen	Sisä-Savon Marjaosaamiskeskus, Suonenjoki
Pekka Rekiö	Pyrstön Perä Oy, Kuopio, vesi ja kalastus, alan kehittäminen
Eero Kokkarinen	Pohjois-Savon kalamiespiiri, Siilinjärvi
Eino Fagerlund	Suomen Luontomatkat Oy, Kuopio

Yrityksiä

Rautavaaran Metsäkartano, Rautavaara
 Olli Kokkinen, Nilsä, puukoruja
 Luonto Savo, Jouko Pulkka, Iisalmi
 Juhlapata, Helena Oksanen, Sonkajärvi
 Sirpa Voutinen, Pielavesi, korukiviyrittäjä
 Iisalmen ortodoksinen seurakunta, Evakkokeskus
 Salamin kartano, Riitta Kärkkäinen
 Sahalan kartano, Veli-Jussi Jalkanen, Rautalampi, elämysmatkailu, ratsastusretket
 Savon Laatumatkat, Antti Räsänen, Kuopio, kala-alan tukkuliike
 Savon laatukat/Lohikannas, Hannu Taskinen, Tuusniemi
 Suomen Luontomatkat, Eino Fagerlund, Kuopio
 Tahko-Safarit, Aarno Turunen, Nilsä
 Vaikkojoki, Tauno Räsänen, koskenlaskua
 Tahkovahti, Matti Kuosmanen/Jari Matthalt, Nilsä, tietoverkko
 Osuuskunta Luonnosta Lomat, Ilkka Kanniainen
 Pakkasmarja Oy, luomukeräilytuotteet
 Kotimarja, Kyösti Saksman
 Toripiha Oy, luonnontuotteet
 Elämysten ja ystävyyden kartano, elämysmatkailu
 Hiisiretket, elämys- ja kalastusmatkat
 Lohimaa, Jouni Rautiainen, Tervo, kalastus
 Alahovin viinitila
 Peltohermanni
 Marjatila Hussola, Pertti Husso, Karttula
 Tahkovooren maatilamaajoitus, Jouko ja Jaana Liinamaa, Nilsä, safareita ja elämyksiä
 Haapamäen havaintotila, Siilinjärvi
 Neliverso
 Erkki Korhonen, Karttula, Mahla
 Lehtopuu
 Maaseutumatkailu Kivennapa, Markku Kähönen, Juankoski
 Loma-Jussila, Tuusniemi
 Tahko, Nilsä
 Niinimaa, Nilsä, luontoelämyksiä
 Jukka Rissanen, luonnonmarjojen jatkojalostus
 Viljanmaan Kartano Oy, Kirsti Viljanmaa, Kaavi, luontomatkailu
 Tiina Kuosmanen, luontomatkailu, Muuruvesi, Juankoski
 Irene Lautala, luonnontuotteet, Muuruvesi, Juankoski
 Päivi Niskanen, floristiikka
 Juha Tarvainen, kalapuoli ja luontomatkailu

Kaavin Lomakeskus, Kaavi, koskenlasku
Pyrstön Perä Oy, Pekka Rekiö, Kuopio, vesi ja kalastus, alan kehittäminen
Kalastusväline Rutilus, Iisalmi, kalastusretket, ohjelmopalvelut
Ritoniemen Lomakylä/JP-kalamatkat, Jukka-Pekka Soininen, Vehmersalmi, järvikalastus
Vesimatkailu Savolax Oy, Kuopio
Tmi Hanna Korvela, Kuopio, ekologiset tuotteet
Woodi, Kuopio, ympäristöystävälliset massiivipuutuotteet
Mehtäravintola, Timo Eskelinen, Tuusniemi
Eräkokki/Matkailutila Viitakko, Erik Nissinen, Tuusniemi
Steppolan Lomamökit, Markku Komppula, Tuusniemi

12 Pohjois-Karjala

Tutkimus

Metsäntutkimuslaitos, keruutuotteet, puu, monikäyttö
Joensuun yliopisto, metsätieteellinen, maisema, monikäyttö, matkailu, keruutuotteet
Joensuun yliopisto, matemaattis-luonnontieteellinen, luonnonnyrttien hiostaminen, maas-
tokartoitukset
Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos
Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, keruutuotteet, matkailu, kalatalous
Pohjois-Karjalan Kalatalouskeskus
Joensuun tiedepuisto, elämys- ja luontomatkailu, mekaaninen puunjalostus
Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, matkailu, metsäpuoli, ympäristö
Pohjois-Karjalan ympäristökeskus
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Ilomantsi, suurpedot ja hirvi

Koulutus

Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus, puu, elintarvikeala
Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, keruutuotteet, matkailu, kalatalous
Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, matkailu
Itä-Suomen metsäkoulu, Valtimo, metsäopetus, monikäyttö, sienikoulutus
Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymä, Kiteen oppimiskeskus, matkailu, ympäristö
Outokummun kivikoulutus
Lieksan oppimiskeskus, matkailu, melontamatkailu
Nurmeksen oppimiskeskus, matkailu
Ilomantsin oppimiskeskus ja marjaviinikoulu
Nurmeksen evankelinen opisto, luonto-opaskoulutus
Lieksan aikuiskoulutuskeskus
Karjalan Puutyökoulu, Mauri Kekkonen, Onkamo, Tohmajärvi
Pohjois-Karjalan Opisto, Niittylahti

Markkinointi ja tuotekehitys

Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, keruutuotteet, matkailu, kalatalous
Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus, puu, elintarvike, Elofood
Marjaviinikoulu, Ilomantsi, tuotekehitys
Joensuun tiedepuisto, ohjelmopalveluyritysten verkosto
Pohjois-Karjalan Matkailumarkkinointi Oy, yleismarkkinointi
Joensuun Matkailuverkosto Oy, kokous- ja kaupunkimatkailu, luonto osana

Metsänväki Oy, luontomatkailun ohjelmapalveluiden markkinointi
 Bomba-lomat, alihankintasuhteita
 Rajahotelli Korpiselkä
 Maku-Karjala osuus kunta, Timo Karvonen, Hammaslahti
 Outokummun Matkailu Oy
 Lieksan Matkailu
 Nurmeksen Matkailu
 Villi Pohjola

Muu kehittämistoiminta

Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, keruutuotteet, matkailu, kalatalous
 Pohjois-Karjalan metsäkeskus
 Euroopan Metsäinstituutti, EFI, puu, matkailu
 Forest and Environmental Group, FEG, puu, matkailu, keruutuotteet
 Pohjois-Karjalan 4H-piiri ja -yhdistykset
 Martat, kuluttajaopastus
 Keski-Karjalan kehittämis- ja tietokeskus
 Pohjois-Karjalan liitto
 Pohjois-Karjalan TE-keskus
 Joensuun Seudun Leader II ry
 Keski-Karjalan Jetina ry
 Vaara-Karjalan Leader

Keskeisiä henkilöitä

Eero Parviainen	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus
Pekka Turunen	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, luontomatkailu
Päivi Jokinen	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, keruutuotteet
Eija-Maija Kairamaa	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, ravintopuoli
Toivo Korhonen	Pohjois-Karjalan maaseutukeskus, kalastus ja kalatalous
Pekka Huovinen	Pohjois-Karjalan liitto
Jari Willman	Pohjois-Karjalan liitto
Terho Sirviö	Pohjois-Karjalan TE-keskus
Veli-Matti Kajonmaa	Pohjois-Karjalan TE-keskus
Hannu Hupli	Metsähallitus, Villi Pohjola
Esko Maukonen	Metsähallitus, Villi Pohjola
Pekka Saukkonen	Lipertek
Raimo Hulmi	Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, metsämatkailu
Pirkko Pohjaranta	Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus
Pirjo Kärkkäinen	Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus, Elofood
Kari Lavikainen	Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus, kiviala
Harri Pölönen	Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus, puuala
Erja Oinonen	Pohjois-Karjalan Ammatillinen Aikuiskoulutuskeskus, marja- verkkö
Pekka Pietiäinen	Nurmeksen yritys palvelu, luonnontuotehanke
Pirkko Pohjoranta	Elofood, Ruokaa Pohjois-Karjalasta -hanke
Timo Tuononen	Elofood, kalajalosteet
Jukka Kauko	Joensuun tiedepuisto, ohjelmapalveluyritykset
Jouni Mönkkönen	Joensuun tiedepuisto, puun jatkojalostus
Raija Kompula	Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, matkailu

LIITE 4 (29/49)

Pirjo-Riitta Vatanen	Pohjois-Karjalan Matkailumarkkinointi Oy
Soila Palviainen	Pohjois-Karjalan Matkailumarkkinointi Oy, yleismarkkinointi
Lasse Loven	Metsäntutkimuslaitos, Kolin luontokeskus, luontomatkat
Kauko Salo	Metsäntutkimuslaitos, keruutuotteet
Erkki Verkasalo	Metsäntutkimuslaitos, puun ominaisuudet
Hannu Luotonen	Pohjois-Karjalan ympäristökeskus
Liisa Tahvanainen	Joensuun yliopisto, metsätieteet, maisema
Liisa Tyrväinen	Joensuun yliopisto, metsätieteet, maisema
Harri Silvennoinen	Joensuun yliopisto, metsätieteet, maisema
Olli Saastamoinen	Joensuun yliopisto, monikäyttö, matkat, keruutuotteet
Kari Kangas	Joensuun yliopisto, metsätieteet, luontomatkat
Simo Palviainen	Joensuun yliopisto
Ilkka Eisto	Joensuun yliopisto
Antero Lehikoinen	Joensuun Seudun Leader II ry
Pentti Ojajärvi	Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, maaseutuelinkeinot
Paavo Savolainen	Keski-Karjalan kehittämis- ja tietokeskus, luonnontuoteala
Pekka Tahvanainen	Kiteen oppimiskeskus, KETI, luonnontuotteet
Heikki Haavisto	Keski-Karjalan kehittämis- ja tietokeskus
Ulla Asikainen	Kiteen oppimiskeskus, maaseutuopisto
Pasi Rätty	Kiteen oppimiskeskus, maaseutuopisto
Jani Lemmetyinen	Kiteen oppimiskeskus, luontomatkat
Nina Holopainen	Keski-Karjalan Jetina ry
Eero Ikonen	Muljulan leirikouluhanke
Heidi Lahtinen	Pohjois-Karjalan luomuosuuskunta
Mauri Kekkonen	Karjalan Puutyökoulu, Onkamo, Tohmajärvi
Mari Jannela	Lieksan Matkat, Karjalan Kierros -hanke, Lieksa

Yrityksiä

Outokummun Erä- ja luontokeskus, Marja Kettunen, Outokumpu, matkat
KaukoViisas Oy, Jukka Kauko, Joensuu
Metsänväki Oy, Sanna Kärkkäinen, Nurmes, matkat
Lieksan Matkat Oy, Mari Jannela
Karjalan Erämatkat, Keijo Koskinen, matkat
Vuoniskylä, Reino Kuivalainen, matkat
Caveris-Safari Ay, Vesa ja Carita Kousa, Lieksa, luontomatkat, koiravaljakot
Karjalan Kuohu, Paavo Pennanen, Lieksa, koskenlaskuretkiä
Erästely, Lieksa, melontaan keskittyvät ohjelmapalvelut
Eräpääsky, Ilomantsi, vammaisryhmät
Ber Ex Oy, Olli Henttinen, Nurmes, sienet ja marjat
Joensuun Tuote ja Vihannes, Joensuu, sienet ja marjat
Dalla Valle Oy, Kiihtelysvaara, sienet
Jyskyn Yrtti, yrttituotteet
Mantsin Makie Oy, Ilomantsi, marjajalosteet, karpalo, mahla
Marja Karjala osuuskunta, marjat
Marja-Karelia Oy, Heinävaara, pakastamo
Nurmeksen Marja ja Mehu, Marjatta Ruuska, marjat
Peten Marjatila, Pietari Kuittinen, Nurmes
Eloeväs Oy, Kontiolahti
Puljonki Oy, Juuka

Lieksan laatuherkut, Lieksa
 Pohjois-Karjalan Sieni ja Mauste, Maria Hannikainen, Nurmes
 Rajan Tuote, Anneli Salonen, Tuupovaara
 Kontiolahden Maalaistori, Sinkkonen
 Tuoteankkuri Oy, P. & T. Karvonen, Hammaslahti
 Peltohermannin viinitila, Ilomantsi
 Tuupovaaran Yrtti ja Mauste Osuuskunta, Öllölä
 Karjalan Minttu osuuskunta, Tuupovaara, Hoilola, yrttituotteita
 Finn-Minttu Oy, Jouni Korhonen, Joensuu
 Carelian Adventures, matkailu, ohjelmapalvelut
 Laukkasen Kala, Kesälahti
 Sarvisalon luontomatkailuosuuskunta
 Rasivaaran metsäpalveluosuuskunta
 Kiehin, Lieksa
 Itä-Suomen Eräsafarit, Joensuu
 Carelian Wild Guys
 Tmi Anni Kuivalainen, Ilomantsi, puutuotteet
 Puupaja Kinnunen, Nurmes
 Puutuote Väyrynen, Nurmes
 Matti Pakarinen, Liperi
 Puutuote Nevalainen, Lieksa
 Puutuote Antero Salonen, Tuupovaara
 Sorvituote, Polvijärvi, puiset koriste- ja käyttöesineet
 Jukka Ketola, Polvijärvi, taidepuuseppä
 Sirun Luontopuu, Outokumpu, puutaulut
 Soinilan Lomamökit, Erkki Mustonen, Outokumpu
 Viinitila Claudia, Liperi

13 Keski-Suomi

Tutkimus

Jyväskylän yliopisto, liikunta ja luonnon virkistyskäyttö
 Jyväskylän yliopisto, biologian laitos, suoekologia, kalatalous
 Jyväskylän yliopisto, ympäristötutkimuskeskus
 Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Luonnonvarainstituutti, Saarijärvi
 Jyväskylän ammatillinen aikuiskoulutuskeskus
 Kaakonseudun oppimis- ja resurssikeskus Oy, Toivakka
 Maatalouden tutkimuskeskus, Laukaa, ketokasvien siementuotanto ja viherrakentaminen
 Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Laukaa
 Keski-Suomen ympäristökeskus
 Keski-Suomen museo

Koulutus

Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Luonnonvarainstituutti, Saarijärvi
 Keski-Suomen Maatalous- ja Metsäopisto, Tarvaala, Saarijärvi
 Jyväskylän ammattikorkeakoulu, matkailu- ja ravitsemusala
 Karstulan evankelinen kansanopisto, luontomatkailu
 Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus

Jyväskylän sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitos, turvehoitajakoulutus
Jyväskylän ammatillinen aikuiskoulutuskeskus
Keski-Suomen metsäkeskus
Jämsän maatalous- ja puutarhaoppilaitos, luontohanke
Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jämsänkosken koulutuskeskuksen liiketalouslaitos
Jämsänkosken metsäoppilaitos
Keski-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, Petäjävesi, puu, kivi, tekstiilit
Kaakonseudun oppimis- ja resurssikeskus Oy, Toivakka

Markkinointi ja tuotekehitys

Keski-Suomen maaseutukeskus
Keski-Suomen kalatalouskeskus
Jyväskylän ammattikorkeakoulu, matkailulinja
Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jämsänkosken koulutuskeskuksen liiketalouslaitos
Keski-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, Petäjävesi, puu, kivi, tekstiilit
Keski-Suomen käsi- ja taideteollisuusyhdistys ry
Aivia, käsityöyrittäjien yhteismarkkinointi
Puuseppien tiimi, Tourula
Keski-Suomen Matkailu
Jämsän Seudun Kehitys Oy
Kehittämisyhtiö Kiven Oy
PMI-Kehitys Oy, Pihlupudas
Saarijärven Seudun Matkailu Oy
Wiitaseudun Matkailu
Viitasaaren Yrityspalvelu
Keski-Suomi – Loma-Suomi

Muu kehittämistoiminta

Keski-Suomen maaseutukeskus
Keski-Suomen kalatalouskeskus
Keski-Suomen maa- ja kotitalousnaisten liitto
Keski-Suomen metsäkeskus
Keski-Suomen metsänhoitoyhdistysten liitto
Keski-Suomen 4H-piiri
Keski-Suomen riistanhoitopiiri
Keski-Suomen matkailuyhdistys
Saarijärven Seudun Matkailu Oy
Keski-Suomen liitto
Vapo
Metsähallitus
Suoseura
Turveteollisuusliitto
Vesuri-toimintaryhmä, Jämsä
Maailman kylien yhdistys ry, Jyväskylä

Keskeisiä henkilöitä

Lea-Elina Nikkilä   Suosta Voimaa -hanke, Leivonmäki
Jukka Särkkä   Leivonmäki, matkailu

Tuomas Rouhunkoski	Kaakonseudun oppimis- ja resurssikeskus Oy, Toivakka
Reijo Urtti	Kaakkoisen Keski-Suomen Elävät Kylät ry, POMO, Luhanka
Pirjo Peräaho	Keski-Suomen liitto, mm. matkailu
Leena Pajala	Keski-Suomen liitto, Loma-Suomi, matkailu
Kari Suoranta	Keski-Suomen liitto, matkailun toimialajohtaja
Satu Iso-Ahola	Saarijärven Seudun Matkailu ry
Jukka Hietaniemi	Kylpylähotelli Summassaari
Martti Vainio	Ohjelmapalveluyrittäjä
Juhani Lehtonen	Lehtomäen maatilamatkailu
Tuula Alanen	PMI-Kehitys Oy, Pihtipudas, matkailu
Jari Niskanen	Kehittämissyhtiö Karstulanseutu Oy, luontomatkailu
Veli-Matti Lääperi	Karstula/Pyлкönmäki, yrtit
Pauli Puttonen	Keski-Suomen maaseutukeskus, johtaja
Aili Lepänjuuri	Keski-Suomen maaseutukeskus
Ilkka Janhonen	Keski-Suomen maaseutukeskus, kalatalouskeskus
Jaana Mylläri	Keski-Suomen maaseutukeskus, kalastusmatkailu
Mikko Airaksinen	Kalastusmatkailu
Kimmo Olkio	luonnonravintolammikoiden laatuprojekti
Veli-Pekka Päivänen	Keski-Suomen maaseutukeskus, maaseutumatkailu
Raimo Kunelius	Keski-Suomen maaseutukeskus, suunnittelupäällikkö
Marjo Marttinen	Keski-Suomen maaseutukeskus
Marjatta Uosukainen	Maatalouden tutkimuskeskus, Laukaa
Jukka Purhonen	Keski-Suomen riistanhoitopiiri, riistapäällikkö
Kaija Riekkö	hankevetäjä, keruutuotteet, Pyлкönmäki
Ilpo Riekkö	hankevetäjä, keruutuotteet, Pyлкönmäki
Pasi Kauppinen	luontomatkailu, Kannonkoski
Kari Hietaharju	Piispalan leiri- ja kurssikeskus
Erkki Pyyppönen	Äänekoski
Eino Argillander	Viitasaari
Heikki Niskanen	Viitasaari
Markku Niemelä	hevosvaellukset, Pihtipudas
Aimo Herneaho	kalastusmatkailu, Äänekoski
Rauno Hirvanen	käsityökylä, Äänekoski
Kimmo Karjalainen	hankevetäjä, retkimestari, Saarijärvi
Kari Kunelius	Keski-Suomen Maatalous- ja Metsäopisto
Arto Ahonen	Saarijärven Eräpalvelut Ky, eräopas
Jussi Halttunen	Luonnonvarainstituutti, Saarijärvi
Juha Karjalainen	Jyväskylän yliopisto

Yrityksiä

Osuuskunta Vokotus, Kannonkoski
 Metsästysmatkailu Taskinen Heikki, Kannonkoski
 Matkailutila Lehtomäki, Juhani Lehtonen, Karstula, elämykset, suojuoksu
 Eräopas Ape Nieminen, Karstula
 Piispalan Kurssi- ja leirikeskus, Kannonkoski
 Koirajärven Eräpalvelu, Heikki Leppänen, Kivijärvi
 Kotaoravat, Helena Pääkkönen ja Elisa Kotilainen, Kivijärvi
 Positive Safaris Oy, Sakari Lehtoniemi, Kivijärvi
 Stone Safaris Oy, Ilkka Kemppainen, Kivijärvi

Paajalan Loma ja retkeily, Petri Katajamäki, Pylkönmäki
Saarijärven Eräpalvelu ky, Arto Ahonen, Saarijärvi
Erkin Kala ja Matkailu, Erkki Tuohimetsä, Viitasaari
Edustusliike Ilpo ja Kaija Riekko, Pylkönmäki
Saga-talli, Joutsa, vaellusratsastus
Krissen talli, vaellusratsastus
Ponilaakso, vaellusratsastus
Jussin Aktiivilomat, Joutsa, ohjelmapalvelut
Selänpohjan koulutuskeskus, Vanha-Penttilän Viinitila, Leivonmäki, turvehoitoja, suoviini
Ruuhipirtti, Toivakka
Ruohtula, Luhanka, jousiammunta ja kalastus
Justiinan matkailupalvelut, Hankasalmi
RantaKeurulan tila, Hankasalmi, matkailu
Veikko Ripatti, kivistä esineitä
Karin Päre ja Puu, Toivakka
Erja Raittinen, Joutsa, käsityöala, luonnonvärit
Mirrin Koristehavu tmi, Mirva Kolehmainen, Kannonkoski
Metsä kutsuu -eräpalvelut, Olavi Riikonen, Jämsä
Vaihelan maatilamajoitus
Varjolan tila, Markus Kallio, Laukaa, kalastusmatkailu, ohjelmapalveluita
Kotapojat, Suolahti, ohjelmapalveluja
Savutuvan Apaja, Jyväskylä, ohjelmapalvelut
Aimo Herneaho, Äänekoski, kalastusmatkailu
Fishermen's Lodge, Martin Karrer, Multia
Osuuskunta Metsänkulkijat, Konnevesi, matkailu
Luontoloma Levälähti, Risto Eräjuuri, Sumiainen, luontoretkiä
Puu Uniikki, Seppo Järvinen, Jämsä
Tuomo Levola, metsästysmatkailu, fasaanintarhaus
Himoksen Eräsafarit, Jämsä
Eräopas Talvi, Jämsä
Villa Nekkula, Jukka ja Sari Lindeman, luontoelämyksiä ja -aterioita
Loma-Surkee, Korpilahti
Luonnonvoiman keskus, Helena Frisk, Jämsä
Ritva Lampinen, Jämsänkoski, matkaratsastus
Edible Oy, Arto Widgren, Äänekoski, hilloja, hyytelöitä
Asko Niemi, Jämsä, yrttipuisto
Eräopas Ville Varis, Viitasaari
Juhani Kroog, Luonnon Antimet, Pihtipudas
Jomppa-tuote, Jorma Nurminiemi, Viitasaari, puukäsityöt
Sisä-Suomen Hiili ja Terva, Erkki Veistola, Pihtipudas, kantotervaa ja lehtipuuhiiltä
Keski-Suomen Kalapalvelu Ky, Viitasaari
Paanalan luomutila, Irja ja Heikki Niskanen, Viitasaari
Luomalan maatala, Pihtipudas, maaseutumatkailu
Finnsäde Arja Varis, Pihtipudas, opastetut retket, eräruokailut
Komppa Seppälän tila, Korpilahti, sieniala

14 Etelä-Pohjanmaa

Tutkimus

Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki
 Foodwest Oy
 Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, luonnonkulttuurien jatkojalostuskeskus, tupasvilla, turve
 Alajärven ammatti-instituutti, marjojen viljelykokeet

Koulutus

Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki
 Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Tuomarniemen metsäalan yksikkö
 Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Kauhajoen koti- ja laitostalousoppilaitos
 Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Ilmajoen maatalousoppilaitos
 Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, maaseutumatkailu, eräopastointi, tupasvilla, turve
 Seinäjoen ammatillinen aikuiskoulutuskeskus, eräopastointi
 Ilmajoen käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, korjausrakentaminen
 Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos, muotoilu
 Teuvan ammatillinen aikuiskoulutuskeskus, puuala
 Alajärven ammatti-instituutti

Markkinointi ja tuotekehitys

Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Seinäjoki
 Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, maaseutumatkailu, eräopastointi, tupasvilla, turve
 Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Kauhajoen koti- ja laitostalousoppilaitos
 Foodwest Oy
 Länsi-Suomen Luontomatkailu
 Etelä-Pohjanmaan maaseutukeskus
 Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus
 Etelä-Pohjanmaan 4H-piiri ja -yhdistykset
 Etelä-Pohjanmaan Matkailu
 Järvi-Pohjanmaan Matkailuosuuskunta
 Ellare Ky

Muu kehittämistoiminta

Etelä-Pohjanmaan liitto
 Etelä-Pohjanmaan TE-keskus
 Etelä-Pohjanmaan maaseutukeskus
 Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus
 Metsänhoitoyhdistykset
 Etelä-Pohjanmaan 4H-piiri ja -yhdistykset
 Pohjanmaan riistanhoitopiiri
 Länsi-Suomen ympäristökeskus

Keskeisiä henkilöitä

Raimo Alanen	Etelä-Pohjanmaan liitto
Olli Ristaniemi	Etelä-Pohjanmaan liitto
Pekka Rinta-Jouppi	Etelä-Pohjanmaan TE-keskus

Jarmo Kallio	Etelä-Pohjanmaan TE-keskus
Antti-Jussi Oikarinen	Etelä-Pohjanmaan TE-keskus
Veikko Jokela	Etelä-Pohjanmaan TE-keskus
Arja Reinikainen	Etelä-Pohjanmaan liitto, matkailu
Hannu Salo	Maaseudun Sivistysliitto/Elantoa Suosta -kehittämissohjelma
Juha Pohjonen	Etelä-Pohjanmaan Kylät ry
Tapio Sivula	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus
Juha Rutanen	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus
Anne Matilainen	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus
Juha S. Niemelä	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus
Pauli Valkosalo	Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus
Sirpa Välikehto	Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Tuomarniemen metsäoppilaitos
Hannu Humalamäki	Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Tuomarniemen metsäoppilaitos
Pekka Mikkola	Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Tuomarniemen metsäoppilaitos
Ossi Laitinen	Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Tuomarniemen metsäoppilaitos
Tarmo Vuorenmaa	Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Ilmajoki
Paavo Tuohimäki	Teuvan ammatillinen aikuiskoulutuskeskus
Ari Keskimölo	Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus
Terttu Yli-Koski	Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus
Yrjö Ylkänen	Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus
Katarina Wihlman	Etelä-Pohjanmaan maaseutukeskus, keruutuotteet
Sirkku Koskela	Etelä-Pohjanmaan maaseutukeskus, yrtit
Pekka Loukola	Etelä-Pohjanmaan 4H-piiri
Irma Kuitti	Töysän 4H-yhdistys, Töysän Luomumauste
Soile Marttila	Länsi-Suomen Luontomatkaile
Raija Mansukoski	Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, matkailu
Anna-Kaarina Kalliokoski	Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, turvetekstiilit
Marja-Liisa Vettenranta	Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, luonnonkuidut
Helena Loikas	Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus
Merja Kankaanpää	Jalasjärven aikuiskoulutuskeskus, matkailu, luonnonkuidut
Liisa Penttinen	Osuuskunta Pohjanmaan Nevavilla
Heikki Ruha	Ruhajoki Oy, hoitoturveyrittäjä
Hannu Ruha	Siniristihoitola, turvehoidot
Tellervo Hietakangas	Alajärven ammatti-instituutti
Jukka Bisi	Pohjanmaan riistanhoitopiiri
Ari Hyvölä	Hyvölä Talo, Ähtäri
Keijo Seppälä	Luonto-opas, Kauhajoki
Jukka Lahtinen	Riistatieto Oy, Ähtäri
Marja-Leena Hautala	Suotar, Seinäjoki

Yrityksiä

Reinon Tupa, Kurikka, suomatkailua
 Virtaniemen Lomatila, Kuortane, maatilamatkailua, turvehoidot
 Osuuskunta Pohjanmaan Nevavilla, Liisa Penttinen
 Ruhajoki Oy, Heikki Ruha, Ähtäri, hoitoturveyrittäjä
 Siniristihoitola, Hannu Ruha, Seinäjoki, turvehoidot
 Korukivihiomo Terttu Myllyniemi, Kurikka
 Kaanaa Lines, Seinäjoki, jokilaivatoiminta, luontomatkaile
 Vapaa-ajankeskus Parra Oy, Teuva, matkailu

Länsi-Suomen Luontomatkailu Oy, Kauhajoki
 Luonto-opas Keijo Seppälä, Kauhajoki
 Pohojalaas Flikat osuuskunta, Kauhajoki, käsityöt
 Töysän Luomumauste Oy, Töysä, keruutuotteet
 Töysän luontomatkailu, Juhani Pikkarainen, Töysä, opastetut retket, sienikurssit
 Ouran Loma Oy, Liisa ja Pauli Kokkonen, Alavus, matkailupalvelut
 Hillka Mäki-Hallila, Kuortane, puutyöt
 Honkiniemen leiri- ja kurssikeskus, Ähtäri, opastetut retket
 Hyvölän Talo, Ari ja Katariina Hyvölä, Ähtäri, matkailupalvelut, metsästysmatkailu
 Pasi Ahopelto, Soini, eläinten täyttö
 Matin Mainiot Maastomatkat, Matti Myllykoski, Peräseinäjoki, luonto-opastus
 Suotar, turvetekstiilit, Seinäjoki
 Riistatieto Oy, Jukka Lahtinen, Ähtäri
 Kolopuun Luontokoulu, Ilmajoki
 Iisakki Järvenpää Oy, Kauhava
 Ohjelmapalvelut Pentti Kunnari, Alahärmä
 Erämaa- ja Luontolomat R. Toivola, Vimpeli
 Ramiset, Raimo Ala-Kojola, Evijärvi
 Eräopas Kari Pienimäki, Alajärvi
 Markku Natri, eläintäyttäjät, Lapua

15 Pohjanmaa

Tutkimus

Vaasan yliopisto laitoksineen
 Svenska Handelshögskolan, markkinoinnin laitos, luontomatkailu
 Länsi-Suomen Matkailun Kehitys Oy, Matkailun yrityshautomo
 Pohjanmaan Energiatoimisto, Vaasa, puuenergia
 Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Merenkurkun tutkimusasema

Koulutus

Länsi-Suomen Matkailun Kehitys Oy, Matkailun yrityshautomo
 Vaasan liiketalous- ja hotelli-instituutti, matkailulinja
 Helsingin yliopisto, Muova, puualaan liittyvä koulutus
 Korsholms skolor, maatalousoppilaitos
 Lännsalunds skolor, maatalousoppilaitos, variksenmarja, matkailu
 Vaasan aikuiskoulutuskeskus, eräopaskoulutus
 Kronoby'n kansanopisto, eräopaskoulutus
 Norrvällan kansanopisto, Vöyri, eräopaskoulutus
 Svenska Österbottens folkakademi
 Svenska Yrkesinstitut, Korsholm
 Pietarsaaren kauppaoppilaitos, matkailuala
 Markkinointi ja tuotekehitys
 Woodpoint, puualan kehittämishanke
 Pohjanmaan Matkailu
 Vaasan liiketalous- ja hotelli-instituutti
 Centerbottnia, Kokkola, matkailuorganisaatio
 Finnwest, matkailumarkkinointi

Ekosiamies-projekti
Länsi-Suomen Matkailun Kehitys Oy, Matkailun yrityshautomo

Muu kehittämistoiminta

Green Center, Närpiö, alkutuotanto, elintarvikkeet
Pohjanmaan TE-keskus
Metsähallitus
Leader-toimisto, Mustasaari
Kustens skogscentralen
Merenkurkun Neuvosto
Korsholmskolor
Stormossen, turve ym.
Österbottens Fiskarförbund
Natura Miljö
Konditionsfrämjandet rf
Kalastusalueet ja -kunnat
Metsänhoitoyhdistykset
Riistanhoitoyhdistykset

Keskeisiä henkilöitä

Kari Hallantie	Metsähallitus
Pertti Salo	Vaasan luontokeskus -projekti
Kaarlo Lepistö	Pohjanmaan TE-keskus, Maaseutuosasto
Minna Uusimäki	Pohjanmaan TE-keskus, kalatalousyksikkö
Monica Johnson	Pohjanmaan Matkailu
Paula Viertola	Ekoviljely
Mats Sabel	Pohjanmaan Matkailu
Ulf Grindgårds	Leader-toimisto, Kristiinankaupunki
Jerker Johnson	Rannikko-Pohjanmaan Leader, Mustasaari
Göran Strömfors	Pohjanmaan liitto
Gurli Dumell	Konditionsfrämjandet rf Österbotten
Kenneth Heimdahl	Svenska Yrkesinstitut, Korsholm
Kari Lignell	Pietarsaari, matkailu
Arto Jokela	Kokkola, matkailu
Anders Högberg	Strand Camping lomakylä
Vesa Heinonen	Kalle's Inn, Bullerås, Raippaluoto, luontomatkailu
Juha Koivunen	Vaasa, seikkailumatkailua
Jussi Mendelin	Varppi Oy, Maksamaa, eräopastus, saaristoretket

Yrityksiä

Wade Tourism, Vaasa, elämysmatkailu
Botnia Adventures, Vaasa, elämysmatkailu
Kalle's Inn, Vaasa, elämysmatkailu
Varppi Oy, Jussi Mendelin, Maksamaa, kalastusmatkailu
Jan-Erik Granskog Tmi, Norrnäs, puuala
Karitas Snickarbod, Vasa, puuala
Bo-Åke Ljungars, Övermalax, puuala
Eric Hansson, Terjärv, puuala

Wilhelm Tallgren, Övermalax, puuala
 Firma Juthman, Johnny Juthman, Övermark, puuala
 Österlunds Snickeri & Biodling, Lillby, puuala
 Strand Camping lomakylä, Anders Högberg, Luoto
 Säljes lomakylä, luontomatkailu
 Jannen Saluuna, opastettuja retkiä
 Treservant, marja-ala
 Riitan Herkku, Mustasaari, marjat
 Eräoppaiden osuuskunta, Janne Gädnas, Gedby

16 Keski-Pohjanmaa

Tutkimus

Metsäntutkimuslaitos, Kannuksen tutkimusasema
 Chydenius-instituutti, Kokkola, pienyrittäjyysasiat
 Länsi-Suomen Ympäristökeskus, Kokkolan toimipaikka

Koulutus

Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Kannus, maaseutumatkailu
 Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Veteli, metsäopetus, elintarvikeala
 Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Perho, riistaopetus
 Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Toholampi, käsityöala, kivi
 Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Kaustinen, hevoset
 Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu
 Kälviä-opisto, matkailukurssit
 Kaustisen evankelinen kansanopisto, matkailukurssit
 Keski-Pohjanmaan 4H-piiri

Markkinointi ja tuotekehitys

Kokkolan Matkailu
 Kaustisen Seutukunnan Matkailu Oy
 Himangan Matkailu Oy
 Kalajokilaakson Matkailu ry
 Vetelin puualan kehityskeskus
 Lestijärven markkinointi ja tuotekehitys
 Keski-Pohjanmaan Yrityspalvelu
 Peuranpolku

Muu kehittämistoiminta

Keski-Pohjanmaan liitto
 Pohjanmaan TE-keskus, Kokkolan palvelupiste
 Metsähallitus
 Metsänhoitoyhdistysten liitto
 Metsäntutkimuslaitos, Kannuksen tutkimusasema
 Keski-Pohjanmaan 4H-piiri
 Pohjanmaan riistanhoitopiiri
 Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus, puuhankkeet
 Keski-Pohjanmaan maaseutukeskus

Keskeisiä henkilöitä

Peter Eden	Keski-Pohjanmaan liitto
Ahti Leppävuori	Perhonjoen kalastusalue
Juhani Filppula	Vetelin puualan kehityskeskus
Seppo Kauppila	Himangan Matkailu Oy, Lestijokilaakson elämysmatkailu
Jorma Tikkanen	Himangan kunnanjohtaja
Kauppi Virkkala	Keski-Pohjanmaan liitto
Sakari Virta	Pohjanmaan TE-keskus, Kokkolan toimipiste
Jouni Jyrinki	MTK, Kokkola
Kaarina Korhonen	tupasvilla, verkosto, Kokkola
Solveig Kavilo	Kokkola
Iris Hjelm	Kokkola
Jari Kangasvieri	Kaustisen seutukuntavastaava, Lestijärvi
Erkki Koivisto	Pikkurata-projekti
Anne Ruuttula-Vasari	Pikkurata-projekti, Sievi
Anne Bränström	Kokkolan Matkailu, luontokoulu
Ilppo Kares-Sola	Keski-Pohjanmaan Yrityspalvelu
Sauli Tuikka	Keski-Pohjanmaan 4H-piiri, keruutuotteet
Juha Tilus	Polar Gourmet Tmi, Himanka, kala, riista, matkailu
Pekka Huovinen	Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia
Reima Virkkala	Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Kannus
Hannu Sajo	Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Kannus
Heimo Fiskaali	Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Perho
Teemu Keränen	Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Perho, riistalinja
Eveliina Tyynelä	Keski-Pohjanmaan Maaseutuakatemia, Veteli
Marja-Liisa Tenhunen	Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu
Pekka Hulkko	Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu, kauppaoppilaitos
Tapio Kurki	Keski-Pohjanmaan maaseutukeskus
Tiina Ketola	Keski-Pohjanmaan maaseutukeskus
Eero Hakala	Keski-Pohjanmaan maaseutukeskus, kalatalouskeskus
Sinikka Jokela	Länsi-Suomen Ympäristökeskus, Kokkolan toimipaikka
Rauni Kivelä	Elintarvikeprojekti, Kokkolan seutukunta, Kannus
Terhi Heloaho	Kaustisen seutukunta, luontomarkkiluprojekteja
Mikko Hänninen	Perhon elinkeinoasiamies
Juha Sahlgren	Luontokuvaaja, Perho
Raija Sahlgren	Perho
Reijo Hirvonen	Metsähallitus
Kirsi-Maria Saarinen	Keski-Pohjanmaan 4H-piiri, keruutuotteet
Pekka Salonsaari	Rieska-Leader, Ylivieska, Kokkola
Airi Kentala	Pirityiset ry, POMO, Kaustinen
Hannele Kentala	Halsua, kylien kehittäminen
Jyrki Kangas	Metsäntutkimuslaitos, Kannus
Ari Keskimölä	Etelä-Pohjanmaan metsäkeskus, Seinäjoki
Hannu Salo	Maaseudun Sivistysliitto, Seinäjoki
Jylhä	Lohtajan elinkeinoasiamies

Yrityksiä

Kokkolan Matkailu Oy
Suomen Design Matkat Oy, Peter Honga, Öja, sisäjärviristeilyt

Pietilän Lomatalo, Esa Kiiskilä, Lestijärvi, maatilamatkailu
 Finn Spring, Toholampi, lähdevesi
 Bullberry Oy, Toholampi, sienet, marjat
 Polar Gourmet Tmi, Juha ja Reetta Tilus, Himanka, kala, riista, matkailu
 Jängän Luonto- ja melontaretket, Voitto Jänkä, Toholampi
 Lestipuu Oy, Jorma Tuikka, Lestijärvi, puuala, metsästysmatkailu, eräopastus
 Minsu-Matkat, Erkki Nikupaavo, Lohtaja, venematkat
 Tuomo Puutio, Lohtaja, opastetut lintu- ja luontoretket
 Osuuskunta Kätevät, marjat ja sienet
 Jaakko Hautaniemi, Kannus, marjat ja sienet
 Helena Saarenpää, Himanka, luonnon raaka-aineet
 Lomaoller, Lestijärvi, matkailu
 Arts Ahjo, Toholampi, käsitöitä luonnon raaka-aineista
 Åke Utter, luonnon materiaali taiteessa
 Valokuvaaja Juha Sahlgren, Perho, luontokuvaaja
 Salamajärven Lomatupa, Perho, matkailu, metsästysmatkailu
 Koirasalmen Kämpä, Perho, matkailu
 Kytölän Lomatupa, Perho, matkailu
 Karpalosuo Hoitoturve, Jorma Varila, Perho
 Kalliolomat, Seija ja Aarre Korkeakangas, Perho, matkailu
 Koskelan Lomatalo, Kaustinen, matkailu ja ohjelmapalvelut
 Masalan lomakylä, Halsua
 BothniaPlain, Veteli, koivunsilmulikööri, karpaloviini, variksenmarja
 Matkailukeskus Metsäkorsu, Lestijärvi
 Kivipaja Jouni Virkkala, Kaustinen, luonnonkivi
 Kalax Oy, Veteli, kalastusmatkailu
 Mika Liedes, rapuala, Kannus

17 Pohjois-Pohjanmaa

Tutkimus

CRS-Biotech Oy, Oulun Medicenter, uutteen, jatkojalostus, kaupallinen tutkimus
 Oulun yliopisto, biologia, luonnontuotteet
 Oulun yliopisto, maantieteen laitos
 Oulun yliopisto, taloustieteen laitos
 Oulun yliopiston tutkimus- ja koulutuspalvelu
 Oulun yliopisto, Aikuiskoulutuskeskus
 Oulun yliopiston Kajaanin kehittämiskeskus
 Oulun yliopiston Oulangan biologinen tutkimusasema
 Thule-instituutti, pohjoisten alueiden tutkimus, arktinen rakentaminen
 Oulun ammattikorkeakoulu, luonnonvara-ala
 Metsäntutkimuslaitoksen tutkimusasema, Muhos
 Koillismaan Kehitys Oy
 Maatalouden tutkimuslaitos, Ruukin tutkimusasema
 Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, tutkimusasemat Oulu, Taivalkoski, Kuusamo, Kalajoki
 Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus
 Hunajakeskus, osaamiskeskus, Utajärvi
 Craftpolis, Koillismaan käsi- ja taideteollisuuden osaamiskeskus

Koulutus

Koillismaan aikuiskoulutuskeskus, eräopaskoulutus, Kuusamo
Oulun ammattikorkeakoulu, Vallinkorvan metsäoppilaitos, pienpuu
Oulun ammattikorkeakoulu, Koivikon maatalousoppilaitos, yrtit
Ruukin maaseutuoppilaitos
Pudasjärven luonnonvara-alan koulutus
Taivalkosken metsäoppilaitos
Kalajoen Matkailuinstituutti
Nora-instituutti, Haapavesi, luontomatkailukoulutus
Haapajärven ammatti-instituutti, erämatkailukoulutus
Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu, Ylivieskan teknillinen oppilaitos, puu
Limingan kotitalousoppilaitos, elintarvikkeiden jatkojalostus
Oulaisten ammatti-instituutti
Kuusamon ammatti-instituutti
Nivalan ammattikoulu
Nivalan aikuiskoulutuskeskus
Piippolan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos
Oulun käsi- ja taideteollisuusoppilaitos
Pohjois-Pohjanmaan maaseutukeskus
Pohjois-Pohjanmaan 4H-piiri
Uusyrittäjäkeskukset
Koulutus- ja työllistämiskeskus Roinilan kartano

Markkinointi ja tuotekehitys

CRS-Biotech Oy, Oulun Medicenter, uutteet, jatkojalostus, kaupallinen tutkimus
Koillismaan Kehitys Oy, käsityöala, luontomatkailu
Oulun Marjamakasiini
Pohjois-Pohjanmaan 4H-piiri
Pohjois-Pohjanmaan maaseutukeskus
Haapaveden teknologiakylä Oy, puuala
Pudasjärven Matkailu Oy
Kuusamon Matkailu Oy
Kuusamon Matka-Ruka
Rukakeskus
Kuusamon Karhuntassu
Rukapalvelu Oy
Erämaa keskellä Suomea, Rokua, varaus- ja myyntipiste
Lakeuden Kulinaari osuuskunta

Muu kehittämistoiminta

Thule-instituutti, turpeen moninaiskäyttö
Pohjois-Pohjanmaan 4H-piiri, luonnontuotteet, virkistyskäyttö
Oulunjärvi Leader, Kajaani
NHS-Leader, Nivala
Rieska-Leader II ry
Lakeuden Leader, Liminka
Osuuskunta Vältti, POMO, Ii
Koillisverkko ry, POMO, Pudasjärvi

Osuuskunta POMO-Harava, Kiiminki
 Oulunjoki-alueen kehitysyhdistys ry, POMO, Utajärvi
 Haapaveden teknologiakylä Oy, puuala
 Yrityspuisto, puuala
 Kiiminkijoki ry
 Metsähallitus
 Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio
 Süikalatvan kehittämiskeskus, Piippola
 Varjakan kyläyhdistys ry, luontomatkailu, Liminganlahti

Keskeisiä henkilöitä

Markku Karjalainen	Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus, keruutuotteet
Veijo Leiviskä	Thule-instituutti
Pekka Heinonen	Haapajärven ammatti-instituutti
Leena Iso-Pahkala	Kalajoen Matkailuinstituutti
Riikka Tuomivaara	Koillismaan Kehitys Oy, Kuusamo, käsi- ja taideteollisuus
Keijo Kapiainen	Pohjois-Pohjanmaan riistanhoitopiiri
Esko Koskenkorva	Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Kalevi Hiivala	Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus, maaseutuosasto
Vesa Nuolioja	Pohjois-Pohjanmaan maaseutukeskus
Anita Saarela	Pohjois-Pohjanmaan maaseutukeskus
Mikko Pajunen	Oulun vesiensuojeluyhdistys
Jorma Rintakangas	Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, reitistöt
Kari Siekinen	Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, moottorikelkkailu
Eero Merilä	Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, vesiretkelyreitit
Kaisu Merilä	Merilän kartano, Utajärvi
Ritva Okkonen	Rokua-strategia
Marianne Huhtala	käsityöprojekti, Ylivieska
Kristiina Havas	Pohjois-Pohjanmaan liitto, matkailutoimikunta
Esteri Ohenoja	Oulun yliopisto, marjat, sienet
Mirja Siuruainen	Oulun yliopisto, yrtit
Jukka Nyrönen	Pohjois-Pohjanmaan TE-keskus, kalatalousyksikkö
Jari Ylönen	Oulun yliopisto, eläintarha
Tapio Patrikainen	Medipolis-Center
Kaisu Tuomi	Lakeuden Leader, Liminka
Kaisu Sipola	Oulun ammattikorkeakoulu, keruutuoteala
Jussi Laatikainen	projektipäällikkö, Utajärvi
Virve Haapala	Rokua-strategia, Oulun ammattikorkeakoulu
Tuomas Alasalmi	Rokuan Kuntoutus Oy
Kyösti Juujärvi	Utajärven kunnanjohtaja
Asko Merilä	Utajärven kehitysjohtaja
Boris Segersträhle	Thule-instituutti
Ritva Liisa Nisula	NHS-Leader II ry
Pekka Salonsaari	Rieska-Leader II ry, Ylivieska
Kari Halonen	Kalajoen Matkailuinstituutti
Heikki Santaholma	Keski-Pohjanmaan amk, Ylivieskan teknillinen oppilaitos, puu
Pekka Matala	Pyhäjärven kaupunki
Kari Tittonen	Nora-instituutti
Veikki Tikkanen	Kairanmaan metsäluontokeskus, Pyhäntä

LIITE 4 (43/49)

Marko Kukkola	Keski-Pohjanmaan ympäristökeskus, Nivala
Pelle Leskinen	Oulaisten kaupunki, Pyhäjoki-projekti
Ilkka Piironen	Reisjärven kunta, elinkeinoasiamies
Ulla ja Jari Peltomäki	lintumatkailu, Liminka
Kari Lahti	luontokeskusyrittäjä, Liminka
Kauko Ervasti	Hailuoto, matkailu
Osmo Rantapelkonen	luontomatkaillutietous, Liminka
Susanna Saastamoinen	Kuusamon kunta, markkinointi
Matti Hovi	Metsähallitus, Karhuntassu
Ari Ahokumpu	Metsähallitus, Taivalkoski
Jouko Virranniemi	Pölkky Oy, Taivalkoski, Kuusamo
Heikki Timonen	Pölkky Oy, Pudasjärvi
Jouko Kämäräinen	Rukapalvelu, Kuusamo
Ilpo Kojonen	RKTL, petotutkimus
Matti Kaasijärvi	
Helena Karppinen	

Yrityksiä

Pyhäsalmen Herkku, Pyhäjärvi, sienet
Erä-Korpinen, Sakari Muuttola, Reisjärvi, metsästysmatkailu
Eräopaspalvelu Jussi Puranen, Reisjärvi
Savela, matkailu, metsästys
Maasydän, Järvelä, Sievi
Valkeinen, Lestijärvi
Marjoniemi, Pyhäjärvi
Emolahti, Pyhäjärvi
Kuntokeskus, Tuomas Alasalmi
Rokuanhovi, Heikki Polvi
Rokuan Kuntoutus Oy
Finnjann Huskyfarmi, Timo Jokela, Taivalkoski
Absolut Safaris, Syöte, ohjelmapalveluyritys
Unto Myllyvirta, ohjelmapalveluyritys
Veijo Jussila, Ii, merimatkailu
Jari Mäenpää, Merijärvi, elämysmatkailu
Matka Ruka, Kuusamo
Leiritila Pihkala, Veijo Riikonen, Kestilä, elämyksiä
Lampuri Jari Rantanen, erämatkoja
Sulo Määttä, Kuusamo, nilapuu, pahkat
Ekopine Oy, Hannu Kokko, Liminka, mäntyöljy
Marjamakasiini, Oulu
CRS-Biotech Oy, Oulun Medicenter, uutteet, jatkojalostus, kaupallinen tutkimus
Nordic Veneers Oy, Ii, puuviilua
Metsähallitus
Sotkan leirikeskus
Kurttilan lomamökit
Raija Kivelä ja Ahti Tomperi, porot
Seppo Heino, Haapavesi, vaellusratsastus, kalan kasvatusta
Karjalainen, Pyhäjärvi, kala, huskysafarit
Kairanmaan Metsäluontokeskus, Pyhäntä

Hotelli-Ravintola Susisaari, Elisa Strandman, Reisjärvi
 Sydänmaan kyläseura, Kärsämäki, metsästysretket
 Osuuskunta Puu-Pudas, Pudasjärvi, metsuriyrittäjäyys
 Jankfor, Kiiminki, kuivatut luonnontuotteet
 Niilo Takkunen ja Pasi Viuhkola, Yli-Kiiminki, kihokit, luonnonmarjat
 Lakeuden Marjat Oy, Rantsila, Oulu, mehutuotanto
 Hukkareissu, Reino Liimatta, Kiiminki, jokivarsimatkailu
 Koskikota, Reino Liimatta, Kiiminki
 Pyhäjärven Puu-Nikkari, Kalevi Kekäläinen, Pyhäsalmi, puutuotteet
 Hakamarjat Ky, Haapajärvi, marjahillot
 Pyhäjärven Täyssäilyke, kalaa ja riistaa
 Ulla ja Jari Peltomäki, Liminka, lintumatkailu
 Kari Lahti, Liminka, luontokeskusyrittäjä
 Kauko Ervasti, Hailuoto, matkailu
 Törmälän maatilamatkailu, Siikajoki, luontomatkailuaktiviteetit

18 Kainuu

Tutkimus

Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus
 Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus, Biotekniikan laboratorio, Sotkamo
 Arktiset Aromit ry
 Maatalouden tutkimuslaitos, Sotkamon tutkimusasema
 Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Paltamo, luonnonkalakannat, vesien kunnostus
 Metsäntutkimuslaitos, Paljakka, matkailu, ympäristönäytepankki
 Kainuun ympäristökeskus, Ystävyyden puiston tutkimuskeskus, Kuhmo

Koulutus

Suomussalmi-opisto, keruutuotteet ja matkailun ohjelmapalvelut
 Vuokatti-opisto, luontomatkailu
 Kajaanin ammattioppilaitos, Seppälän toimipiste, puuhiili
 Kainuun Opisto, Mieslahti, Paltamo, eräopaskoulutus
 Artman Consulting, Kajaani
 Kajaanin ammattikorkeakoulu, matkailu ja lähiruoka-ajattelu
 Kajaani-instituutti, matkailu
 Kainuun kesäyliopisto, matkailu
 Kainuun 4H-piiri
 Kuhmon ammatillinen aikuiskoulutuskeskus, metsäfloristiikka

Markkinointi ja tuotekehitys

Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus
 Oulun yliopisto, Kajaanin kehittämiskeskus, Biotekniikan laboratorio, Sotkamo
 Arktiset Aromit ry
 Axel & Rose
 Kainuun Luontomatkat Oy
 Vuokatin Matkailukeskus
 Kainuun Markkinointi Oy
 Kainuun matkailun kehittämiskeskus

Kajaanin ammattikorkeakoulu, matkailu
Metsän Aarteet osuuskunta
Kainuun maaseutokeskus
Hunajakeskus, Sotkamo
Villi Aromi, Kuhmo

Muu kehittämistoiminta

Arktiset Aromit ry
Kainuun maaseutokeskus
Kainuun maaseutokeskus, kalatalouskeskus
Kainuun metsäkeskus, puuala, elämysmatkailu
Kainuun puualan kehityskeskus, Kuhmo
Suomussalmen kunta
Ruoka Kainuu ry, elintarvikeyrittäjien yhdistys
Sininen Kainuu ry, matkailuyrittäjien yhdistys
Kainuun käsi- ja taideteollisuusyhdistys
Kainuun 4H-piiri
Luonnon Aromit, Sotkamo

Keskeisiä henkilöitä

Jorma Teittinen	Kainuun liitto
Keijo Kunnari	Kainuun liitto
Tapani Alatossava	Biotekniikan laboratorio, Sotkamo
Aino-Liisa Lukkari	Luonnon Aromit, Sotkamo
Simo Moisio	Arktiset Aromit ry, Suomussalmi
Aulikki Moisio	Suomussalmi Opisto
Eero Immonen	Villi Aromi, Kuhmo
Juha Säkkinen	Seppälän maatalouskoulu, Kajaani, puuhiili
Tapani Karjalainen	Kainuun maaseutokeskus
Marjatta Pikkarainen	Kainuun maaseutokeskus
Heli Pirinen	Kainuun maaseutokeskus
Martti Kolehmainen	Kainuun maaseutokeskus
Sanni Huusko	Kainuun maaseutokeskus
Aune Pihlajaniemi	Kainuun maaseutokeskus
Esa Heikkinen	Kainuun maaseutokeskus, terva
Pasi Korhonen	Kainuun maaseutokeskus, kalatalouskeskus
Eila Valtanen	Kainuun metsäkeskus
Kari Komulainen	Kainuun 4H-piiri
Eero Miettinen	Maatalouden tutkimuskeskus
Arne Vasunta	Kiantama Oy, Suomussalmi, Luonnontuoteteollisuus ry
Markku Karjalainen	Oulun yliopiston Kajaanin kehittämiskeskus
Pentti Malinen	Oulun yliopiston Kajaanin kehittämiskeskus
Airi Härkönen	Kajaanin ammattikorkeakoulu
Jorma Korhonen	Kajaanin ammattikorkeakoulu
Virpi Kaipainen	Kajaanin ammattikorkeakoulu, koulutus
Lasse Haapamäki	Kainuun Matkailun Kehittämiskeskus, Sininen Kainuu ry
Reijo Ruokolainen	Incentive-projekti
Eero Hiljanen	Kuuselan Safarit, Sotkamo
Teuvo Okkonen	Kainuun Luontomatkat

Veli-Matti Leinonen	Tuli-kettu
Marja-Liisa Ojavuo	Finnhusky, Sotkamo
Sigi Schwartz	Naturpoint, Paljakka
Marko Karvonen	Paljakka four Seasons
Leena Jokinen	Hyrnsalmi, yrtit
Leena Valtanen	Kajaani, konsultti, maaseutuuyrittäjäys
Eero Rautiainen	Vuokatti-opisto
Simo Yli-Lonttinen	matkailukalastus
Eija ja Toivo Heikkinen	Lentiiran Lomakylä, Kuhmo
Vilho Keränen	Yrtti-Keränen, Hyrnsalmi

Yrityksiä

Kiantama Oy, Arne Vasunta, Suomussalmi
 Luonnon Aromit, Aino-Liisa Lukkari, Sotkamo
 Ari Sääski, Kuhmo, matkailu
 Finnhusky, Marja-Liisa Ojavuo
 Jansa, Sotkamo
 Kainuun Tuote Oy, Hyrnsalmi
 Villi Aromi Oy, Eero Immonen, Kuhmo, hunaja, hillot, riista
 Axel & Rose
 Junturan luomutila, Annikki ja Markku Suoraniemi, Kajaani
 Hiilimestarit osuuskunta, Kajaani
 Nord-Moss Oy, Vaala, koristejäkälä
 TaikaLoora, Vaala, puuesineet
 Yrtti-Keränen, Annikki ja Vilho Keränen, Hyrnsalmi
 Kainuun Hunajakeskus, Pertti Mikkonen, Sotkamo
 Kuuselan Marjatila, Eeva ja Tuomo Tolonen, Sotkamo
 Honey Jam Oy, Samppa Heikkinen, Suomussalmi
 Kuuselan Safarit, Eero Hiljanen, Sotkamo
 Kainuun Luontomatkat osuuskunta, Teuvo Okkonen
 Tuli-kettu, Veli-Matti Leinonen
 Naturpoint, Sigi Schwartz, Paljakka
 Paljakka four Seasons, Marko Karvonen
 Villi Pohjola
 Aurinkorinteet, varauskeskus
 Aurinkosafarit, ohjelmapalvelut, Paljakka
 Hossan Lomakeskus, Suomussalmi
 Lentiiran Lomakylä, Eija ja Toivo Heikkinen, Kuhmo, tervan keittäminen, kalastusmatkailu
 Välikoski, Sotkamo, luontomatkailu
 Maaselän Etappi, Sotkamo, luontomatkailu
 Nivankoski matkat osuuskunta, Kuhmo, luontomatkailu
 Kainuun Järvikala Ay, Suomussalmi, purkitus
 Kajaanin Kukkoleipuri Oy, Kajaani, kalatuotteet
 Kuhmon Ekokala Oy, Kuhmo
 Leppilä-tuote Tmi, Kuhmo, kalajalosteet
 Oulujärven Kala, Säräisniemi
 Saunajärven Kala-apaja Oy, Kuhmo, kalat ja matkailu
 Borealis Oy, Kajaani, yrttituotteet
 Kotilan luomutila, Sotkamo, Kuhmo, hillot, korvasienet

Luonnon Makea, Puolanka, makeiset
Sinikasvis Ky, Sotkamo, mehut ja marjat
Tmi Anna Kähkönen
Tmi Heponiemi, Kuhmo, koivunlehdet, siirappi

19 Lappi

Tutkimus

Lapin yliopisto, matkailu
Matkailun osaamiskeskus
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, porotutkimus, Kaamanen
Maatalouden tutkimuskeskus, Apukka, luonnonkasvien viljelykokeet
Metsäntutkimuslaitos, tutkimusasemat Rovaniemi, Kolari, Muddusjärvi
Yliopistojen tutkimusasemia, Kilpisjärvi, Kevo, Savukoski
Rovaniemen ammattikorkeakoulu
Lapin maaseutukeskus
Arktinen Keskus

Koulutus

Rovaniemen ammattikorkeakoulu, Lapin luonto-opisto
Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskus
Sodankylän ammatti-instituutti, metsien monikäyttö, matkailu
Tornion ammattioppilaitos, Simo, Tervola
Saamelaisalueen ammatillinen aikuiskoulutuskeskus, Inari, matkailu, kalastus, poroala
Lapin maaseutukeskus
Levi-instituutti
Rovaniemen palvelualueen oppilaitos, elintarvikeala
Länsi-Lapin ammatti-instituutti

Markkinointi ja tuotekehitys

Lapin maaseutukeskus
Finn Pettu osuuskunta
Vihreä Puoti, luonnontuotealan kauppa
Lapin Ekoarkitiset luonto-osuuskunta, markkinointi
Osuuskunta Jotos, markkinointi
Inarin luonto-osuuskunta, markkinointi
Rovaniemen palvelualueen oppilaitos, elintarvikeala
Länsi-Lapin ammatti-instituutti
Design-Park, Lapin yliopisto, muotoilu, käsityötuotteet
Detria Oy, turvetuotteet

Muu kehittämistoiminta

Lapin liitto
Lapin TE-keskus
Lapin yliopisto
Kunnat
Lapin 4H-piiri

Lapin maaseutukeskus
 Lapin marttapiiriliitto
 Lapin metsäkeskus
 Matkailun Kehitys Lappi Oy
 Lapin Maaseutumatkailuyrittäjät ry
 Paliskuntain yhdistys
 Meän taijot tuottamaan, Tornionlaakson Leader II, Pello
 Pohjoisimman Lapin Leader II, Sodankylä

Keskeisiä henkilöitä

Kimmo Korpi	Lapin TE-keskus, maaseutuosasto
Heikki Moilanen	Lapin TE-keskus, maaseutuosasto
Anne Ristioja	Lapin TE-keskus, maaseutuosasto
Anneli Harju-Autti	Lapin TE-keskus, yritysosasto
Kari Oittinen	Lapin liitto, Kemi, matkailu
Kyllikki Lampinen	Lapin maaseutukeskus
Irja Mäkitalo	Lapin maaseutukeskus
Oili Pöyliö	Lapin maaseutukeskus
Liisa Mäenpää	Lapin marttapiiriliitto
Anna-Kaisa Wuotila	Lapin 4H-piiri
Eija Vuorela	Sallan 4H-yhdistys
Veli-Markku Korteniemi	Aromtech Oy
Tenho Pitkänen	Detria Oy
Tauno Lauri	Finn Pettu osuuskunta
Anne Anttila	Angelikan Yrttitila, Tornionlaakson Leader II
Anne Tuomivaara	Lapin Niitty
Marja ja Lasse Tuominen	Tuomisen Yrttitarha Oy
Mauri Nieminen	Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, poroasiat
Jouni Filppa	Paliskuntain yhdistys
Pentti Sepponen	Metsäntutkimuslaitos
Eero Karppinen	Lapin luonto-opisto
Sirkka-Liisa Peteri	Lapin luonto-opisto, luontoyrittäjyys
Helena Ailunka	Lapin luonto-opisto, Kittilä
Kati Marila	Inarin kunta, maaseutusihiteeri
Oili Kauvosaari	Kolari, markkinointihanke, elintarvikkeet
Viljo Pesonen	Sodankylä, Pohjoisimman Lapin Leader II
Reija Aaltonen	Savukoski, Pohjoisimman Lapin Leader II
Jari Kurri	Rovaniemen mlk, Palovartijan Pojat
Hilkka Jankkila	Rovaniemen ammattikorkeakoulu, luonnontuoteprojekti
Timo Passoja	Savlak Oy, Rovaniemi, puualan konsultti
Meeri Hosio	Leader-toimija, Tornionlaakson Vaimot osuuskunta
Aarno Lompolojärvi	Sodankylän ammatti-instituutti
Marita Mäenpää	Saamelaisalueen koulutuskeskus, Inari

Yrityksiä

Aromtech Oy, Veli-Markku Korteniemi, Tornio, kasviöljytuotteita
 Detria Oy, Tenho Pitkänen, Rovaniemi, turve
 Vitabark Oy, Ranua, Atso Arstila, (Jyväskylä, Rauma, Turku), pettu
 Finn Pettu osuuskunta, Ranua

LIITE 4 (49/49)

Tuomisen Yrttitarha Oy, Marja ja Lasse Tuominen, Ylitornio, yrtit, sienet
Laitalan luomutila, Simo
Oksakelo Oy, Sodankylä, puuala
Kelokasi, Sodankylä, puuala
Pahkaverstas Mauri Pöyli, Sodankylä, puuala
Kuksa Koivumaa, Ylitornio
Wood Jewel Design Tmi, Kauko Raatiniemi, Kolari
Lapin Safarit, Jyrki Niva, Rovaniemi, matkailu, eräpalvelut
Villi Pohjola
Päivikki Palosaari, Kittilä, matkailu, luonnonantimet, turvekylvyt, hiljaisuus
Angelikan Yrttitila, Anne Anttila, Pello
Lapin Niitty, Anne Tuomivaara
Onkamojärven Puutarha
Annelin Karkit ja Yrtit
Rovaniemen Tuoretukku
Youngfour Oy
Korvatunturin Marja Oy, Savukoski
Korvatunturinmaa Oy, Savukoski, marjat
Oy Suomen Norrfrys Ab
Lapin Liha
Kauppapaikka Koivuniemi, Kemijärvi, marjat, poronliha, riista
Sallan Poropuisto
Vaattungin Köngäs, Rovaniemen mlk
Lomavietonen, Ylitornio
Lapin Yrtit, Ylitornio
Lapin Ekoarkitiset luonto-osuuskunta
Osuuskunta Jotos
Inarin luonto-osuuskunta
Lapin Verso, Sodankylä
Antti Mattila, Sodankylä, poromatkailu
Tornionlaakson Vaimot osuuskunta, Meeri Hosio, ohjelmapalvelut
Poronpurijat Ky, Petteri Valle, Utsjoki, luontomatkailu
Lokan luonnonvaraosuuskunta, luonto- ja kalastusmatkailu

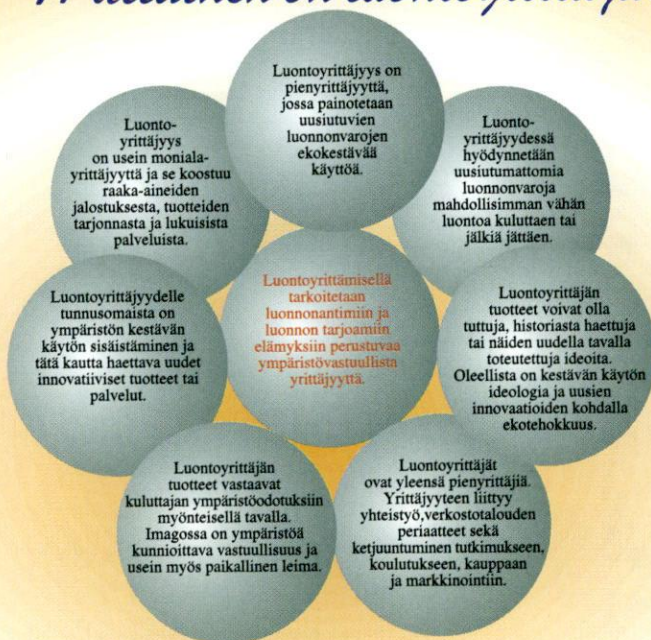
Esimerkkejä tutkimuksen esittelyn eri vaiheissa käytetyistä postereista.

Klusteriohjelmat

Alueelliset verkostot

- luontoyrittäminen
- matkailu- ja maaseutuklusteri

Millainen on luontoyrittäjä?

Luontoyrittäjyyden osa-alueita ovat:

- Luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin perustuva vastuullinen matkailu (mm. luonto-, elämys- ja metsämatkailu) sekä muut ekokestävän matkailun elämyspalvelut.
- Puun ja puista saatavien tuotteiden ympäristövastuullinen jalostaminen muussa kuin suuressa ja keski-suuressa teollisuudessa.
- Luonnonmarjojen, -sienien ja -kasvien ym. keruutuotteiden jalostus ja hyödyntäminen.
  - Riistan, kalojen, rapujen ja vesivarojen suurteollisen käytön ulkopuolinen hyödyntäminen.
- Turpeen ja kiven sekä muiden maaperäainesten pienimuotoinen ja kestävän käytön mukainen hyödyntäminen.
- Muut luontoon ja sen kestävään käyttöön tukevat palvelut.

Yhteystiedot: matti.luostarinen@mtt.fi
juha.rutanen@sjk.makes.helsinki.fi

Klusteriohjelmat

Alueelliset verkostot • luontoyrittäminen • matkailu- ja maaseutuklusteri

Mitä ovat luontoyrittäjyyden klusterit?

Klusterin keskeisimmät toimijat ovat yrityksiä, viranomaisia, tutkimus- ja koulutusjärjestelmiä sekä yksityisen ja julkisen palvelusektorin organisaatioita.

Klusteri on tiedon ja osaamisen vuorovaikutuskenttä, kansallinen innovaatiojärjestelmä, tiedon tuottajien ja hyödyntäjien yhteistyöverkosto..

Klusteriohjelman tarkoituksena on tuottaa uutta tietoa, osaamista ja palveluja kansantalouden ja työllisyyden hyväksi. Ohjelmassa rikotaan tieteen ja eri toimijoiden välisiä rajoja pyrkimyksenä uudet innovaatiot ja yrittäjyys.

Klustereilla tarkoitetaan yritysten ja yhteisöjen muodostamaa verkostoa, jossa toimivilla organisaatioilla on yhteneviä intressejä.

Ympäristöklusterin ohjelman pääteemoja ovat ekotehokkuus, yhteistyö ja ympäristöyrittäminen. Luontoyrittäjyys on osa ympäristöklusterin lähes kaikille tuotannonaloille ulottuvaa osaamisverkkoa.

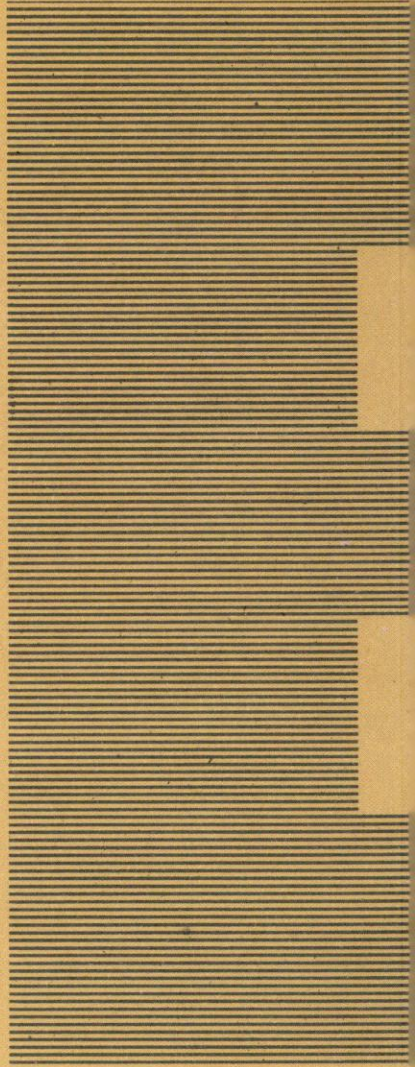
Koko maan kattavan kyselyn ensimmäisiä tuloksia:

- Luontoyrittäjyys kaipaa oman organisaation sekä alueelliseen, toimialakohtaiseen että kansalliseen kehitys- ja edunvalvontatyöhön.
  - Luontoyrittäjyyden toiminnan rajat ja imago kaipaavat juridista tukea koskien etenkin viranomaistyötä ja julkisen vallan säädöksiä.
  - Yhteistyötä odotetaan paljon etenkin erikoistutkimuksessa, laadunvalvonnassa, tuotekehitystyössä sekä yritysten markkinointiponnisteluissa.
  - Luontoyrittäjyydeltä puuttuu imago.
- Toimialan yrittäjiä on runsaasti ja kiinnostus alaa kohtaan on kasvamassa, mutta monialainen toiminta on hajanaista ja vailla kansallista koordinoitua tai järjestäytymistä. Alueellisia verkostoja löytyy toimialoitain runsaasti.
- Toimialan oma näköala koetaan liian kapeana. Kaivataan laajempaa ja kattavampaa yhteistä klusteria, jossa mm. tutkimuslaitosten työjakoa voidaan syventää, rikkoa eri tieteenalojen rajoja sekä edistää erityisosaamisen leviämistä maan rajojen sisällä.
  - Kaivataan asiakaskartoituksia ja yleensä yhteisiä markkinointiponnisteluja ja myös kansainvälisesti. Haetaan kriittistä massaa koskien sekä lyhyitä tuotantosarjoja, tuotteiden yhteismyyntiä sekä uutta teknologiaa ja sen käyttöönottoa.
  - Haetaan hyötyjä, jotka liittyvät yhdenmukaisuuteen ja toisiaan täydentäviin ominaisuuksiin. Toisiaan täydentävät osaamisen alueet ovat joko maantieteellisiä (luontoperäisiä) tai tuotannonollisia, kuluttajasta lähteviä yhteisiä ohjelmia.
  - Haetaan sekä lähiyhteistyötä, monikansallista yhteistyötä että "yhteistyöoptiota". Yhteistyöoptio on alueiden välistä voimavarojen yhdistämistä silloin kun samoilla markkinoilla yhteistyöllä saavutettava hyöty koetaan haittapuolia suuremmaksi.
  - Paikallisista ja alueellisista verkoista halutaan kansallisiin ja kansainvälistä lisäarvoa hankkiviin verkostoihin. Vaatimukset omalta osaamisympäristöltä ovat kasvamassa ja kohdistuvat erityisesti liiketaloudelliseen osaamiseen.

		Julkaisun sarja ja numero Maatalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja. Sarja B 23	
		Julkaisu aika (kk ja vuosi) Elokuu 2000	
Tekijä(t) Juha Rutanen ja Matti Luostarinen		Tutkimushankkeen nimi	
		Toimeksiantaja(t) Ympäristöministeriö	
Nimike Luontoyrittäjyys Suomessa. Alueelliset verkostot: luontoyrittäminen, matkailu- ja maaseutuklusteri -hankkeen loppuraportti.			
Tiivistelmä Maatalouden tutkimuskeskus (MTT) ja Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikkö (HY-Makes) toteuttivat yhteistyössä Ympäristöklusterin tutkimusohjelmaan kuuluneen esitutkimuksen, jossa tarkennettiin luontoyrittäjyyden määritelmää, kartoitettiin luontoyrittäjyyden toimintaympäristöä sekä selvitettiin alan kehittämistarpeita yhteistyön lisäämistä ajatellen. Työ toteutettiin haastatteleamalla noin 200 toimijaa koko Suomen alueelta. Selvityksen perusteella saatiin luontoyrittäjyydestä kokonaiskuva, jonka avulla esitetään jatkotoimia alan eteenpäin kehittämiseksi. Luontoyrittäjyys määriteltiin hankkeen tuloksena luonnonantimiin ja luonnon tarjoamiin elämyksiin perustuvaksi ympäristövastuulliseksi yrittäjyydeksi. Luonto on alan toiminnassa keskeinen tuotannontekijä, jonka tulee pysyä kunnossa. Luontoyrittäjyydessä painotetaan erityisesti luonnon aineettomia arvoja ja uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä. Uusiutumattomia luonnonvaroja hyödynnetään toiminnassa säästämällä ja mahdollisimman vähän luontoa kuluttaen. Luontoyrittäjyyteen kuuluvaa toimintaa kuvaavat määreet luontokeskeisyys, vastuullisuus, kotimaisuus, paikallisuus, käsityömyyden ja yksilöllisyys.			
Avainsanat: luontoyrittäjyys, verkostoituminen, kestävä kehitys, luonnonvarat, luonnonvarojen käyttö, kehittämisohjelma			
Toimintayksikkö Maatalouden tutkimuskeskus, Luonnonvarojen tutkimus, 31600 Jokioinen			
ISSN 1238-9943	ISBN 951-729-580-4	☐ Tuloksia voi soveltaa luomuviljelyssä	
Myynti: MTT tietopalveluyksikkö, 31600 JOKIOINEN Puhelin (03) 4188 2327 Telekopio (03) 4188 2339		Sivuja 65 s. + 4 liitettä.	Hinta

Vammalan Kirjapaino Oy 2000
ISBN 951-729-580-4
ISSN 1238-9943